

URZĄD STATYSTYCZNY
we WROCŁAWIU

WROCŁAW W LICZBACH 2000

Powierzchnia

292,8 km²

Ludność

637,9 tys.

Studenci

95,1 tys.

URZĄD STATYSTYCZNY WE WROCŁAWIU

WROCŁAW W LICZBACH 2000

ISBN 83-911967-7-1

WROCŁAW

GRUDZIEŃ 1999 r.

ZESPÓŁ REDAKCYJNY URZĘDU STATYSTYCZNEGO WE WROCŁAWIU

PRZEWODNICZĄCY

Bożena Kodeniec

CZŁONKOWIE

*Sławomir Banaszak, Maria Czekaj, Krystyna Kalichowicz,
Elżbieta Małecka, Halina Matyja, Wiesława Mazur, Alina Mieszczakowska,
Marek Obrębalski, Helena Polak, Andrzej Żurkowski*

SEKRETARZ

Halina Urbanek

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

*Alicja Maciaczyk, Aneta Madajczak, Helena Polak,
Grzegorz Strauchold, Halina Urbanek*

SKŁAD KOMPUTEROWY I GRAFIKA

Monika Lichota, Leszek Łukaszewicz, Wojciech Szpakowski

PROJEKT OKŁADKI

Leszek Łukaszewicz

Szanowni Państwo

Oddaję do rąk Państwa publikację "Wrocław w liczbach 2000" wydaną z okazji milenium Wrocławia.

Celem opracowania jest ukazanie obrazu współczesnego Wrocławia na tle jego historii. Warto zaznaczyć, że oficjalna statystyka Wrocławia swe początki łączy z powstaniem w październiku 1873 roku Biura Statystycznego miasta Wrocławia. Wcześniejsze dzieje znane są dzięki wynikom badań historyków niemieckich i polskich.

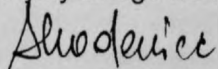
Nie pretendując do naukowych opracowań monograficznych, czy też wielu innych, które ukażą się zapewne z tej okazji na rynku wydawniczym, wskazujemy na podstawowe przemiany w społeczno-gospodarczej strukturze miasta.

Okolicznościowy charakter wydawnictwa narzucił zarówno formę jak i zakres prezentowanych informacji. W publikacji przedstawiono podstawowe aspekty funkcjonowania miasta i życia mieszkańców, a dotyczące m. in. demografii, infrastruktury społecznej i technicznej, a także działalności gospodarczej.

Mam nadzieję, że publikacja zostanie zauważona wśród wydawnictw milenijnych oraz okaże się interesującą i użyteczną dla osób i instytucji zainteresowanych naszym miastem.

DYREKTOR

Urzędu Statystycznego we Wrocławiu

Bożena Kodeniec

Wrocław, grudzień 1999 r.

SPIS TREŚCI

CONTENTS

	Strona Page
Przedmowa <i>Preface</i>	3
Warunki naturalne. Ludność <i>Natural conditions. Population</i>	
Położenie. Powierzchnia <i>Location. Area</i>	5
Ludność <i>Population</i>	8
Spółeczna sfera miasta <i>Social sphere of the city</i>	
Warunki mieszkaniowe <i>Dwelling conditions</i>	14
Bezpieczeństwo publiczne <i>Public safety</i>	20
Edukacja i wychowanie <i>Education</i>	26
Ochrona zdrowia. Opieka społeczna <i>Health care. Social welfare</i>	32
Kultura <i>Culture</i>	40
Turystyka <i>Tourism</i>	46
Infrastruktura techniczna <i>Technical infrastructure</i>	50
Gospodarcze funkcje miasta <i>Economic functions of the city</i>	56
Podmioty gospodarcze <i>Economic units</i>	58
Przemysł <i>Industry</i>	62
Handel <i>Trade</i>	70
Bibliografia <i>Bibliography</i>	78

Warunki naturalne. Ludność

Natural conditions. Population

Położenie. Powierzchnia

Location. Area

Wrocław w okresie X-XII wieku obejmował gród i podgródzie mieszczące się na Ostrowie Tumskim, gdzie w 1000 roku znalazło swoją siedzibę biskupstwo. W obrębie ówczesnego Wrocławia mieściły się także zespoły zabudowań: Piasek (opactwo augustiańskie i młyny), prawobrzeżny Ołbin (z opactwem Św. Wincentego), wysunięta na zachód osada Sokolniki (na północ od ul. Św. Mikołaja), Czeplin z Nabycinem (na południowy zachód od pl. 1 Maja).

Położeniu na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych wiodących z południa ku wybrzeżom Bałtyku oraz z Rusi Kijowskiej na zachód, zawdzięcza Wrocław swój ówczesny rozwój.

Po lokacji miasta (prawdopodobnie w 1241 r.) wytyczono nowe centrum na lewym brzegu Odry. Tam też przeniósł się dwór książęcy. W latach 1240 - 1261 we Wrocławiu funkcjonowały trzy odrębne organizmy: Ostrów Tumski jako stolica biskupstwa, Piasek pełniący funkcję przedmieścia oraz sam ośrodek miejski.

W 1263 r. nastąpiła lokacja Nowego Miasta (rejon Nowego Targu), będącego samodzielnym organizmem administracyjno-gospodarczym. Nie zachowało ono jednak swej odrębności i w latach 1327-1329 stało się częścią Wrocławia. Na ten okres przypada też rozwój przestrzenny miasta w kierunku południowym i zachodnim.

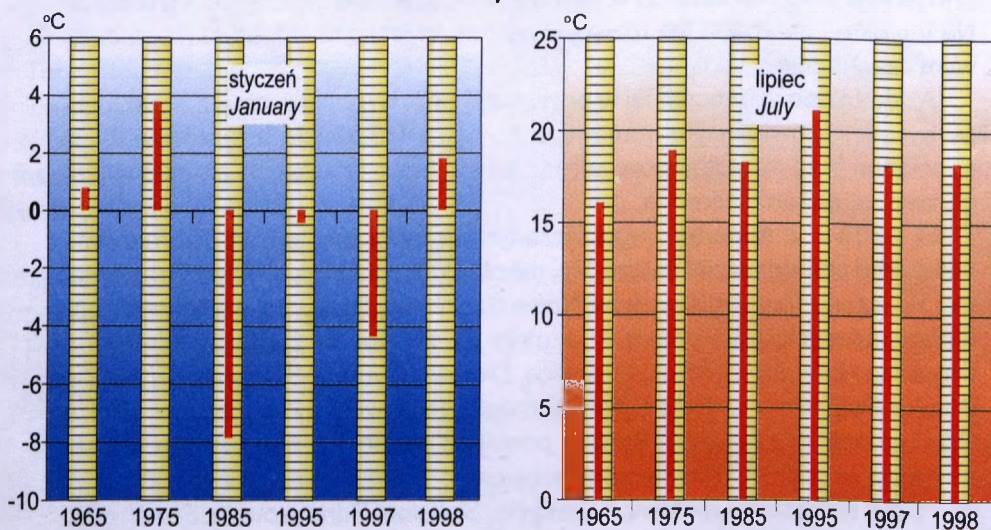
Aż do okupacji francuskiej w początkach XIX w. obszar miasta ograniczony był średniowiecznymi murami obronnymi. Utrudniało to zarówno życie codzienne jego mieszkańców, jak też rozwój funkcji miejskich zwiększającego swe zaludnienie ośrodka.

W 1808 r. z miastem, ograniczanym dotychczas murami obronnymi, połączono przedmieścia: świdnickie, mikołajskie, odrzańskie, oławskie, piaskowe. Włączono również Kleczków, Nowe Szczytniki, Ołbin, Polską Nową Wieś. Obszar miasta wzrósł prawie 16-krotnie ze 133 ha do 2046 ha. W 1868 r. włączono Huby, Nową Wieś, Gajowice, Dworek, Rybaki i Szczytniki, w 1897 r. Borek i Popowice, w 1904 r. Gaj, Tarnogaj, Rakowiec i Zalesie, a w 1911 r. Grabiszynek i Grabiszyn. Bardzo poważne powiększenie obszaru miasta nastąpiło w 1928 r. Przyłączono wówczas: Księżę Małe, Księżę Wielkie, Świątniki, Bierdzany, Opatowice, Biskupin, Sępolno, Bartoszowice, Strachocin, Swojczyce, Kowale, Psie Pole, Karłowice, Poświętne, Różankę, Osobowice, Kozanów, Gądów Mały, Kuźniki, Nowy Dwór, Muchobór Mały, Krzyki, Partynice, Żerniki, Pilczyce, Maślice Wielkie, Stabłowice, Złotniki, Leśnicę i Ratyń. W wyniku przyłączenia wymienionych miejscowości obszar miasta powiększył się 3,5-krotnie z 4962 w 1914 r. do 17465 w 1928 r.

Wrocław usytuowany jest w centrum Niziny Śląskiej znajdującej się pomiędzy morenami Wzgórz Trzebnickich (Góry Kocie) na północy a Przedgórzem Sudeckim na południu. W tej części niziny zbiegają się współśrodkowo doliny rzek: od południa i południowego zachodu Oława, Ślęza, Bystrzyca, od północnego wschodu Widawa. Oś Równiny Wrocławskiej stanowi pradolina Odry. Granice tej równiny wyznaczają od północnego wschodu wspomniane Wzgórza Trzebnickie (wznoszące się do około 250 m n.p.m.); od południa wyniosłości Przedgórz Sudeckiego (od południowego zachodu Wzgórz Strzegomskie, od południowego wschodu Wzgórz Strzelińskie). Około 30 km na południe od Wrocławia znajduje się masyw Ślęży. Jej najwyższy szczyt osiąga 718 m n.p.m. Od wschodu Równina Wrocławska przechodzi stopniowo w Równinę Oleśnicką, od zachodu zaś styka się z doliną Dolnej Kaczawy.

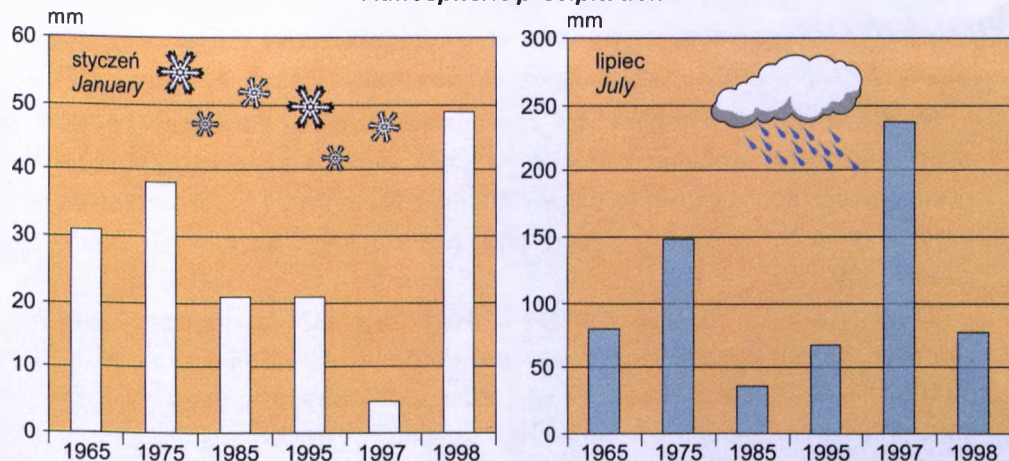
Miasto położone jest średnio na wysokości powyżej 120 m n.p.m., na 17°02' dł. geogr. wsch. i 51°07' szer. geogr. pn. Usytuowanie Wrocławia w szerokiej, równoleżnikowej rynnie pradoliny Odry jest pod względem klimatycznym niezbyt korzystne. Ma tu bowiem miejsce wysoka częstotliwość wiatrów wiejących z zachodu i północno-zachodu, które przemieszczają masy wilgotnego powietrza znad Atlantyku. Średnia roczna prędkość wiatru w ostatnich latach waha się od 2,9 do 3,4 m/s. Duża wilgotność powietrza wynikająca z obfitości wód i bliskości klimatu oceanicznego powodują, że zima jest tu łagodna, wiosna wczesna a lato umiarkowane. Długi jest natomiast okres wegetacyjny roślin trwający 225-250 dni.

Temperatury powietrza
Air temperatures

Średnioroczne temperatury wahały się od 7,3°C (w 1980 r.) do 9,9°C (w 1990 r.), opady od 432 mm (w 1990 r.) do 774 mm w (1970 r.), natomiast średnie zachmurzenie (w 8 stopniowej skali) od 4,9 oktantów (w 1990 r.) do 7,2 (w 1960 i 1965 r.).

Opady atmosferyczne Atmospheric precipitation

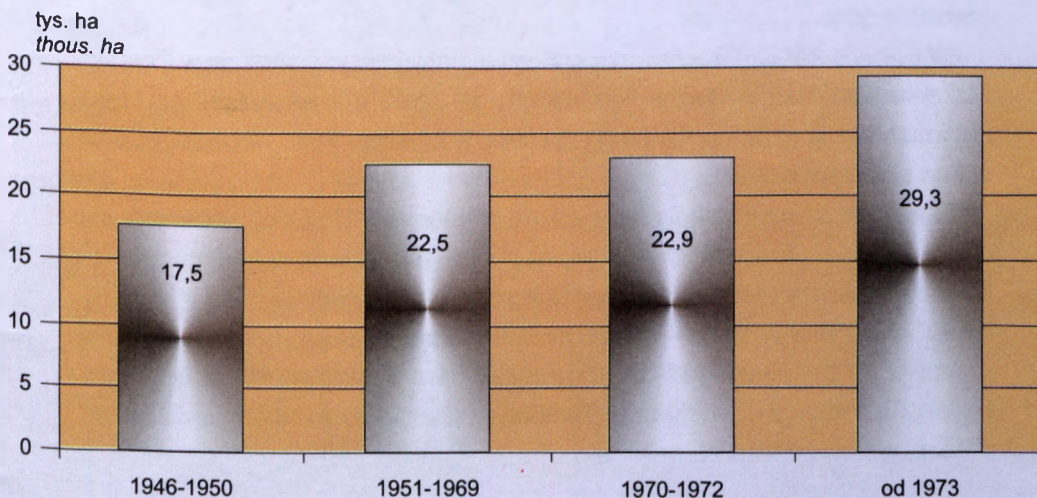
Po 1945 roku Wrocław podzielony był na następujące dzielnice: Stare Miasto (centrum), Śródmieście (wschód), Krzyki (południe), Fabryczna (zachód) i Psie Pole (północny wschód).

W 1946 roku powierzchnia Wrocławia była identyczna jak przed wojną i wynosiła 17,5 tys. ha. Dalszy rozwój terytorialny Wrocławia nastąpił w 1951 r. Wówczas włączono do miasta osiedla: Muchobór Wielki, Oporów, Klecina, Ołtaszyn, Wojszyce, Jagodno, Brochów, Bieńkowice, Wojnów, Zgorzelisko, Zakrzów i Sołtysowice. Po tejże inkorporacji obszar miasta zwiększył się do blisko 22,5 tys. ha.

W 1970 r. do Wrocławia włączono Pawłowice, a w 1973 r. Polanowice, Widawę, Lipę Piotrowską, Świniary, Rędzin, Marszowice, Mokrą, Żar, Jarnołtów, Jerzmanowo i Strachowice.

Dzisiejszy Wrocław zajmuje powierzchnię 29,3 tys. ha., na którą składa się 69 obrębów geodezyjnych.

Powierzchnia Area

Ludność

Population

W X i XI stuleciu Wrocław był zamieszkiwany przez co najmniej 1000 osób. Liczba ta zapewne zmniejszyła się w okresie kryzysu monarchii piastowskiej w końcu pierwszej połowy XI wieku. Niemniej Wrocław pod koniec tego stulecia był nadal ośrodkiem prowincji śląskiej i dużym ośrodkiem osadniczym.

O postępującym rozwoju Wrocławia świadczy m.in. wzrastająca liczba ludności. Według szacunkowych danych w 1318 r. w mieście mieszkało około 13,5 tys., a w 1403 roku około 17 tys. osób. Liczba ludności miasta w jego dalszej historii, z okresami niewielkiego spadku, wykazywała stały wzrost. W 1600 r. osiągnęła ona wielkość około 40 tys., a w 1618 r. według niektórych źródeł, było to ok. 36 tys. osób. Znaczny spadek liczby mieszkańców nastąpił w okresie wojny trzydziestoletniej (1618 -1648), na co duży wpływ miały epidemie (tylko w 1633 r. 18 tys. zgonów). W latach 1618-1636 ewangelickie księgi parafialne wykazały o 18,5 tys. zgonów więcej niż urodzeń. W 1648 r. Wrocław liczył około 25 tys., a w 1674 r. - 28 tys. mieszkańców.

W XVIII wieku ludność miasta oscylowała wokół 50 tys. osób; w 1741 r. - 40 tys., a w 1790 r. - 55,7 tys. Tenże wzrost miasto zawdzięczało przede wszystkim napływowi ludności.

Dziewiętnaste stulecie to wielki rozkwit industrializowanej metropolii. Powiększające swoje terytorium miasto było zamieszkane coraz liczniej. W czasach napoleońskich, w 1808 r. liczyło 64,5 tys. mieszkańców, w okresie Wiosny Ludów w 1849 r. - 104,2 tys., w trakcie zbrojnego jednoczenia Niemiec przez kanclerza Bismarcka w 1866 r. - 168 tys., w momencie proklamowania cesarstwa w 1871 r. - 208,0 tys., by w 1886 r. osiągnąć liczbę 300 tys. mieszkańców.

W połowie XIX w. Wrocław był po Berlinie największym miastem w Prusach i trzecim (po Hamburgu) w Niemczech. W 1890 r. wyprzedziły go Lipsk i Monachium, a w 1910 r. Drezno i Kolonia, w efekcie czego Wrocław znalazł się na siódmym miejscu.

Dokładna liczba Polaków żyjących na przełomie XIX i XX w. we Wrocławiu nie jest znana. Szacunki wskazują na 20 tys., są jednak opinie, że była to 30-tysięczna społeczność. Oficjalne statystyki podawały w 1890 r. - 7635, w 1900 r. - 8466, a w 1905 r. - 8927 osób. Obok robotników oraz ludności wiejskiej przybyłej z Poznańskiego i Górnego Śląska, we Wrocławiu mieszkała dość spora grupa inteligencji (lekarzy, inżynierów) oraz niewiele rodzin ziemiańskich z Wielkopolski i Pomorza.

W początkach XX w. we Wrocławiu - liczącym w 1898 r. 400 tys. mieszkańców, a w 1900 - 413,1 tys. - ok. 59% ludności stanowili ewangelicy, 37% katolicy i 4% Żydzi. Ciekawie przedstawiał się bilans mieszkańców według miejsca ich urodzenia. W 1910 r. ok. 46% wrocławian urodzonych było na Śląsku (głównie Dolnym), ponad 43% w innych częściach Prus (m.in. w Wielkopolsce i na Pomorzu).

W 1914 r. w mieście mieszkało 542,6 tys. osób. Należy dodać, że obserwowane w XIX i XX w. znaczne przyrosty liczby mieszkańców wynikały również z przyłączania do miasta kolejnych obszarów podmiejskich, głównie w 1928 r. kiedy to terytorium miasta zwiększyło się z ok. 5 tys. ha do 17,5 tys. ha. W wyniku ruchów wędrownych, głównie w celach zarobkowych, zmieniała się struktura wieku i płci ludności. W okresie międzywojennym ubywało ludzi młodych (głównie mężczyzn), a zwiększał się wyraźnie udział ludności w wieku średnim i starszym, konsekwencją czego był niski przyrost naturalny. W latach 1928-37 kształtował się on następująco: 1928 r. - 2,1‰, 1930 r. - 1,8‰, 1935 r. - 5,1‰, 1937 r. - 4,2‰.

Rezultatem ówczesnych procesów demograficznych była niska dynamika rozwoju ludnościowego miasta. Podczas gdy w 1933 r. według oficjalnego spisu ludności miasto liczyło 625,2 tys. mieszkańców, to w 1939 roku (17 maja) - 621 tys.

W okresie II wojny światowej do miasta napłynęła liczna grupa uciekinierów z miast niemieckich bombardowanych przez alianckie lotnictwo. Szacuje się, że ludność Wrocławia powiększyła się wówczas do 1 mln osób.

Zimą i wiosną 1945 r., podczas oblężenia miasta przez wojska radzieckie, wskutek kilkumiesięcznych (16 lutego - 6 maja), gwałtownych i niszczyielskich walk, Wrocław praktycznie przestał istnieć. Tuż przed zamknięciem pierścienia oblężenia nazistowskie władze przeprowadziły przymusową ewakuację mieszkańców Wrocławia, który został ogłoszony twierdzą. Do początków lutego miasto opuściło około 700 tys. osób, z których - w warunkach ostrej zimy i działań zbrojnych - życie straciło około 90 tys. osób. W oblężonym Wrocławiu pozostało około 180-200 tys. osób. Wśród nich cudzoziemscy robotnicy przymusowi. Brak jest informacji o ich liczbie. Wśród przymusowych robotników znajdowała się też liczna grupa Polaków, rekrutująca się m.in. z ludności Warszawy przybyłej tu po upadku powstania. Po kapitulacji Niemiec 7 maja 1945 r., ocalała w czasie oblężenia ludność niemiecka zaczęła wyjeżdżać do Niemiec, a do Wrocławia przybywali Polacy.

Bilans strat miasta przyłączonego do Polski był przerażający. W trakcie walk zginęło dalszych kilkadziesiąt tysięcy (prawdopodobnie około 80 tys.) mieszkańców. Ludność miasta w maju 1945 r. szacowano na 165 tys. osób, wśród których przeważali Niemcy. W tymże roku na pobyt stały we Wrocławiu zameldowanych było 34 tys. osób.

Po objęciu miasta przez polską administrację następował napływ Polaków-osiedleńców i począwszy od 1946 r. liczba ludności miasta zaczęła szybko wzrastać.

Ludność ^{a/} w tys. osób <i>Population^{a/} in thous.</i>		Ruch wędrówkowy ludności w tys. osób <i>Migration of population in thous.</i>			
Rok Year	Zameldowani na stałe <i>Registered for permanent residence</i>	Rok Year	Napływ <i>Inflow</i>	Odływ <i>Outflow</i>	Saldo <i>Balance</i>
1945	34,0	1945	32,0	.	.
1946	184,8	1946	130,0	16,5	113,5
1947	224,8	1947	55,6	14,0	41,6
1948	256,5	1948	41,9	20,0	21,9
1949	279,4	1949	46,6	26,7	19,9
1950	308,9	1950	35,3	28,4	6,9
1955	378,3	1955	27,9	25,7	2,2
1960	435,4	1960	20,8	19,3	1,5

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Polacy przybywali do Wrocławia przede wszystkim z byłych polskich ziem wschodnich, również z województw: lubelskiego, rzeszowskiego i białostockiego, znaczną grupę stanowili także reemigranci z krajów europejskich i pozaeuropejskich.

Przyjeżdżający do miasta osiedlali się przeważnie w rejonie dzisiejszych ulic Jedności Narodowej i Poniatowskiego oraz na obszarach mniej zniszczonych – na Karłowicach, Sępolnie i Biskupinie.

W końcu 1947 r. we Wrocławiu mieszkało już 224,8 tys. osób. W kolejnych latach tempo wzrostu liczby ludności uległo zahamowaniu.

Największą liczbę zawartych małżeństw odnotowano w mieście w 1949 roku – 6201, natomiast urodzeń w 1951 r. – 13559. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców osiągnął rekordową wartość w 1951 r. – 32,7 (podczas gdy w Polsce - 18,6). W kolejnych latach przyrost naturalny był znacznie mniejszy, ale nadal dużo większy niż w innych dużych polskich miastach.

Przyrost naturalny w największych miastach Polski *Natural increase in the biggest cities in Poland*

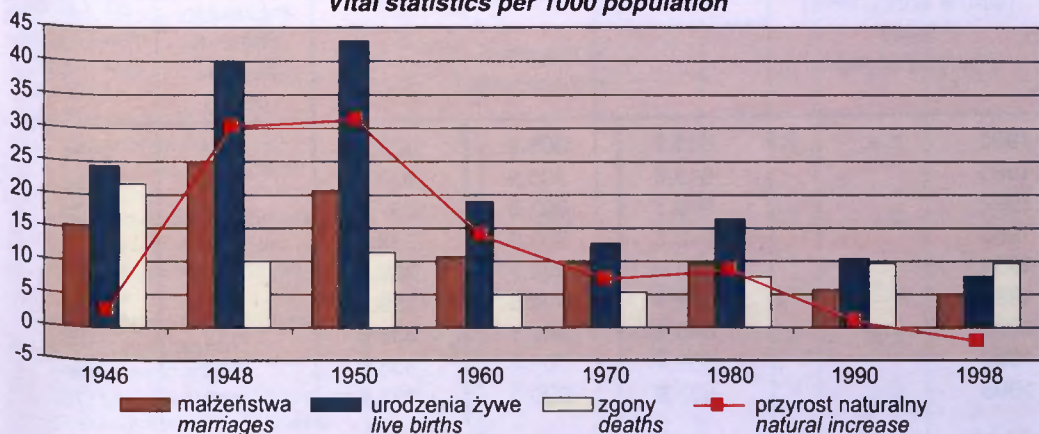
Wyszczególnienie <i>Specification</i>	1948	1950	1955	1960
	na 1000 mieszkańców <i>per 1000 population</i>			
Polska	18,2	19,1	19,5	14,7
Wrocław	30,3	31,5	26,7	14,0
Kraków	11,0	11,4	15,9	9,3
Łódź	16,9	15,0	13,2	6,2
Poznań	19,9	16,6	15,1	7,4
Warszawa	10,9	12,5	16,4	7,2

Od 1992 r. we Wrocławiu obserwuje się ujemny przyrost naturalny (nadwyżka liczby zgonów nad liczbą urodzeń żywych), który ma wpływ na zmniejszanie się liczby ludności, a co za tym idzie gęstości zaludnienia. W końcu 1998 r. w mieście zamieszkiwało 637,9 tys. osób, w tym 337,9 tys. kobiet (tj. 53,0%).

Ruch naturalny ludności Vital statistics

Wyszczególnienie Specification	1946	1948	1950	1960	1970	1980	1990	1998
Urodzenia żywe Live births	4311	9774	11888	8107	6671	10149	6526	4803
Zgony Deaths	3844	2374	3153	2106	2875	4803	5958	6051
Przyrost naturalny Natural increase	467	7400	8735	6001	3796	5346	568	-1248
Małżeństwa Marriages	2740	6110	5740	4606	5079	5883	3564	3112

Ruch naturalny ludności na 1000 mieszkańców Vital statistics per 1000 population

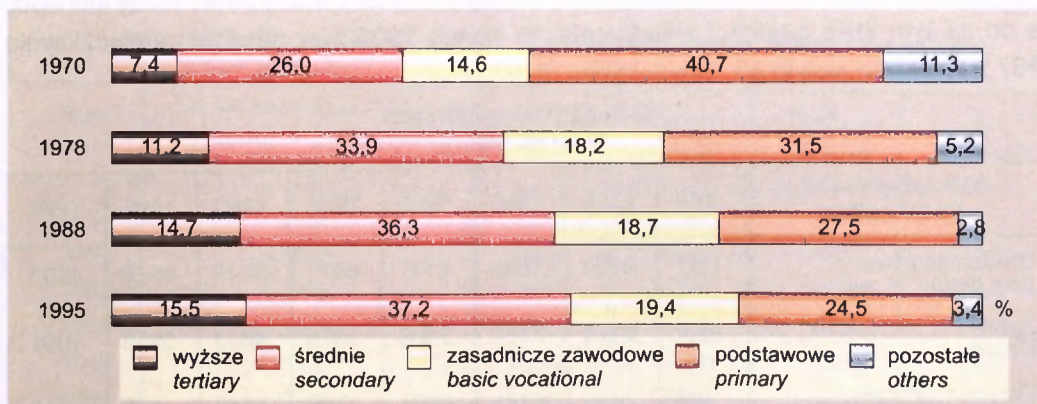
Ludność (na podstawie spisów*) Population (on the base of censuses*)

Daty spisów Data of censuses	Ogółem Total	Mężczyźni Males	Kobiety Females	Kobiety na 100 mężczyzn Females per 100 males	Ludność na 1 km ² Population per 1 km ²
	w tysiącach in thousands				
14 II 1946	170,7	70,5	100,2	142	977
3 XII 1950	308,9	150,1	158,8	106	1375
6 XII 1960	430,5	208,7	221,8	106	1916
8 XII 1970	525,6	254,1	271,5	107	2299
7 XII 1978	597,8	285,9	311,9	109	2042
6 XII 1988	639,0	304,4	334,6	110	2182

a/ W każdorazowym podziale administracyjnym.

a/ According to the administrative division of the time.

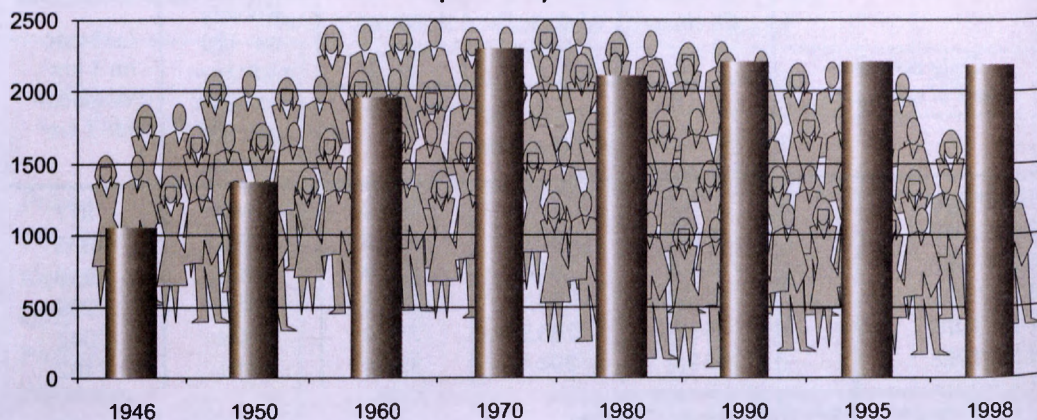
Ludność w wieku 15 lat i więcej według poziomu wykształcenia
Population aged 15 and more by educational level

Ludność (na podstawie bilansów)
Population (on the base of balances)

Lata (stan w końcu roku) Years (the end of year)	Ogółem <i>Total</i>	Mężczyźni <i>Males</i>	Kobiety <i>Females</i>	Kobiety na 100 mężczyzn <i>Females per 100 males</i>	Ludność na 1 km ² <i>Populations per 1 km²</i>
	w tysiącach <i>in thousands</i>				
1990	643,2	305,9	337,3	110	2197
1991	643,6	305,9	337,7	110	2198
1992	640,7	303,5	337,2	111	2188
1993	642,3	303,9	338,4	111	2192
1994	642,9	303,7	339,2	112	2196
1995	642,0	302,8	339,2	112	2193
1996	640,6	302,1	338,5	112	2188
1997	639,4	301,4	338,0	112	2184
1998	637,9	300,0	337,9	113	2178

Ludność na 1 km²
Population per 1 km²

Zgony według przyczyn
Deaths by causes

Przyczyny zgonów Causes of deaths	1951	1960	1985	1991	1995	1996
Ogółem Total	3301	2106	5491	6185	6164	6232
w tym (ogółem=100%) of which (total=100%)						
Choroby zakaźne i pasożytnicze Infectious and parasitic diseases	15,5	7,8	1,1	0,6	0,4	0,6
w tym: of which:						
gruźlica tuberculosis	7,6	6,2	0,2	0,2	0,0	0,2
posocznica septicaemia	.	.	0,2	0,2	0,2	0,2
Nowotwory złośliwe Malignant neoplasms	5,4	16,5	24,1	23,3	25,1	25,4
Cukrzyca Diabetes mellitus	.	0,3	1,8	1,0	1,0	1,1
Choroby układu krążenia Diseases of the circulatory system	12,9	.	49,6	53,9	52,5	51,7
w tym: of which:						
przewlekła choroba reumatyczna serca chronic rheumatic heart disease	.	0,3	0,8	1,1	0,5	0,3
choroba nadciśnieniowa hypertensive disease	.	0,5	1,3	1,0	1,0	0,9
niedokrwienna choroba serca ischaemic heart disease	.	.	8,3	6,4	7,9	7,4
ostry zawał serca acute heart attack	7,6	.	6,0	5,6	5,1	4,5
choroby naczyń mózgowych cerebrovascular diseases	.	7,2	3,4	3,3	4,0	4,8
miażdżyca arteriosclerosis	.	4,7	29,1	38,1	33,4	32,3
Zapalenia płuc Pneumonias	20,3	6,6	2,3	1,3	1,4	1,5
Zapalenie oskrzeli, rozedma płuc, dychawica oskrzelowa Bronchitis, emphysema, asthma		0,1	2,1	1,6	1,1	1,2
Wrzód żołądka i dwunastnicy Gastric ulcer and duodenal		0,1	0,6	0,5	0,2	0,3
Przewlekła choroba wątroby i marskość wątroby Chronic liver disease and cirrhosis	.	0,7	1,1	1,6	1,2	1,3
Zapalenie nerek i nerczyca Nephritis	.	0,8	0,9	0,6	1,1	0,8
Wady rozwojowe wrodzone Congenital anomalies	.	1,3	0,8	0,4	0,4	0,5
Uszkodzenia w okresie okołoporodowym Injuries in the perinatal period	.	2,1	1,8	1,0	0,9	0,8

Spoleczna sfera miasta

Social sphere of the city

Warunki mieszkaniowe

Dwelling conditions

Opierając się na badaniach archeologicznych można stwierdzić, że warunki mieszkaniowe wrocławian od powstania grodu, czyli od X do XII stulecia nie ulegały większym przeobrażeniom. Pomieszczenia mieszkalne składały się przeważnie z niewielkiej izby z paleniskiem, niekiedy z wydzielonym miejscem dla zwierząt. Rolę przewodu kominowego spełniał otwór w suficie. Dachy były pokryte słomą. Mieszkania były ciemne, zadymione. Podłogę stanowiła ubita ziemia. W nieco lepszych warunkach zamieszkiwali władcy, możni, bogaci kupcy. Ich pomieszczenia były przestronniejsze, jaśniejsze, zdobione, ocieplane matami. Nie istniał wówczas system odprowadzania nieczystości i usuwania śmieci. Odpady były wyrzucane prosto na ulice.

Komfort zamieszkiwania poprawił się w XIII w., gdy we Wrocławiu lokowano nowoczesne miasto - według standardów zachodnioeuropejskich. Wówczas to na frontach działek będących w posiadaniu mieszczan - głównie w rynku i jego okolicach - stawiano domy murowane, piętrowe, o dużej powierzchni. Pomieszczenia na parterze osiągały wysokość 3-3,5 metra.

Do połowy XIV w. zabudowano murowanymi pierzeje rynku. Domy wówczas podwyższano, pogłębiano, podpiwniczano. Biedota miejska mieszkała nadal w prymitywnych warunkach. W 1403 r. we Wrocławiu istniało około 2300 domów. W tym stuleciu niemal wszystkie działki lokacyjne w obrębie murów miejskich zostały zabudowane. W zachodniej części miasta zamieszkiwali bogatsi mieszczanie, a w części północno-wschodniej ubożsi rzemieślnicy w wąskich, jednopiętrowych kamieniczkach.

Technologie, style oraz przepisy budowlane i eksploatacyjne budynków w ciągu XVI w. ulegały zmianom i porządkowaniu.

Na przełomie XVII/XVIII w. dom miejski nadal stanowił miejsce pracy i mieszkanie zarazem. Jednak zaczął wtedy coraz wyraźniej pełnić również funkcje reprezentacyjne.

W obszarze osiemnastowiecznego Wrocławia obok centrum (śródmieścia) funkcjonowały historyczne przedmieścia. Otoczona murami przestrzeń wewnątrz miasta miała ograniczone możliwości budowlane. Wrocław w 1757 r. liczył 2100 domów, w 1787 r. – 2086, a po odbudowie po wojnie siedmioletniej – 2103 domy. W tym okresie na przedmieściach było odpowiednio: w 1757 r. – 1038 domów, w 1787 r. – 1301, w 1799 r. – 1303. Domy budowane na wynajem,

przeznaczone dla biedniejszej ludności były już wysokie, murowane, kryte dachówką. Natomiast poza murami, na przedmieściach, utrzymywano zabudowę drewnianą, a nawet glinianą, która była kryta słomą lub drewnianymi gontami. Na miejskim Ołbinie w 1658 r. takich czynszowych domów było 152, w 1718 r. – 689, w 1732 r. – 931.

Impuls dla rozwoju nowej zabudowy nadało przyłączenie w 1808 r. przedmieść. W tym czasie następowały duże zmiany w wyglądzie Starego Miasta. Burzono stare, średniowieczne domy. Stawiano nowe obiekty o szerokich, pięknych fasadach, inne przebudowywano, ale obok nich stały rudery.

Zupełnie inaczej wyglądały przedmieścia, poza obrębem fosy zewnętrznej. Znajdujące się tam domy czynszowe dla biedniejszej ludności przeplatały się z zakładami wytwórczymi i fabrykami. Czynsze, w stosunku do robotniczych zarobków, były wysokie - stanowiły około 1/3 wynagrodzenia najmniej zarabiających. Wysokie czynsze zrodziły zjawisko dzikich lokatorów. W 1828 r. zamieszkiwali oni w opuszczonych, niskostandardowych kazamatach w rejonie obecnej ul. Sienkiewicza. Było ich tak wielu, że władze miejskie powołały specjalną Dyрекcję Ubogich. W 1858 r. w miejscu wyburzonych kazamatów zbudowano Dom Pracy ze szpitalem. Powstawały specjalne kamienice czynszowe.

Charakterystyczne dla prawobrzeżnej części miasta (za Odrą) były monotonne, cztero-piętrowe "koszary czynszowe", (ze szczególnie obudowującymi podwórkowe, ciemne studnie, oficynami). W tym czasie na Krzykach powstała dzielnica willowa zamieszkała przez majątniejszych mieszkańców.

W skali całego miasta ponad 50% ogółu mieszkań stanowiły te najmniejsze, w których jedna izba była ogrzewana (niekiedy żadna), 2/5 mieszkań pozbawionych było kuchni, 1/3 - wody bieżącej, 1/4 ustępów.

W 1900 r. na ogólną liczbę 101,1 tys. mieszkań przypadało 47,9 tys. jednoizbowych, w tym około 15 tys. mieszkań mieściło się w piwnicach. Bez urządzeń sanitarnych pozostawało 74,6 tys. lokali.

Na początku XX wieku w budownictwie wprowadzano nowe materiały budowlane: żelbet i stal, co umożliwiło poprawienie funkcjonalności mieszkań.

Od początku stulecia na Zalesiu powstawały piękne i duże wille wielkich przemysłowców i ludzi bardzo bogatych.

W okresie I wojny światowej (1914-1918) budownictwo całkowicie zamarło. Zastój gospodarczy po wojnie spotęgował jeszcze trudną sytuację mieszkaniową, której nie zmieniała również budowa nowych osiedli. Spośród dużych miast Niemiec właśnie we Wrocławiu było największe przeludnienie - 380 osób na 1 ha terenów zabudowanych (w miastach niemieckich średnio wynosiło 300 osób na 1 ha). W tym czasie na Przedmieściu Mikołajskim na 1 hektarze powierzchni zamieszkiwało 1022 osoby, natomiast na Przedmieściu Świdnickim - 586 osób.

W 1924 r. zarysowało się pewne ożywienie gospodarcze w Niemczech, również we Wrocławiu. Przygotowano plan rozwoju przestrzennego miasta. Popularność zyskała idea handlowego centrum - tożsamego ze Starym Miastem i otaczającymi go osiedlami – satelitami. Była to pierwsza generalna koncepcja urbanistycznego rozwoju Wrocławia od czasów Henryka Brodatego.

Władze miejskie zainicjowały szeroką akcję budowlaną na osiedlach: Popowice, Sępolno, Biskupin, Pilczyce, Muchobór, Grabiszynek, Tarnogaj, Księża Małe, Ciążyn. Powstające w ciągu następnych lat obiekty miały niewiele kondygnacji (na Popowicach pojawiły się również domy wielopiętrowe), otoczone były zielenią, ogródkami działkowymi i przydomowymi. W rejonach zabudowy mieszkaniowej wznoszono kościoły, szkoły, miejsca handlu. Na przełomie dwudziestych i trzydziestych lat nastąpiła rozbudowa osiedla willowego na Zaciszu.

W okresie międzywojennym powstała większość zabudowy Karłowic. Już przed 1914 r. to pełne zieleni osiedle zamieszkiwane było przede wszystkim przez burżuazję.

W 1928 r. powstała Miejska Kasa Oszczędności, której celem była całkowita przebudowa rynku. Planowano wybudowanie nowoczesnych wieżowców z betonu, stali i szkła. W 1929 r. we Wrocławiu miała miejsce wystawa "Wohnung und Werkraum" ("Mieszkanie i miejsce pracy"), ukazująca ówczesne możliwości budowlane. Prezentowała małe i średnie mieszkania przeznaczone dla ludzi o średnich dochodach. Podczas wystawy pokazano (stojące do dzisiaj) eksperymentalne osiedle 37 domów zgrupowanych opodal Hali Stulecia (obecnie Hala Ludowa).

Po objęciu władzy w Niemczech (1933 r.) naziści rozbudowywali osiedla. W ramach państwowej akcji socjalnej na Tarnogaju i w rejonie dzisiejszych ulic Legnickiej i Pilczyckiej powstawały w wielomieszkaniowych blokach tzw. "mieszkania dla ludu". Jednocześnie udzielano pomocy przy budowie domków jednorodzinnych na Maślicach.

W tym okresie zaprojektowano tzw. sanację Starego Miasta i nadanie tej części charakteru wielkomiejskiego centrum. W związku z tym planowano usunięcie z tego rejonu mieszkańców. Planów nie zrealizowano.

W 1939 roku przed wybuchem II wojny światowej Wrocław posiadał stosunkowo duże zasoby mieszkaniowe - 30 tys. budynków z 640 tys. izb.

W okresie walk o Wrocław wiosną 1945 roku większość budynków uległa zniszczeniu (70% zabudowy). Po zakończeniu działań wojennych w mieście zalegało 18 mln m³ gruzu. Największemu zniszczeniu (w 95%) uległy dzielnice najcenniejsze jeśli chodzi o jakość zabudowy i stan budynków - zachodnie i południowe. Najmniej ucierpiały rejony miasta zabudowane czynszowymi XIX-wiecznymi kamienicami.

Ocalałe od większego zniszczenia 12 tys. budynków reprezentowało różny standard, a budownictwo w pierwszych latach po zakończeniu działań wojennych koncentrowało się głównie na odbudowie i remontach istniejących zasobów. Do końca 1950 r. oddano do użytku 1560 mieszkań z 39 tys. izb.

Spis powszechny przeprowadzony w 1950 r. wykazał, że we Wrocławiu znajdowało się wówczas 15,8 tys. budynków z 220,3 tys. izb. Na jedną izbę przypadało 1,32 osoby.

Z danych uzyskanych z kolejnego spisu powszechnego przeprowadzonego w 1960 r. wynikało, że liczba budynków zwiększyła się o 16,3% i wyniosła 18,3 tys.

Zasoby mieszkaniowe^{a/}
Dwelling stocks^{a/}

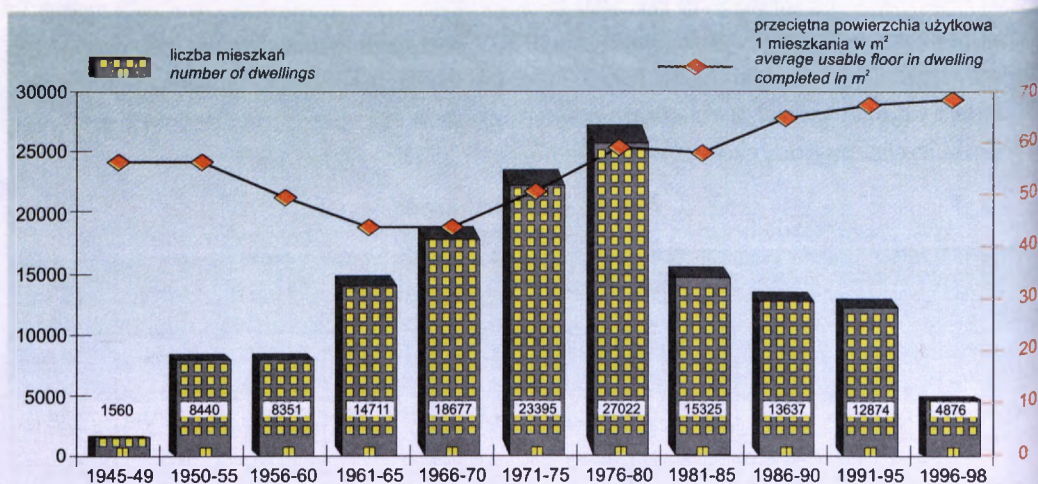
Wyszczególnienie Specification	1950	1960	1970	1978	1988	1995	1998
Mieszkania Dwellings	77680	101544	127938	160975	194403	204293	215757
Izby w mieszkaniach Rooms in dwellings	220307	282883	372232	512941	639103	710059	722618
Powierzchnia użytkowa mieszkań w tys. m ² Usable floor space in dwellings in thous. m ²	.	.	6572,0	8446,5	10660,3	12242,5	12127,2
Ludność w mieszkaniach w tys. Population in dwellings in thous.	291,5	409,3	499,1	567,4	612,8	618,5	611,7
Przeciętna: Average:							
liczba izb w mieszkaniach number of rooms per dwelling	2,84	2,79	2,91	3,19	3,29	3,48	3,35
pow. użytkowa w m ² : usable floor space in m ² :							
1 mieszkania per dwelling	.	.	61,4	52,5	54,8	59,9	56,2
na 1 osobę per 1 person	.	.	13,2	14,9	17,4	19,7	19,8
liczba osób na: number of persons per:							
1 mieszkanie dwelling	3,75	4,03	2,91	3,53	3,15	3,03	2,84
1 izbę room	1,32	1,45	1,34	1,11	0,96	0,87	0,85

a/ 1950-1995 na podstawie spisów, 1998 r. - na podstawie bilansu zasobów mieszkaniowych.

a/ 1950-1995, based on censuses data, 1998 - based on balances of net dwelling stocks.

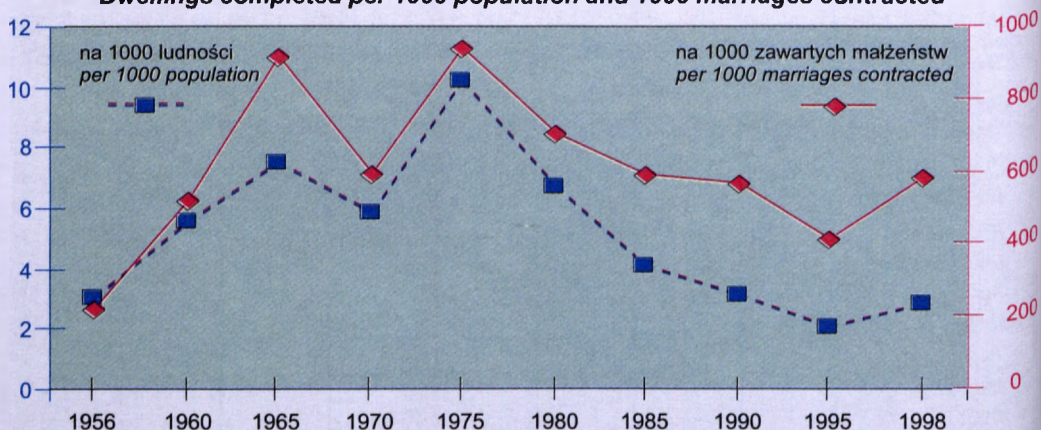
Najbardziej dynamiczny rozwój budownictwa mieszkaniowego przypadł na lata 70-te. W okresie 1971- 1980 oddano do użytku ponad 50 tys. mieszkań, tj. więcej niż w latach 1981-1998 (17 lat), kiedy to oddano 46,7 tys. mieszkań. Począwszy od lat 80-tych nastąpiło zahamowanie budownictwa mieszkaniowego. Liczba przekazywanych do użytku mieszkań z roku na rok zmniejszała się.

Mieszkania oddane do użytku oraz przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego do użytku
Dwellings completed and average usable floor space in dwelling completed

W wyniku dużego przyrostu naturalnego, a także znacznego napływu ludności do Wrocławia wskaźnik zagęszczenia (liczba osób przypadających na 1 izbę) w 1960 r. osiągnął najwyższą wartość w okresie powojennym i wyniósł 1,45. W kolejnych latach zagęszczenie mieszkań zmniejszało się, z 1,05 w 1980 r. do 0,85 w 1998 r.

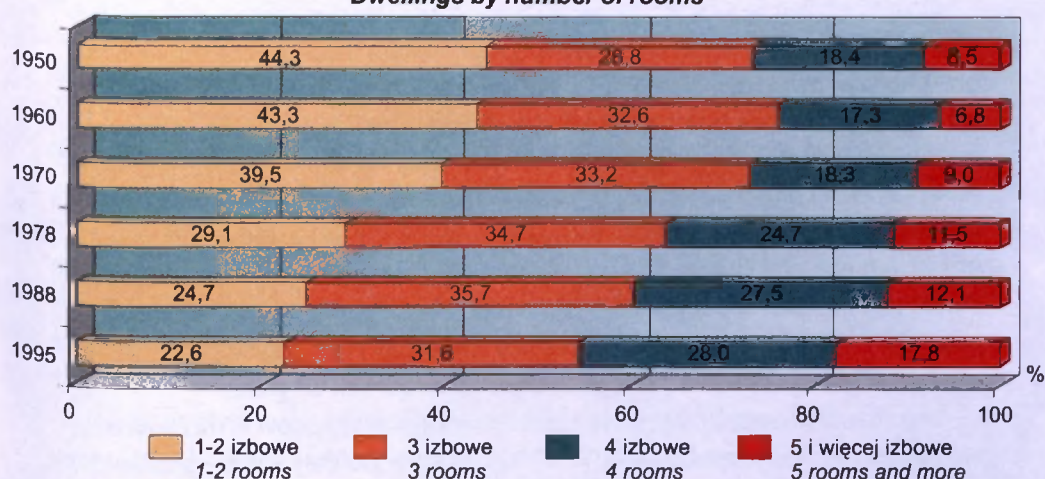
Mieszkania oddane do użytku na 1000 ludności oraz 1000 zawartych małżeństw
Dwellings completed per 1000 population and 1000 marriages contracted

Systematycznie poprawiał się standard wyposażenia mieszkań, rosła liczba izb i powierzchnia przeciętnego mieszkania.

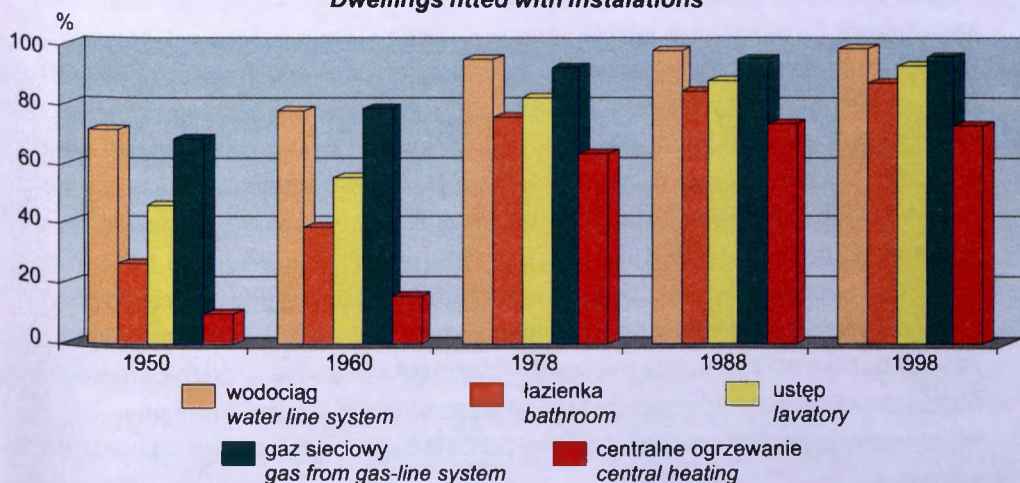
Podczas gdy w 1965 r. przeciętne mieszkanie składało się z 2,39 izb i miało 36,9 m² powierzchni użytkowej, w 1978 r. z 3,19 izb i 52,5 m² powierzchni użytkowej, to w 1998 r. odpowiednie wielkości wynosiły: 3,35 i 56,2 m².

Mieszkania według liczby izb
Dwellings by number of rooms

Najbardziej charakterystycznym miernikiem ilustrującym skalę przemian w poziomie wyposażenia mieszkań jest odsetek mieszkań posiadających instalacje sanitarne, wodociągowe i gazowe. W wyniku budowy nowych mieszkań, a także remontów starych zasobów, już tylko nieznaczny procent mieszkań nie posiada podstawowych urządzeń sanitarnych.

Wyposażenie mieszkań w instalacje
Dwellings fitted with installations

Zmieniała się również struktura własnościowa mieszkań. W 1960 r. ponad 80% mieszkań stanowiło własność komunalną, 7,6% - prywatną, a 2,1% - spółdzielni mieszkaniowych. W kolejnych latach w strukturze własnościowej mieszkań następowały znaczne zmiany. Systematycznie zmniejszał się udział mieszkań komunalnych i zakładów pracy na rzecz mieszkań spółdzielczych i prywatnych. Odsetek mieszkań spółdzielczych w ogólnej liczbie mieszkań wzrósł z 28,4% w 1978 r. do 42,6% w 1998 r., a prywatnych odpowiednio: z 1,9% do 21,1%.

Bezpieczeństwo publiczne

Public safety

Do niebezpieczeństw, które zagrażają poczuciu bezpieczeństwa mieszkańców i których do końca nie da się zlikwidować należą rozboje i kradzieże. Miały one miejsce również we Wrocławiu. W nowoczesne ramy organizacyjne walka z patologiami została ujęta po lokacji Wrocławia. Tzw. ława miejska, jako organ przy wójcie (potem radzie miasta) sprawowała sądy - pod przewodnictwem wójta - w sprawach kryminalnych i cywilnych, troszczyła się o bezpieczeństwo miasta. Ważną rolę odgrywała rada miejska, początkowo przy wójcie, potem jako organ samodzielnie zarządzający miastem. Na usługach rady znajdowała się płatna służba miejska, tzw. familia. W jej skład wchodził m. in. funkcjonariusze odpowiedzialni za poszczególne dzielnice (podlegali im tzw. cyrkularze pilnujący porządku w dzielnicach, strażnicy bram, porządkowi w rynku).

Wzmoczoną dbałość o ochronę życia i mienia mieszkańców Wrocławia dało się zauważyć pod koniec XIX w. W 1900 r. stworzono cały sztab kontrolerów egzekwujących przestrzeganie prawa.

Niezwykle groźne - wobec ciasnej i przeważnie drewnianej w średniowieczu zabudowy - były pożary. W swej tysiącletniej historii Wrocław był nawiedzany przez klęski pożarów, które obejmowały wielkie obszary miasta. Przyczyny były głównie trzy: siły przyrody (wyładowania atmosferyczne), działania wojenne oraz zaproszenie ognia. Wśród największych pożarów odnotowanych w kronikach miasta jako pierwszy wymieniony jest pożar, który wybuchł w 1200 r. - - wraz z zabudową spłonęły wówczas dokumenty źródłowe dotyczące najdawniejszej historii miasta. Kolejny wielki pożar, w 1241 r., wywołali mieszkańcy Wrocławia w czasie najazdu mongolskiego. Ludność spaliła swe siedziby na obszarze lewobrzeżnego miasta, z dymem poszły wówczas także kościoły Św. Wojciecha, Św. Marii Magdaleny i inne. Kolejne duże klęski nadeszły w latach 1276, 1344, 1349, 1362 i 1379.

W XVII w. podejmowano działania w zakresie zabezpieczenia przeciwpożarowego wysokich budynków, krytych łatwopalnymi materiałami; opracowywano zasady budownictwa mieszkaniowego i przemysłowego. Spośród materiałów budowlanych wyeliminowano drewno na korzyść cegły, blachy i kamienia. Wymagano przestrzegania przepisów przeciwpożarowych pod groźbą kary więzienia.

W epokach późniejszych - wraz z rozwojem zabudowy kamiennej i doskonaleniem służb przeciwpożarowych - liczba pożarów zmniejszyła się. Niemniej wielkie zniszczenia na skutek ognia powstały w latach 1584, 1628 i 1749. W 1760 r. pożar zniszczył pałac Hatzfeldów - jedną z cenniejszych budowli baroku. Pożary dotknęły również budynki kościelne: w 1759 r. na Ostrowiu Tumskim, a w 1791 r. na Piasku.

Straż pożarna funkcjonowała we Wrocławiu od 1859 r., a w 1891 r. stała się ona zawodową. Dla jej potrzeb na obszarze miasta zbudowano osiem punktów obserwacyjnych. W 1910 r. straż pożarna Wrocławia została wyposażona w samochody. Siedziby straży pożarnej z nowoczesnym wyposażeniem zbudowano w kilku wybranych punktach miasta. Mieściły się one przy obecnych ulicach Krakowskiej, Litomskiej, Olbińskiej i Gdańskiej.

Położenie dawnego Wrocławia nad Odrą i Oławą miało oczywiste walory obronne, ale jednocześnie sprawiało, że miasto i jego okolice dość często padały ofiarą klęsk powodzi. Wezbrane rzeki wylewały zarówno w czasie wiosennych przyborów, jak i w późniejszych okresach na skutek wielodniowych bądź krótkotrwałych, ale gwałtownych opadów deszczu, najczęściej w połowie sierpnia. Doświadczył tego już Kazimierz Wielki, którego wyprawa na Wrocław w kwietniu 1348 r. utknęła w ówczesnej wsi Różanka z powodu wylewu wód Odry po wiosennych roztopach.

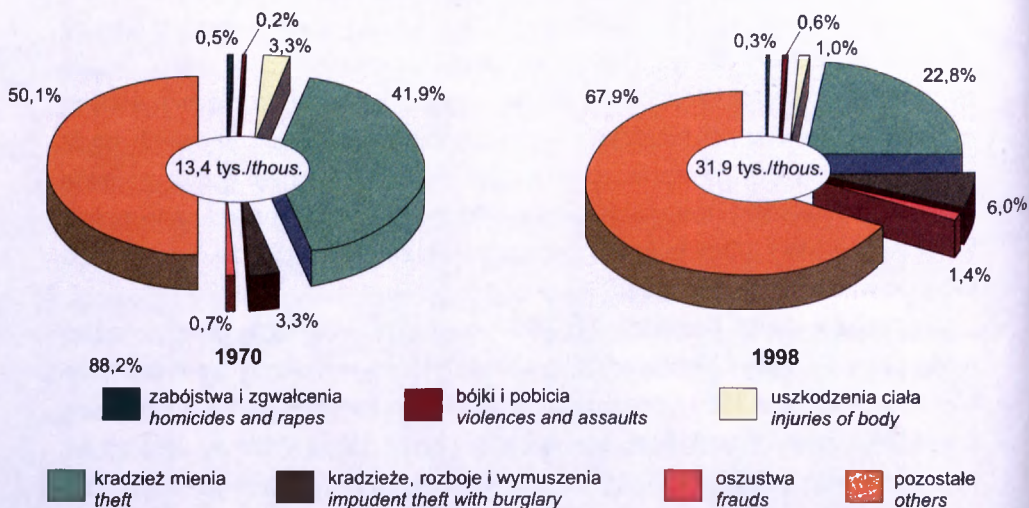
Podczas wielkich powodzi w pradolinie wrocławskiej łączyły się ze sobą wody Odry, Widawy i Oławy w jedną rzekę, z której wynurzały się tylko małe wysepki. Jeszcze w 1501 r. powódź spowodowała połączenie się Odry i Widawy, a w 1736 r. powódź w dolinie Odry sięgnęła poza dolinę Widawy, żłobiąc po prawej stronie pradoliny wiele obniżeń. Wały i ich zabezpieczenia przed podmyciem przez rzekę zaczęto budować na Odrze już w XII w. Były to jednak urządzenia drogie i nietrwałe, wznoszone tylko lokalnie i nie zawsze spełniające swe zadania. Do właściwej regulacji Odry przystąpiono dopiero w XVIII w. Prace te polegały na przekopywaniu i usuwaniu jazów lub ułatwieniu przepływu i budowie lub poprawianiu wałów. Brzegi umacniano porostem wikliny, której uprawę zapoczątkowano w dolinie Odry w 1744 r. W pierwszej połowie XIX w. następnym etapem regulacji była budowa ostróg z faszyny, ziemi i piasku w celu obustronnego ustalenia koryta.

Najstarsza zanotowana we Wrocławiu powódź miała miejsce w 1179 r. W historii miasta właściwie nie było stulecia, w którym nie występowałyby powodzie. Następstwem owych klęsk żywiołowych były straty materialne ponoszone przez miasto i jego mieszkańców. Wielkie szkody spowodowały powodzie, które nawiedziły Wrocław w 1464 r. oraz w latach 1564 i 1729. Kolejne wielkie powodzie (obok katastrof o mniejszym zasięgu) miały miejsce w latach 1751, 1785, 1813 i 1854 oraz w 1903 r., kiedy to wody Oławy zalały dzielnice leżące nad rzeką. Zagrożenie powodziami i ich uciążliwym następstwami zmniejszyło się dopiero od momentu przekazania kanałów Powodziowego i Żeglugowego, które mogą przejmować nadmiar wód w rejonie Wrocławia. Budowa obu kanałów trwała od 1912 do 1917 r.

W 1945 r. ruiny i ciemności sprzyjały wszelkim patologicznym zachowaniom, notowano liczne napady w celach rabunkowych, co powodowało, że we Wrocławiu w tym czasie było niebezpiecznie.

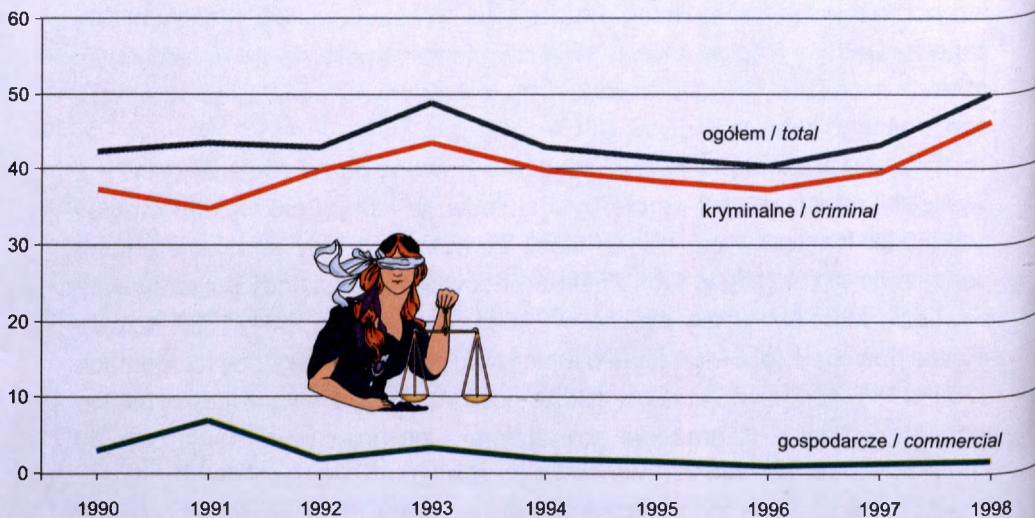
Liczba stwierdzonych przestępstw w latach 1960-1998 zwiększyła się ponad trzykrotnie. Zmieniła się także ich struktura.

Struktura kryminalnych przestępstw stwierdzonych *Structure of criminal recorded crimes*

W latach 90-tych liczba stwierdzonych przestępstw zmieniała się - najwięcej (31,9 tys.) odnotowano ich w 1998 roku, natomiast najmniej (26,0 tys.) w 1996 roku.

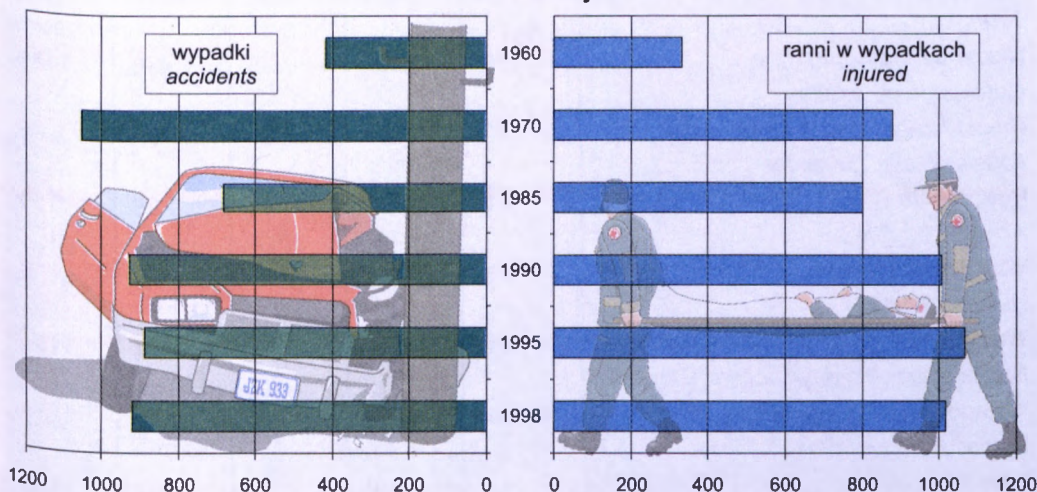
Stwierdzone przestępstwa na 1000 ludności *Recorded crimes per 1000 population*

Z organami państwowymi i społecznymi działającymi w zakresie ochrony porządku publicznego, mienia, zdrowia i życia mieszkańców Wrocławia współdziała Straż Miejska, powołana we wrześniu 1991 r. W 1997 r. podjęła ona 47,2 tys. działań operacyjnych i prewencyjnych. Zatrzymano 294 sprawców poważnych wykroczeń.

Obniża się stan bezpieczeństwa drogowego czego dowodem jest fakt, że w latach 90-tych odnotowuje się ponad dwukrotnie więcej wypadków drogowych niż w latach 60-tych. Liczba osób poszkodowanych w wypadkach wzrosła w tym okresie ponad trzykrotnie.

Wypadki i ranni w wypadkach Accidents and injured

Główną przyczyną wypadków drogowych było nieprzestrzeganie przepisów o ruchu drogowym przez kierowców oraz nieprawidłowe zachowanie pieszych. Często w grę wchodziło użycie alkoholu.

Wypadki według przyczyn Accidents by causes

Zagrożenie bezpieczeństwa stwarzają także pożary. Najbardziej dotkliwy to pożar w czerwcu 1976 r. w kościele garnizonowym Św. Elżbiety. Zniszczył on oprócz budowli cenne organy i większość wyposażenia, a jego odbudowa trwała ponad 20 lat. Kolejny duży pożar wybuchł w styczniu 1994 r. w Teatrze Polskim, który odbudowano i zmodernizowano ogromnym wysiłkiem i przekazano do użytku w marcu 1996 r.

Główne przyczyny powstania pożarów Main fire causes

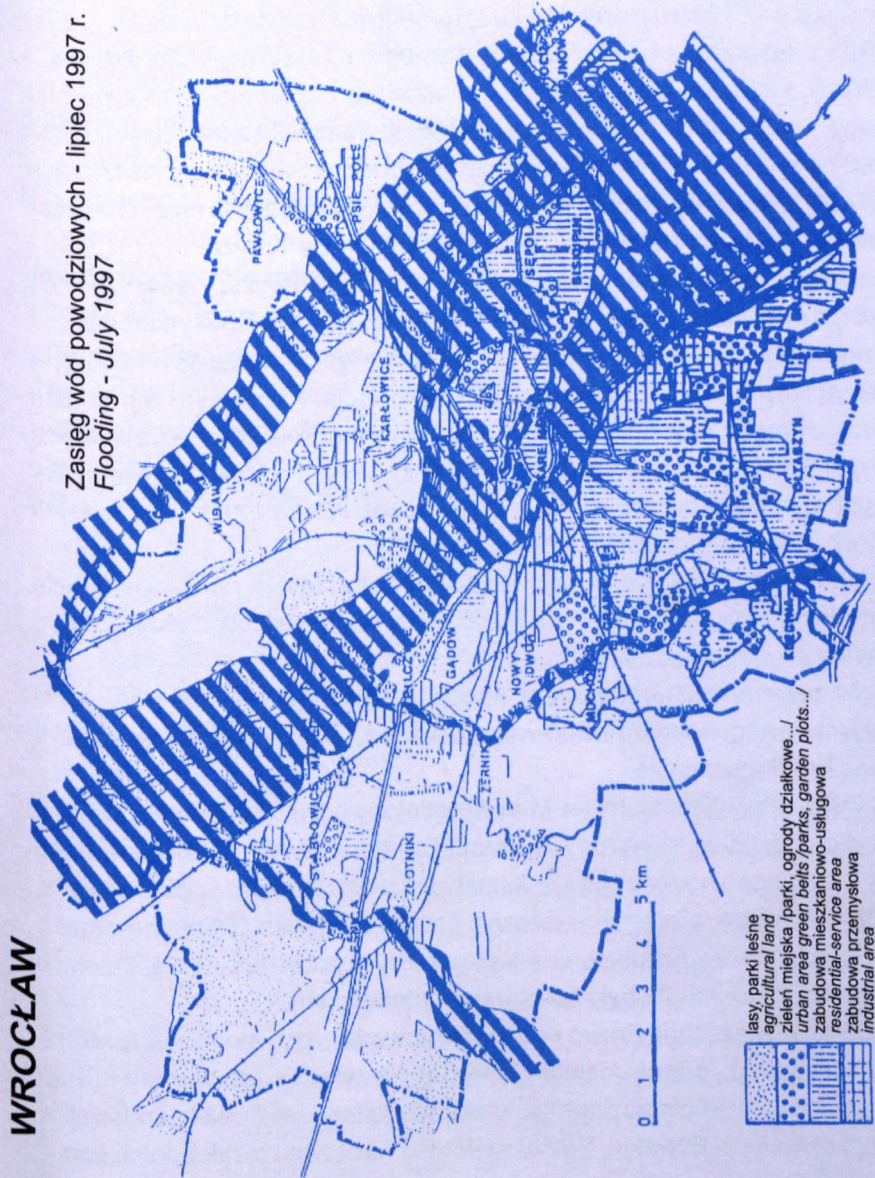
Wyszczególnienie Specification	1956	1960	1970	1995	1998
Ogółem Total	192	342	322	1578	2328
Nieostrożność dorosłych Carelessness adults	115	194	135	728	1464
Nieostrożność dzieci i młodzieży Carelessness juveniles	19	34	20	95	66
Podpalenia Arson	7	15	41	298	153
Wady budowlane Building faults	15	41	.	2	2
Wady urządzeń i instalacji elektrycznych Faults of electric devices and supplies	21	17	.	141	154
Wyladowania atmosferyczne Statics	-	2	.	5	1
Inne Others	15	39	.	309	488

Interwencje jednostek straży pożarnej Interventions of fire brigades

W okresie powojennym największa powódź nazywana „powodzią stulecia” miała miejsce w lipcu 1997 r. Zalana została wówczas ponad jedna czwarta powierzchni miasta, pod wodą znalazły się znaczne obszary parków wrocławskich (zniszczony został Ogród Japoński i Park Szczytnicki). Woda wtargnęła do tysięcy budynków i mieszkań, setek sklepów, lokali, punktów usługowych i zakładów prowadzących działalność gospodarczą. Znaczne

straty poniosła sieć wodociągowa, kanalizacyjna i ciepłownicza: zalane były funkcjonujące w mieście zakłady produkcji wody, a ponad połowa sieci ciepłowniczej znalazła się pod wodą. Wskutek powodzi ucierpiały: ponad jedna trzecia placówek oświatowych, ponad 40% placówek służby zdrowia, wiele placówek i obiektów kultury, sportu i rekreacji. Zalane zostały między innymi archiwa Sądu Wojewódzkiego i Sądów Rejonowych, magazyny Komendy Policji, dokumenty Archiwum Państwowego. Ucierpiały księgozbiory biblioteki Akademii Medycznej i Uniwersytetu Wrocławskiego. Podtopione były centrale telefoniczne. Kwota oszacowanych strat powodziowych we Wrocławiu to prawie równowartość całego budżetu miasta na 1997 rok.

Źródło: "Wrocławska Kronika Wielkiej Wody" Urząd Miejski Wrocławia 1997.
Source: "Wrocławska Kronika Wielkiej Wody" Wrocław Municipal Office 1997.

Edukacja i wychowanie

Education

Najstarszą szkołą wrocławską była szkoła katedralna, tzw. quadrivium, założona w początkach XI w., która uprawiała do dalszych studiów za granicą. Uczęszczali do niej m. in. wielki fizyk Witelon i synowie Henryka Pobożnego – Władysław i Konrad. Wykładano już wówczas arytmetykę i elementy astronomii. Szkoła ta znajdowała się przy dzisiejszej ul. Katedralnej.

W XIII w. - w warunkach prężnego rozwoju lokowanego miasta - szkoła katedralna i ośrodki kształcenia przyklasztorowego już nie wystarczały. W 1267 r. powstała pierwsza szkoła miejska - parafialna przy kościele św. Marii Magdaleny, która oficjalnym gimnazjum stała się dopiero w 1643 r. Po niej powstawały następne. W miejskich szkołach zdobywała wykształcenie większość synów z patrycjuszowskich i rzemieślniczych rodzin. Szkoły przy klasztorach powstawały na ogół na potrzeby nowicjuszy, tylko niektóre z nich miały charakter otwarty. Po 1288 r. utworzono szkołę przy kolegium św. Krzyża.

Poziom nauczania w szkołach miejskich był znacznie wyższy niż w szkołach parafialnych. Jednak warunki nauczania były bardzo trudne. Szkoły elementarne kształciły na ogół na poziomie zupełnie podstawowym. Możliwość osiągnięcia wyższego stopnia wykształcenia dawały gimnazja. Pierwszym wśród nich była protestancka placówka św. Elżbiety - dawna szkoła parafialna w latach 1526 i 1570 podniesiona do poziomu gimnazjum. Mimo fatalnych warunków liczba uczniów każdego gimnazjum w XVI w. przekraczała 400, a w następnych stuleciach 750 – 800 uczniów.

Na przełomie XIV i XV w. 30 wrocławian studiowało na uniwersytecie praskim, 50 w Krakowie studentów z rodzin mieszczańskich, a około 1510 r. studiowało już ponad 400 wrocławian.

Liczba szkół znacznie wzrosła w epoce oświecenia. W 1765 r. powstało gimnazjum ewangelicko - reformowane, które w 1776 r. na cześć Fryderyka II nazwano Friedrichsschule.

W 1766 r. przy gimnazjum św. Marii Magdaleny powstała pierwsza średnia szkoła dla dziewcząt "z wyższych i średnich stanów". W 1789 r. powołane zostały 2 seminaria nauczycielskie, kształcące nauczycieli do szkół ludowych, a w 1791 r. powstała pierwsza publiczna szkoła żydowska (Wilhelmsschule). W tym czasie naukę na poziomie elementarnym pobierano w 29 szkołach parafialnych, z których 22 były szkołami protestanckimi.

W 1794 r. Powszechne Prawo Krajowe wprowadziło przymus nauki szkolnej, która miała trwać, dopóki dziecko nie nabyło wiedzy zgodnej ze swoją pozycją społeczną. W gimnazjach św. Marii Magdaleny, św. Elżbiety, królewskiej Friedrichsschule i żydowskiej Wilhelmsschule nauczano języka polskiego.

Na koniec XVIII w. datować należy początki wrocławskiego szkolnictwa zawodowego, chociaż zakład medyczno – anatomiczny powstał już w 1777 r. Od 1791 r. sprawował opiekę nad królewskim instytutem akuserek - rocznie kształciły się w nim 32 osoby. W 1790 r. założono Królewską Szkołę Rzemiosła Artystycznego – tu doksztalcali się wrocławscy rzemieślnicy i projektanci pracujący w manufakturach. W 1800 r. założono Szkołę Budowlaną, w której uczono matematyki, pomiarów gruntu, rysunku ręcznego i ekonomiki prowadzenia budowy.

W 1662 r. na fakultecie filozoficznym kolegium jezuitów, mieszczącym się przy obecnym pl. Nankiera, promowano pierwszego magistra, a w 1702 r. na Akademii Jezuickiej – pierwszego doktora.

Po nieudanej próbie założenia uniwersytetu w początkach XVI w., w 1702 r. jezuici - po uzyskaniu zgody cesarza Leopolda I - założyli Akademię Jezuicką - Leopoldinum. W 1811 r. uczelnię tę połączono z protestanckim uniwersytecie przeniesionym z Frankfurtu nad Odrą, powstał w ten sposób Uniwersytet Wrocławski. W chwili powstania pracowało w nim 43 profesorów. Potem ich liczba systematycznie wzrastała: w roku akademickim 1849/50 było 79 profesorów i docentów, w roku 1860/61 - 85, w 1881/82 - 111, w 1913/14 - 198. W okresie międzywojennym Uniwersytet Wrocławski zatrudniał przeciętnie ok. 200 samodzielnych pracowników naukowych. Podobnie - mimo okresowych wahań - stopniowo zwiększała się liczba studentów. W roku akademickim 1811/12 było ich 298, w 1828/29 - 1147, w 1839/40 - 633, 1854/55 - 854, 1865/66 - 956, w 1885/86 - 1361, w semestrze letnim 1910 r. - 2359, a w 1914 r. było 3227 studiujących (razem ze studentami wyższej szkoły technicznej i wolnymi słuchaczami). W semestrze zimowym 1919/20 było ich 6075, by w semestrach letnich 1932-1933 osiągnąć liczbę 5869 i 5070 słuchaczy. Po dojściu nazistów do władzy liczba studentów zaczęła maleć: w semestrze zimowym 1933/34 było ich 4945, a 1938/39 - 2426. Po wybuchu II wojny światowej liczba uczęszczających na zajęcia spadła do 1544 w 1940 r. (razem z wolnymi słuchaczami).

Na początku XIX w. powstają nowe szkoły półwyższe i wyższe, w tym Wyższa Szkoła Budowlana i Budowy Maszyn (1903 r.) na bazie dawnej Szkoły Budowlanej, Szkoła Sztuk i Rzemiosł Artystycznych (1912 r.), obecnie Akademia Sztuk Pięknych, w 1910 r. powstała Wyższa Szkoła Techniczna.

W tym czasie (w 1914 r.) we Wrocławiu istniało 147 miejskich szkół ludowych, z tego 87 ewangelickich i 60 katolickich.

Wzorcowym przykładem szkoły i jej otoczenia była wówczas Szkoła Ludowa z parkiem i stawem wykorzystywanym do uprawiania sportów wodnych, obecnie Szkoła Podstawowa mieszcząca się przy skrzyżowaniu ul. Jemiołowej i Kruczej.

W 1945 r. szkolnictwo wszystkich szczebli trzeba było tworzyć od podstaw. Oświata miała szczególnie ważną rolę do spełnienia we Wrocławiu. Wraz z napływem do miasta ludności polskiej wzrastała liczba dzieci, rosła szybko liczba placówek oświatowych, które początkowo musiały pracować w niezwykle trudnych warunkach lokalowych.

Już od pierwszych dni września 1945 r. funkcjonowały 3 szkoły podstawowe, 1 średnia, 3 przedszkola. Równolegle z rozwojem szkolnictwa były organizowane placówki wychowania przedszkolnego.

Wychowanie przedszkolne^{a/}
Pre-school education^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1945	1950	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Placówki Establishments					233	244	173	178
dzieci children	121	4804	8211	10955	22924	19346	15336	14811
w tym przedszkola ^{b/} of which nursery schools ^{b/}	3	63	82	99	181	155	133	134
miejsca places			7098	9308	13910	15494	13268	13394

a/ Łącznie z przedszkolami specjalnymi, od 1980 r. z ogniskami przedszkolnymi, przekształconymi w 1982 r. w oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych; stan na początku roku szkolnego. b/ W ciągu roku.

a/ Including special nursery schools and until 1980 with nursery centres converted in 1982 into pre-school sections of primary schools; as of beginning of the school year. b/ During the year.

Mimo wzrostu liczby placówek, wskaźnik zagęszczenia w przedszkolach zwiększał się; podczas gdy w 1957 r. na 100 miejsc przypadało 107 dzieci, to w 1960 r. - 116, a w 1962 r. już 127. Najwyższy odnotowano w 1980 r. - 147 dzieci. Od tego roku wskaźnik zagęszczenia w przedszkolach zaczął zmniejszać się; w 1998 r. wyniósł 100 dzieci.

Niezwykłe dynamiczny rozwój szkolnictwa wystąpił w latach 50-tych, kiedy wiek szkolny osiągnęły dzieci urodzone po wojnie. Najwyższy wskaźnik liczby urodzeń na 1000 ludności wystąpił w 1951 r. (43,2). Od tego roku nieznacznie ale systematycznie się zmniejszał. W wyniku wyżu demograficznego wyraźnie wzrosła liczba uczniów w szkołach począwszy od 1957 r., dopiero od roku szkolnego 1968/69 liczba uczniów w szkołach podstawowych zaczęła się zmniejszać.

Dzieci i młodzież według wieku^{a/}
Children and youth by age^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1950	1960	1965	1970	1980	1990	1995	1998
Ludność w wieku w tys.: Population aged in thous.:								
0 - 17 lat / age	89,0	164,0	160,4	146,6	143,1	161,3	142,5	127,2
0 - 2	28,3	24,6	19,0	17,3	29,8	20,3	16,2	14,5
3 - 6	22,4	41,7	30,2	23,5	36,5	34,6	25,5	21,9
7 - 13	21,0	75,1	73,7	56,8	49,2	68,2	60,9	51,4
14 - 17 lat / age	17,3	22,6	37,5	49,0	27,6	38,2	39,9	39,4

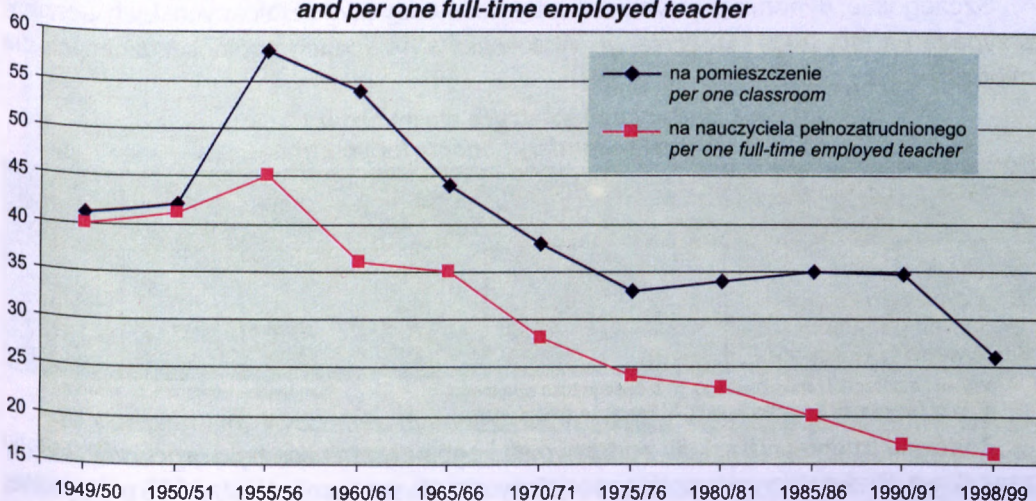
a/ Stan w końcu roku.

a/ As of the end of year.

Wyraźne pogorszenie warunków nauczania nastąpiło od roku szkolnego 1955/56. Dzieci zaczęły uczęszczać do szkół na dwie, a nawet trzy zmiany. Dopiero w latach 70-tych następuje poprawa warunków nauczania w szkołach podstawowych.

Liczba uczniów szkół podstawowych na pomieszczenie do nauczania oraz nauczyciela pełnozatrudnionego

Number of pupils of primary schools per one classroom and per one full-time employed teacher

Od lat osiemdziesiątych ludność we Wrocławiu zaczęła się starzeć. W 1992 r. po raz pierwszy po wojnie przyrost naturalny był ujemny. Tendencja ta się nie zmienia, a więc będzie malała liczba dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym.

Szkoły podstawowe dla dzieci i młodzieży^{a/} (bez szkół specjalnych)
Primary education for children and youth^{a/} (excluding special schools)

Wyszczególnienie Specification	1945/46	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91	1998/99
Szkoły Schools	11	53	94	103	85	100	114
Nauczyciele Teachers		427	1873	2427	2476	4314	3725
Uczniowie Pupils	1250	17551	66706	68760	54519	73808	59848
Absolwenci ^{b/} Graduates ^{b/}	-	2138	6180	10213	5901	8610	9045

a/ Stan na początku roku szkolnego. b/ Z danego roku szkolnego.
a/ As of beginning of the school year. b/ For given school year.

W celu umożliwienia pracującym zdobycia wykształcenia podstawowego organizowano szkoły dla dorosłych. W roku szkolnym 1947/48 czynne były 3 takie szkoły, do których uczęszczało 939 osób. Począwszy od roku szkolnego 1960/61 liczba uczniów w szkołach dla pracujących wyraźnie zaczęła zwiększać się - do 3783 uczniów w roku 1964/65, a od następnego roku szkolnym (3270 uczniów) już zaczęła się zmniejszać - do 455 uczniów w roku 1998/99. Obecnie szkolnictwo dla dorosłych to głównie szkolnictwo ponadpodstawowe. W roku szkolnym 1998/99 w placówkach tego typu kształciło się 11,5 tys. osób.

Pierwsze liceum ogólnokształcące uruchomiono w roku szkolnym 1945/46. Liczyło wówczas 908 uczniów. Od roku szkolnego 1960/61 nastąpił znaczny wzrost liczby uczniów. W tym czasie, podobnie jak w szkołach podstawowych, wprowadzono system nauczania na dwie zmiany. Podczas gdy w roku szkolnym 1956/57 na 1 izbę lekcyjną przypadało 26 uczniów, a na 1 pełnozatrudnionego nauczyciela - 16 uczniów, to w roku 1965/66 wskaźniki te wyniosły odpowiednio: 55 i 27 uczniów.

Szczególnie dynamiczny wzrost liczby liceów ogólnokształcących i ich uczniów przypada na lata 90-te. Obecnie we Wrocławiu w 44 liceach ogólnokształcących dla młodzieży uczy się 19,4 tys. uczniów.

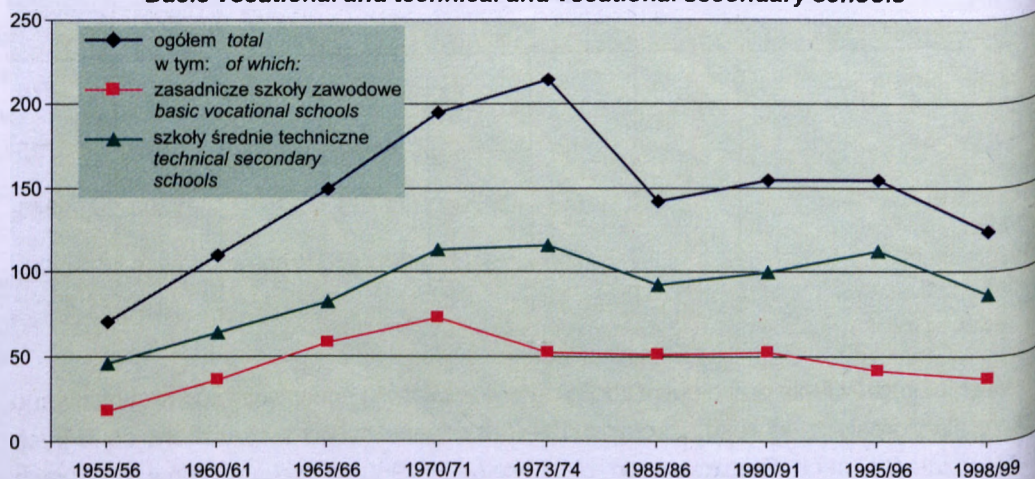
Licea ogólnokształcące dla młodzieży^{a/}
General secondary schools for youth^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1950/51	1960/61	1970/71	1981/82	1990/91	1998/99
Szkoły / Schools	9	13	13	16	19	44
Nauczyciele / Teachers	.	212	423	.	.	1097
Uczniowie / Students	2404	4732	9701	7958	10773	19407
Absolwenci ^{b/} / Graduates ^{b/}	.	583	1423	1879	2186	5046

a/ Stan na początku roku szkolnego. b/ Z danego roku szkolnego.
a/ As of beginning of the schools year. b/ For given school year.

Znacznie trudniej niż szkoły podstawowe i ogólnokształcące było uruchomić szkoły zawodowe. Brakowało warsztatów specjalistycznych, maszyn i urządzeń do praktycznej nauki zawodu. Szybkie i wielokierunkowe tempo rozwoju gospodarczego było przyczyną większości zmian w szkolnictwie zawodowym. Do 1950 r. szkolnictwo zawodowe oparte było jeszcze na zasadach przedwojennych, od 1951 r. miało przygotowywać fachowców do uspołecznionego przemysłu i usług. W kolejnych latach otwierano coraz to nowe kierunki i specjalności, rosła liczba szkół i uczniów.

Szkoły zasadnicze zawodowe oraz średnie techniczne i zawodowe
Basic vocational and technical and vocational secondary schools

Na lata 90-te przypada szczególnie dynamiczny rozwój szkolnictwa policealnego. W roku szkolnym 1998/99 we Wrocławiu funkcjonowało 105 placówek tego typu, w których uczyło się 12,1 tys. osób. Dla porównania w roku szkolnym 1985/86 były 32 placówki, a uczyło się w nich 4,3 tys. osób.

Uczniowie i absolwenci szkół zawodowych^{a/}
Students and graduates of vocational schools^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1955/56	1960/61	1970/71	1985/86	1990/91	1998/99
Uczniowie ogółem Students total	16096	26900	58513	32392	38342	46389
w tym: of which: zasadnicze szkoły zawodowe basic vocational schools	3145	4848	22349	13509	15581	9181
średnie techniczne zawodowe secondary technical vocational schools	12253	17990 ^{b/}	34670 ^{b/}	13563	17643	24999
policealne post-secondary				4298	4042	12075
Absolwenci ogółem ^{c/} Graduates total ^{c/}	2927	3995	14757	8492	9190	12068

a/ Stan na początku roku szkolnego; do roku 1990/91 łącznie ze szkołami artystycznymi I stopnia. b/ Łącznie z zasadniczymi zaocznymi szkołami zawodowymi. c/ Z danego roku szkolnego.

a/ As of beginning of the school year; until 1990/91 including 1st level art schools. b/ Including basic vocational weekend schools. c/ For given school year.

W powojennym Wrocławiu dynamicznie rozwijało się także szkolnictwo wyższe. W 1945 r. rozpoczęła działalność wyższa uczelnia: Uniwersytet z Politechniką (rozdziął nastąpił w 1951 r.). W roku akademickim 1945/46 kształciło się już 3500 studentów. Kadre nauczycielską stanowiło wówczas ok. 40 profesorów i ok. 100 asystentów. W kolejnych latach powstawały następne uczelnie. Obecnie Wrocław jest jednym z największych ośrodków akademickich w Polsce. Z roku na rok systematycznie rośnie liczba studentów, szczególnie studiów wieczorowych i zaocznych w szkołach państwowych i wszystkich typów studiów w szkołach niepaństwowych. Na 16 wyższych uczelniach w roku akademickim 1998/99 kształciło się 95,1 tys. studentów, łącznie z 472 obcokrajowcami. Na największej uczelni, jaką jest Uniwersytet Wrocławski, studiowało 33,2 tys. osób, a na Politechnice - 22,8 tys., Akademii Ekonomicznej - 13,4 tys., Akademii Rolniczej - 7,2 tys..

Studenti i absolwenci oraz nauczyciele akademicy w szkołach wyższych^{a/}
Students and graduates and academic teachers in higher education institutions^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1955/56	1960/61	1970/71	1985/86	1990/91	1998/99
Studenti / Students	16738	17769	34165	30277	35233	94664
w tym studia: of which studies:						
dzienne / day	13242	12857	22388	24870	28423	51262
wieczorowe / evening	1254	1125	3443	540	216	5672
zaoczne / weekend	1442	2406	8050	4857	6594	37730
Absolweci ^{b/} / Graduates ^{b/}	2768	2237	5176	5648	4551	11623
w tym studia: of which studies:						
dzienne / day	2382	1627	3224	4024	3541	7818
wieczorowe / evening	338	228	528	134	98	628
zaoczne / weekend	-	168	1376	1488	908	3177
Nauczyciele akademicy ^{b/} Academic teachers ^{b/}	.	2030	3570	6107	5969	6189

a/ Bez obcokrajowców. b/ Stan w końcu roku.

a/ Excluding foreigners. b/ As of the end of year.

Ochrona zdrowia. Opieka społeczna

Health care. Social welfare

Od XIII w. tworzone były - w wyniku fundacji władców miasta, biskupów i możnowładców - szpitale będące w istocie przytuliskami i miejscami opieki nad chorymi, ale też zniedołężniałymi, biednymi i bezdomnymi ludźmi. Najstarsze z tych przedsięwzięć miało miejsce w roku 1214 z inicjatywy opata klasztoru Augustianów na Piasku. Z czasem przekształcone były one w sierocińce, schroniska żebraków i domy starców. W 1525 r. instytucje te przeszły w gestię samorządu miejskiego. W latach 1248 - 1253 przez księżną Annę wraz z synami został założony szpital p.w. Św. Elżbiety. W XIII wieku za miastem funkcjonowały 2 szpitale dla trędowatych (leprozoria). Od 1318 r. działał szpital Św. Trójcy - od 1366 r. p.w. Bożego Ciała (prowadzony przez joanitów Bożego Ciała).

Pierwsza apteka we Wrocławiu, a druga na ziemiach polskich (po Świdnicy - 1248 r.), powstała w 1278 r. Według innych źródeł o istnieniu w 1263 r. dwóch aptek w mieście świadczyły księgi podatkowe. W 1460 r. powstała apteka na pl. Solnym, a w 1484 r. w Rynku. Zgodnie z przepisami obowiązującymi do końca XVII w. we Wrocławiu mogły działać tylko 4 apteki. Po 1700 r. zaczęły powstawać nowe apteki, w tym szpitalne, prowadzone przez zakony. W połowie XIV w. w obrębie murów miejskich czynne były łaźnie publiczne przy bramach Odrzańskiej, Oławskiej, Świdnickiej i Ruskiej oraz na Nowym Mieście. Kilka łaźni znajdowało się poza murami miasta, w tym należąca do zamku książęcego. Mówi się również o łaźni na Piasku, będącej własnością Augustianów.

W latach 30-tych XVIII w. było we Wrocławiu 6 aptek. Jak podają źródła, prócz aptek klasztornych, dwóch fizyków wraz z cyrulikami sprawowało opiekę lekarską, a odpowiednie zarządzenia kontrolne stosowane wobec przybyszów i utrzymywanie korespondencji z innymi miastami, to niektóre z działań podjętych w celu powstrzymania szerzenia się zarazy.

Funkcja lekarza miejskiego pojawiła się o wiele później, choć w XV w. w związku z wyprawami wojennymi wynajmowano lekarza i weterynarza.

W warunkach małej, ciasno zabudowanej powierzchni otoczonej murami istniało ciągle niebezpieczeństwo wybuchu epidemii wynikających bądź z powodu niskiego poziomu higieny, bądź też chorób przynoszonych z zewnątrz. Ich skutki były katastrofalne dla ludności miasta, jak też dla jego kondycji ekonomicznej. Straszliwa "czarna śmierć" - dżuma - nawiedzała Wrocław co najmniej dwadzieścia razy poczynawszy od 1315 r. Znane są liczby śmiertelnych ofiar z okresu od XV do XVII stulecia. W 1496 r. zmarło 2931 osób, w 1516 r. około 2000, w 1542 r. - 5913, w 1568 r. - 9251. Główne uderzenie dżumy przyszło w 1633 r. Zmarło wówczas ponad 18 tys. osób. Była to trzecia część mieszkańców miasta. W momencie największego nasilenia epidemii we wrześniu umierało tygodniowo do 500 osób. Głód i wysoka śmiertelność

dotykały przede wszystkim ludność uboższą. Po raz ostatni dżuma zaatakowała w 1668 roku.

W wieku XIX przekleństwem mieszkańców były powracające epidemie cholery, na co wpływ miał fatalny stan higieny, zwłaszcza w rejonie Starego Miasta. Epidemie miały miejsce w latach: 1831-32 (co najmniej 795 zmarłych), 1837, 1848, 1849 (1686 ofiar), 1855, 1866 (4455 zmarłych), 1867 i 1875.

Na stan epidemiologiczny i poprawę warunków sanitarnych miało wpływ zasypanie rzeki Oławy Miejskiej w 1866 r. Właśnie w czasie epidemii w tymże roku, postanowiono ostatecznie zlikwidować szkodliwą obecność Oławy Miejskiej sprowadzając jej wody do podziemnego kanału. Doniosłym wydarzeniem wpływającym na poprawę zdrowia wrocławian było uruchomienie w 1871 r. na Przedmieściu Oławskim nowych wodociągów.

Na przełomie XIX i XX wieku szybko rozwijało się szpitalnictwo. Przebudowano i unowocześniono wiele starych obiektów, m.in. w latach 90-tych XIX w. rozbudowano szpital im. Wszystkich Świętych (obecny Szpital Wojewódzki) funkcjonujący pod tą nazwą od 1526 r. Powstały w latach 70-tych a rozbudowany w latach 90-tych XIX w. szpital Wenzel-Hancke (obecnie mieści się tu Akademia Ekonomiczna) specjalizował się w chorobach wewnętrznych, chorobach płuc i chirurgii. Inną specjalizację uzyskał zespół szpitalny przy obecnej ulicy J. Kraszewskiego, który zajmował się tak jak w dniu dzisiejszym nerwowo i psychicznie chorymi.

Powstawały również domy opieki nad biednymi i nieuleczalnie chorymi. W 1902 r. oddany został do użytku w Praczach Odrzańskich (rozbudowany w 1912 r.) kompleks opiekuńczo-szpitalny. Obecnie mieści się tu zespół szkół rolniczych.

Propagując higienę wśród biednej i średnio zamożnej części społeczeństwa rozpoczęto w latach 90-tych XIX w., z inicjatywy władz miejskich, przy pomocy państwowych środków finansowych, budowę sieci łaźni miejskich. Do 1911 r. w różnych dzielnicach Wrocławia powstało 5 takich obiektów. Kolejna łaźnia przy obecnym placu Orłąt Lwowskich powstała cztery lata później. Następne z nich były to obiekty wielofunkcyjne, np. z biblioteką ludową, czytelnią, oddziałami kas oszczędnościowych, a nawet izbą opieki nad dziećmi. W ten sposób powstały obiekty przy obecnych ulicach Suchej, Legnickiej i M. Skłodowskiej-Curie. Dla zamożnej ludności miasta w 1894 r. zainicjowano budowę ekskluzywnej łaźni miejskiej. W tym celu zarejestrowano Towarzystwo Akcyjne Zakładów Kąpielowych, które zakupiło działkę budowlaną przy ul. Teatralnej. W wybudowanym obiekcie można było korzystać z łaźni parowej, pryszniców, masaży, naświetleń i kąpieli w wannach. W obiekcie tym mieścił się zakład fryzjerski, restauracja, kawiarnia i czytelnia, dlatego też wnętrza obiektu służyły nie tylko zaspokajaniu potrzeb higienicznych i zdrowotnych, lecz były też miejscem spotkań towarzyskich i odpoczynku mieszkańców.

Na początku XX wieku we Wrocławiu praktykowało kilku lekarzy polskich.

Jedną z najszybciej zorganizowanych dziedzin życia w przyłączonym do Polski Wrocławiu było lecznictwo. Napływająca po wojnie do zniszczonego miasta schorowana i wycieńczona pobytem w obozach i miejscach przymusowych robót ludność, była szczególnie narażona na zachorowania. Dodatkowo fatalne warunki sanitarno-higieniczne stwarzały niebezpieczeństwo chorób epidemicznych.

W lipcu 1945 r. przy Zarządzie Miejskim zorganizowano wydziały zdrowia i i opieki społecznej. Dopiero w 1952 r. nadzór nad jednostkami ochrony zdrowia podporządkowano Ministerstwu Zdrowia i Opieki Społecznej. Rozwój i funkcjonowanie zakładów służby zdrowia uzależnione były głównie od liczby fachowego personelu.

Według danych Wydziału Zdrowia b. Zarządu Miejskiego w końcu 1946 r. pracowało we Wrocławiu 343 lekarzy medycyny, 33 dentystów, 95 pielęgniarek dyplomowanych i 48 położnych. W stosunku do stanu ludności miasta – 184,8 tys. osób, liczba personelu medycznego była rażąco mała.

Organizująca się na nowo służba zdrowia główny nacisk położyła na szybkie uruchomienie szpitali. Najwcześniej, bo już pod koniec maja 1945 r., pierwsze zabiegi chirurgiczne udzielano w szpitalu im. Wszystkich Świętych przy pl. 1 Maja, a w lipcu funkcjonował on już w pełnym zakresie. Ocalałe pozostałe obiekty szpitalne prowizorycznie wyremontowano i uporządkowano do kwietnia 1946 r.

Dużą pomocą dla władz miasta było zorganizowanie Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Wrocławskiego. Uruchomione i prowadzone pod kierunkiem profesorów medycyny kliniki i przy nich poradnie specjalistyczne, wzięły na siebie w tym okresie ciężar niesienia pomocy leczniczej ludności miasta i województwa.

Pierwszymi punktami lecznictwa otwartego były ambulatoria przy szpitalach i ambulatoria kliniczne, uruchamiane od 1945 r. równocześnie z zakładami macierzystymi. W 1950 r. czynnych było 16 ambulatoriów przy szpitalach i 23 ambulatoria kliniczne.

Pod koniec maja 1945 r. Polacy prowadzili w mieście 12 aptek. Do stycznia 1951 r., kiedy to nastąpiło upaństwowienie aptek, pozostawały one w rękach prywatnych.

W sierpniu 1946 r. uruchomiono pierwsze miejskie przychodnie zwane wówczas ośrodkami zdrowia. Od pierwszych lat po wojnie prowadzone były bezpłatne (obejmujące głównie dzieci i młodzież) szczepienia ochronne.

W 1948 r. Polski Czerwony Krzyż przy współudziale b. Ubezpieczalni Społecznej zorganizował Pogotowie Ratunkowe, a od 1956 r. działa we Wrocławiu sanitarne pogotowie lotnicze.

Pierwszy w Polsce zespół reanimacyjny powstał w listopadzie 1966 r. przy Pogotowiu Ratunkowym we Wrocławiu. W skład zespołu wchodził anestezjolog i felczer, wyposażeni w aparat tlenowy i komplet narzędzi chirurgicznych.

Od 1971 r. mieszkańcy Wrocławia i województwa mogą przeprowadzać badania profilaktyczne w nowoczesnym Dolnośląskim Centrum Diagnostyki Medycznej DOLMED.

W 1960 r. we Wrocławiu funkcjonowało 14 szpitali z 5,1 tys. łóżek, natomiast w 1998 r. 17 szpitali dysponowało 6,3 tys. łóżek. Największą liczbę łóżek na 10 tys. ludności odnotowano w 1970 r. – 117.

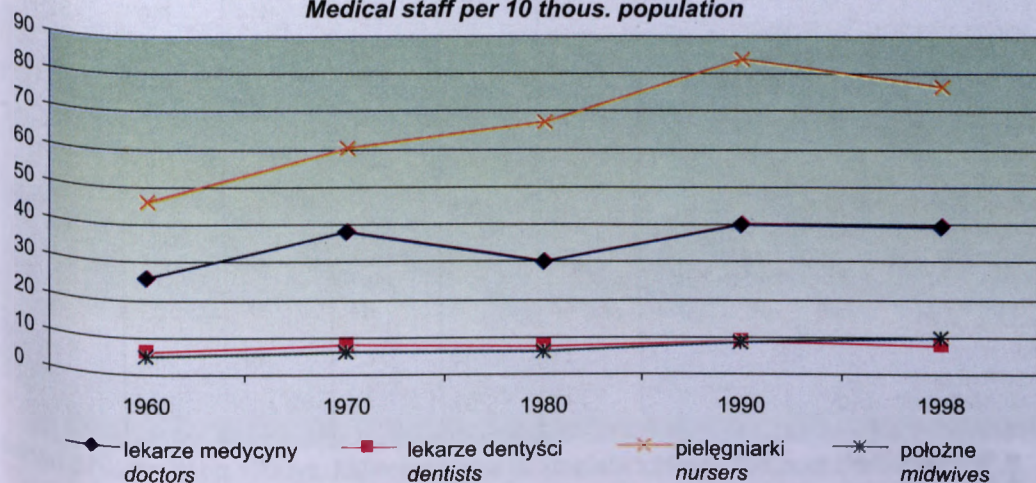
Placówki i personel służby zdrowia^{a/}
Medical institutions and medical staff^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Lekarze medycyny Doctors	1131	1997	1863	2572	2593	2530
Lekarze dentyści Dentists	281	421	458	574	533	464
Farmaceuci Pharmacists	269	401			509	533
Pielęgniarki Nurses	2025	3048	4138	5382	4927	4859
Położne Midwives	191	326	397	567	596	611
Szpitala Hospitals	14	16	15	15	17	17
łóżka ^{b/} beds ^{b/}	5093	6157	6266	6566	6376	6256
na 10 tys. ludności per 10 thous. population	87,9	117,0	101,4	102,1	99,3	98,1
Przychodnie Out-patient departments	157	165	193	217	202	180
Apteki Pharmacies	29	47	54	74	138	157
ludność na 1 aptekę population per 1 phar. in thous.	15,1	11,2	11,4	8,7	4,7	4,1
Żłobki Nurseries	43	46	57	44	24	23
miejca places	2697	3220	4020	3100	1457	1432
dzieci ^{c/} children ^{c/}	4769	6713	9066	5745	3057	3067

a/ Stan w dniu 31 XII. b/ Bez łóżek dla noworodków i wcześniaków. c/ W ciągu roku.

a/ As of 31 XII. b/ Excluding beds for infants and premature babies. c/ During the year.

Personel służby zdrowia na 10 tys. ludności
Medical staff per 10 thous. population

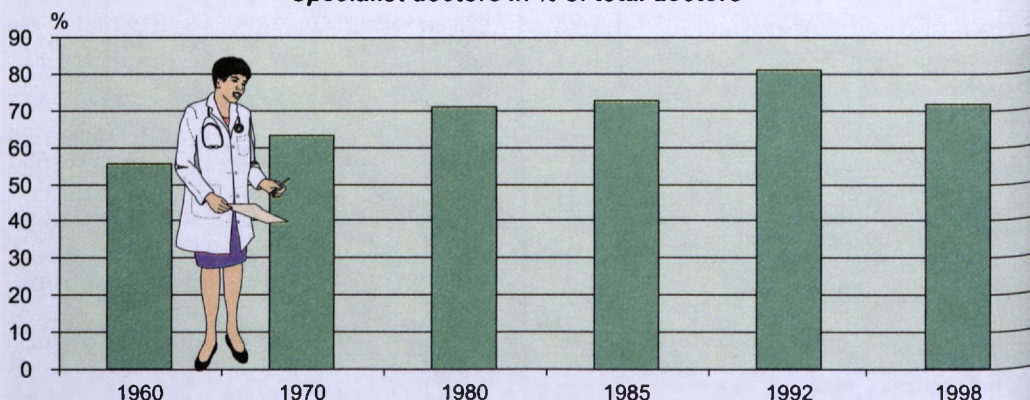

W latach 50-tych i 60-tych powstawały ośrodki zdrowia i poradnie przeciwgruźlicze. W 1960 r. ludność miasta korzystała ze 157 przychodni, w tym z 86 przy zakładach pracy. Po 1990 r. obserwuje się znaczny spadek liczby przychodni; w 1998 r. było ich w mieście 180.

W latach 1960-1998 ponad 2-krotnie wzrosła liczba lekarzy medycyny, farmaceutów i pielęgniarek, jednak najbardziej zwiększyła się liczba położnych – ponad 3-krotnie.

Liczba lekarzy specjalistów w latach 1960-1998 zwiększyła się ponad 3,5-krotnie; w 1960 r. było ich 629 a w 1998 r. 2914. Udział lekarzy specjalistów w ogólnej liczbie lekarzy wzrósł z 55,6% w 1960 r. do 71,6% w 1998 r.

Lekarze specjaliści w % ogółu lekarzy medycyny
Specialist doctors in % of total doctors

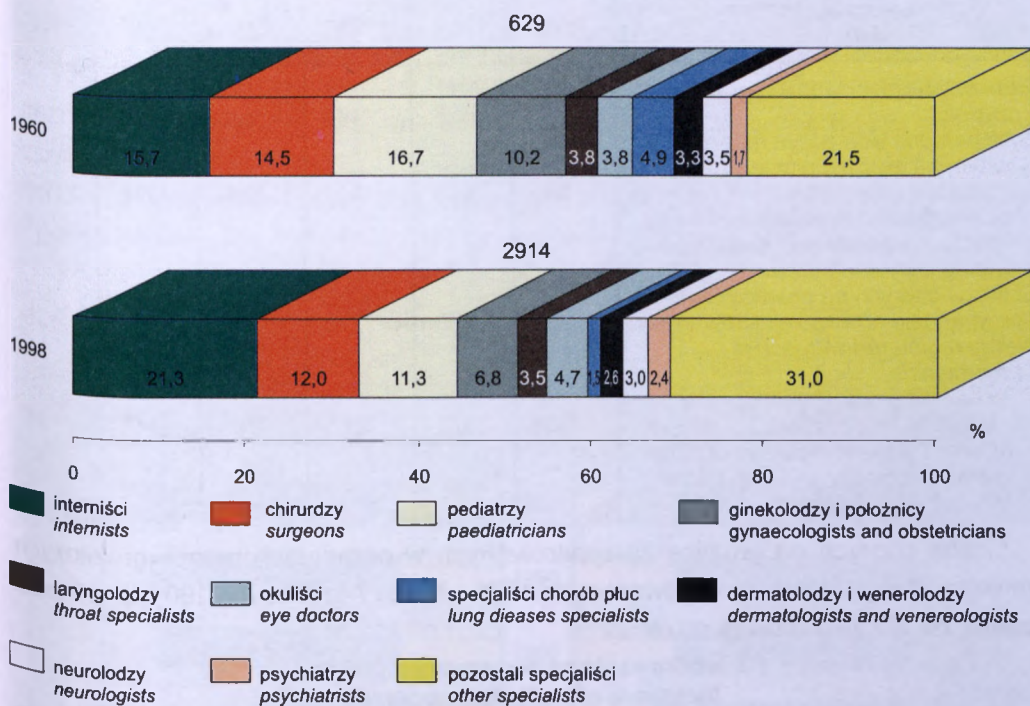
Lekarze specjaliści^{a/} według specjalności
Specialist doctors^{a/} by speciality

Wyszczególnienie Specification	1960	1970	1980	1985	1992	1998
Ogółem Total	629	1259	1884	2114	2554	2914
Interniści Internists	99	206	349	405	566	622
Chirurdzy Surgeons	91	158	241	304	370	349
Pediatrzy Paediatricians	105	179	275	344	340	328
Ginekolodzy i położnicy Gynaecologists and obstetricians	64	124	166	166	202	198
Laryngolodzy Throat specialists	24	50	87	89	107	103
Okuliści Eye doctors	24	59	81	94	106	137
Specjaliści chorób płuc Lung diseases specialists	31	57	57	52	40	44
Dermatolodzy i wenerolodzy Dermatologists and venereologists	21	43	63	64	67	75
Neurolodzy Neurologists	22	48	67	67	103	86
Psychiatrzy Psychiatrists	11	43	65	67	67	70
Pozostali specjaliści Other specialists	137	292	433	462	586	902

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Struktura lekarzy specjalistów według specjalności Structure of specialist doctors by speciality

Ponad 5-krotnie w latach 1960-1998 wzrosła liczba aptek we Wrocławiu, co znajduje odzwierciedlenie w malejącej liczbie ludności przypadającej na 1 aptekę; z 15,1 tys. osób w 1960 r. do 4,1 tys. w 1998 r. Znacznie w tych samych latach zmalała liczba żłobków; z funkcjonujących w 1960 r. 43 żłobków o 2,7 tys. miejsc, pozostały w 1998 r. 23 o 1,4 tys. miejsc.

Zachorowania na choroby weneryczne Incidence of venereal diseases

Choroby weneryczne Venereal diseases	1975	1980	1985	1990	1995	1997
Ogółem Total	1519	1694	496	493	74	56
Kłosa Syphilis	187	183	82	94	29	25
w tym wczesna of which early syphilis	73	102	39	57	7	4
Rzeżączka Gonococcal infections	1332	1511	414	399	45	31

W 1997 r. w porównaniu do 1975 r. liczba zachorowań na choroby weneryczne spadła ponad 27-krotnie; na 100 tys. ludności liczba ta zmalała z blisko 266 zachorowań do ok. 9.

Chorzy na gruźlicę zarejestrowani w poradniach przeciwgruźliczych
Sick persons registered in tuberculosis out-patient clinics

Wyszczególnienie Specification	1975	1980	1985	1990	1995	1997
Chorzy zarejestrowani na gruźlicę czynną <i>Sick persons with active tuberculosis</i>	928	696	449	326	199	138
w tym na gruźlicę płuc czynną zakaźną i niezakaźną <i>of which with tuberculosis of lungs bacteriologically and non-bacteriologically confirmed</i>	849	644	412	289	171	119
Z liczby chorych na gruźlicę czynną przypada na nowozarejestrowanych <i>Newly registered with active tuberculosis</i>	421	398	278	215	184	135
w tym na gruźlicę płuc czynną zakaźną i niezakaźną <i>of which with tuberculosis of lungs bacteriologically and non-bacteriologically confirmed</i>	388	372	255	201	171	125

Liczba chorych na gruźlicę zarejestrowanych w poradniach przeciwgruźliczych zmniejszyła się w 1997 r. w porównaniu do 1975 r. blisko 7-krotnie (na 100 tys. ludności spadek ze 162 zachorowań do ok. 22).

Zachorowania na nowotwory złośliwe
Incidence of malignant neoplasms

Nowotwory złośliwe Malignant neoplasms	1980	1985	1990	1995	1996
Ogółem <i>Total</i>	1310	1776	2129	2603	2550
Jamy ustnej i gardła <i>Oral cavity and pharynx</i>	42	58	53	44	48
Narządów trawiennych i otrzewnej <i>Digestive organs and peritoneum</i>	283	395	516	575	600
Układu oddechowego <i>The respiratory system</i>	366	421	476	540	522
Kości, tkanki łącznej, skóry i sutka <i>Bones, connective tissue, skin and breast</i>	227	305	367	471	403
Narządów moczowo-płciowych <i>The genitourinary organs</i>	288	398	449	599	601
Tkanki limfatycznej i krwiotwórczej <i>Lymphatic and haematopoietic tissue</i>	41	132	94	130	136
Innych narządów <i>Other organs</i>	63	67	174	244	240

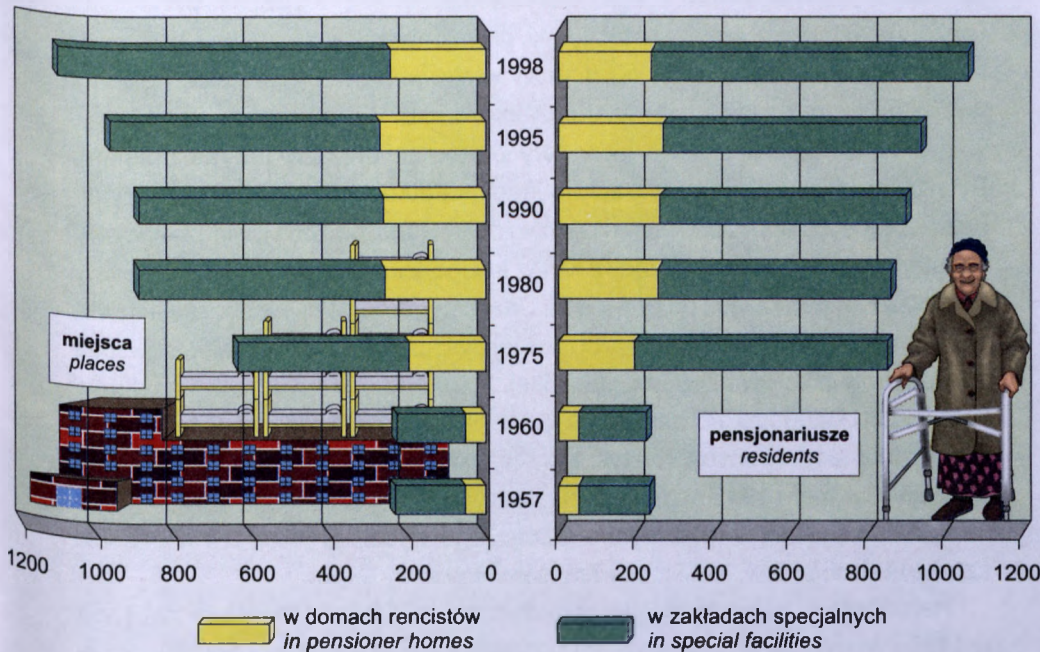
Liczba zachorowań na nowotwory złośliwe ciągle wzrasta, o ile w 1980 r. było 1310 osób to w 1996 r. 2550 osób; na 100 tys. ludności był to wzrost blisko 2-krotny.

Już w pierwszych latach powojennych uruchomiono 3 zakłady opieki społecznej dla dorosłych, prowadzone przez Zrzeszenie Katolickie „Caritas” - dom opieki i 2 zakłady dla przewlekle chorych.

W 1957 r. we Wrocławiu funkcjonowały 4 zakłady opieki społecznej o 234 miejscach, tj. 1 dom opieki i rencistów o 54 miejscach oraz 3 zakłady specjalne dla przewlekle chorych i umysłowo niedorozwiniętych o 180 miejscach. W domach tych przebywało wówczas 234 pensjonariuszy.

Liczba domów opieki społecznej wzrastała i w 1998 r. było 13 domów dysponujących 1103 miejscami. Domy rencistów (3) dysponowały 247 miejscami, a zakłady specjalne (10) 856 miejscami. Przebywało w nich ogółem 1061 pensjonariuszy.

Domy pomocy społecznej
Welfare homes

Domy małych dzieci^{a/}
Small child care establishments^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1957	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Domy Homes	2	2	2	1	1	1	1
Miejsca Places	300	300	220	125	95	93	70
Dzieci przebywające Staying children	420	380	363	364	167	137	154

a/ Stan w końcu roku.
a/ End of the year.

Kultura *Culture*

W XII wieku gród stawał się z wolna znaczącym ośrodkiem życia kulturalnego skupionego przy katedrze biskupiej i siedzibach zakonników. Już we wczesnym średniowieczu istniała we Wrocławiu biblioteka biskupia dostępna jedynie zamkniętemu kręgowi odbiorców. Jej losy były dramatyczne na skutek niszczycielskich wojen. Zapewne od XII w. powstawały biblioteki klasztorne. W XIII i XIV stuleciu, po lokacji miasta owocującej znacznym jego rozwojem, wystąpiło zjawisko znane w historii jako "Lux ex Silesia" ("Światło ze Śląska"). Miasto - wraz z regionem - zaopatrzone w księgozbiory kościelne i zakonne, a także w prywatne biblioteki, promieniowało wpływami kulturalnymi na pozostałe ziemie polskie. W ciągu XV wieku w mieście powstawały oficyny wydawnicze wykorzystujące wynalezienie druku. To wówczas - w 1475 r. - w drukarni Kaspra Eylana powstały pierwsze druki w języku polskim. Były to modlitwy. Wobec wzrastającego odsetka ludzi umiejących czytać i wzrastającego zapotrzebowania na słowo drukowane, po 1661 r. władze miejskie udostępniły ludności pochodzący z XVI w. księgozbiór wrocławskiego humanisty Tomasza Rehdigera. Już od powstania Uniwersytetu (1811 r.) w początkach XIX w., świat naukowy Wrocławia miał do swojej dyspozycji dużą bibliotekę, powstałą z połączenia zbiorów akademii jezuickiej, zbiorów zlikwidowanych klasztorów katolickich i księgozbioru uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą. W ciągu XIX wieku zbiór sięgnął liczby 300 tys. tomów, a w 1939 r. - 714,3 tys. pozycji. Tuż po wojnie, w maju 1945 r. zbiory biblioteki w wielkiej części spłonęły.

W 1639 r. uczniowie kolegium jezuickiego wystawili pierwszą w mieście sztukę teatralną, a w 1677 r. powstał pierwszy stały teatr.

Najstarsza wrocławska instytucja muzyczna to Collegium Musicum, założona w 1720 r. Instytucja ta organizowała koncerty muzyki kościelnej oraz świeckiej muzyki włoskiej.

W 1841 r. założono drugi teatr miejski. W jego miejscu znajduje się obecnie opera. W 1865 r. powstała Biblioteka Miejska.

Począwszy od lat 80-tych XIX w. Polacy prawie całkowicie pozbawieni byli instytucji kulturalno-oświatowych i możliwości pielęgnowania języka ojczystego, kultury narodowej i tradycji. Polityka władz pruskich zmierzała do szybkiego, całkowitego zgermanizowania ludności polskiej. Jedyną skuteczną formą obrony przed germanizacją stały się różnego rodzaju organizacje społeczne i kulturalno-oświatowe.

Pierwszą organizacją skupiającą stałych polskich mieszkańców Wrocławia było Towarzystwo Rzemieślników Polskich (1868), kilka lat później przekształcone w Towarzystwo Przemysłowców Polskich. Jednym z celów jego

działalności była działalność kulturalno-oświatowa. Towarzystwo prowadziło systematyczne akcje odczytowe, kółko śpiewu „Harmonia” oraz bibliotekę posiadającą bogaty księgozbiór; organizowało lekcje języka polskiego, historii i geografii Polski dla dzieci swoich członków, a także obchody rocznic narodowych. W 1882 r. z Towarzystwa tego wyodrębniło się Towarzystwo Handlowe Polskie, którego celem było m.in. prowadzenie biblioteki i czytelnicy oraz organizowanie życia towarzyskiego. Okres szczególnie znaczącego rozwoju w tym zakresie przypada na przełom XIX i XX wieku. W 1891 r. powstały we Wrocławiu Towarzystwo Polsko-Katolickie i Towarzystwo Śpiewu „Lutnia Wrocławska” wspierająca polski śpiew. „Lutnia” organizowała koncerty dla Polaków i Niemców oraz wieczory muzyczno-deklamacyjne. Coraz częściej Wrocław gościł polskich artystów, zespoły teatralne i wokalne oraz wybitnych muzyków.

Do przejawów życia kulturalnego należy zaliczyć działalność wydawniczą, najściślej związaną z oficyną Kornów.

Kulturę polską upowszechniały wychodzące we Wrocławiu w latach 1884-1891 „Nowiny Śląskie” oraz „Gazeta Wrocławska”, której pierwsze numery pojawiły się na krótko przed wybuchem pierwszej wojny światowej.

O upowszechnienie dóbr kultury zabiegały polskie organizacje, istniejące przy nich zespoły śpiewacze, dramatyczne, biblioteki i czytelnice. Oprócz A. Mickiewicza, J. Słowackiego, M. Konopnickiej, H. Sienkiewicza czy A. Asnyka najpopularniejszym autorem wśród czytelników był kilkakrotnie przebywający we Wrocławiu J. I. Kraszewski, który zaopatrywał w książki bibliotekę Towarzystwa Przemysłowców Polskich.

W 1913 r. otwarto we Wrocławiu Halę Stulecia (obecnie Ludową) z przeznaczeniem na organizację wystaw.

W 10 lat po nadaniu pierwszej publicznej audycji radiowej w Europie, Wrocław doczekał się własnej rozgłośni, która powstała w 1924 r. i mieściła się przy dzisiejszym placu Powstańców Śląskich.

W początkach XX wieku w mieście działało kilkanaście muzeów, wśród nich szczególnie znaczące Śląskie Muzeum Sztuki Współczesnej i Śląskie Muzeum Rzemiosła Artystycznego i Starożytności.

Miarą gwałtownych przekształceń społecznych i cywilizacyjnych, jakim podlegała ludność Wrocławia w XX w. może być liczba 35 kin (wynalazku przełomu XIX i XX stulecia) osiągnięta przed 1939 r. Liczba sprzedanych biletów na seanse sięgała rocznie 6 milionów.

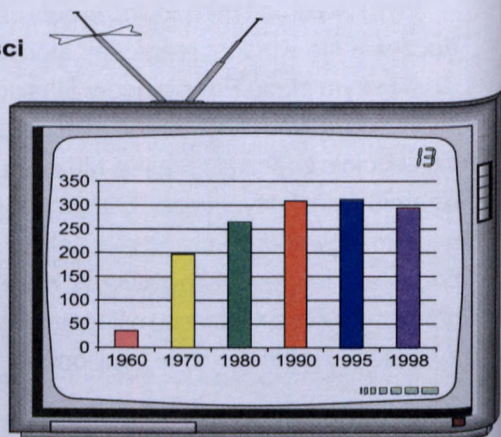
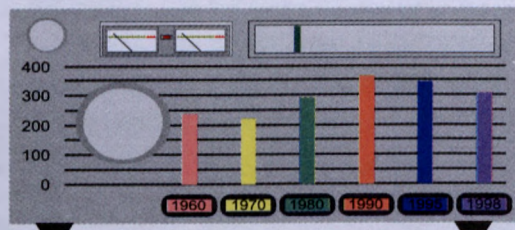
Placówki kulturalne oraz związki i stowarzyszenia twórcze zaczęły powstawać wraz z napływem do Wrocławia ludności polskiej. We wrześniu 1945 r. działalność Państwowej Opery zainaugurowano przedstawieniem „Halki”. Życie teatralne rozpoczęło się we Wrocławiu od gościnnych występów przyjezdnych zespołów z Krakowa i Warszawy. W grudniu 1945 r. powstały Państwowe Teatry Dramatyczne. Na początku 1946 r. rozpoczęła działalność Filharmonia Dolnośląska. W styczniu 1946 r. w Miejskim Teatrze Dramatycznym działalność teatralną zainaugurowało przedstawienie „Ślubów panieńskich” Fredry. W połowie 1946 r. powstał w mieście Teatr Lalki i Aktora. Obecnie wrocławskie teatry wystawiają rocznie ponad 20 premier (w 1998 r. najwięcej premier - po 6 - wystawił Teatr Współczesny i Opera). Teatry i Filharmonia dają rocznie ponad 1,5 tys. przedstawień i koncertów dla ponad 500 tys. widzów i słuchaczy.

W szybkim tempie przybywało kin. W roku 1945 zorganizowano kino „Warszawa”, a z początkiem 1946 r. uruchomiono największe wówczas w Polsce kino „Śląsk”. Początkowo repertuar kinowy zdominowany był przez filmy radzieckie. Tytuły zagraniczne wprowadzono w 1947 roku. Największym przebojem tamtych lat był film produkcji polskiej „Zakazane piosenki”. W 1950 r. utworzono Okręgowy Zarząd Kin. W 1947 r. otwarto Muzeum Historyczne z siedzibą w Ratuszu, natomiast rok później Muzeum Państwowe.

Odbывające się w dniach 8-11 czerwca 1946 r. Dni Kultury Polskiej na Ziemiach Zachodnich były właściwie pierwszą wielką polską imprezą kulturalną w okresie powojennym. Pierwszy dziennik na Dolnym Śląsku i Ziemiach Zachodnich to przeniesiony z Legnicy do Wrocławia w październiku 1945 r. „Pionier” (od listopada 1946 pt. „Słowo Polskie”). W czerwcu 1946 r. ukazał się pierwszy numer tygodnika „Nasz Wrocław”. Wydarzeniem literackim w 1947 r. był Walny Zjazd Delegatów Związku Zawodowego Literatów Polskich, a rangę środowiska literackiego i w ogóle kulturalnego potwierdził Światowy Kongres Intelktualistów, który odbył się we Wrocławiu w 1948 r. W Kongresie uczestniczyli m.in. F. J. Curie, P. Picasso, T. Kotarbiński, M. Dąbrowska, Z. Nałkowska, J. Tuwim.

Wrocławski Ośrodek Radiowy rozpoczął swoją działalność od uruchomienia we wrześniu 1946 r. namiastki rozgłośni retransmitującej przy pomocy głośników program nadawany przez inne ośrodki. Rozgłosnia ta, należąca dziś do czołowych w kraju, rozpoczynała nadawanie programów w budynku rozgłośni na Krzykach.

Abonenci radia i telewizji na 1000 ludności
Radio and television subscribers
per 1000 population

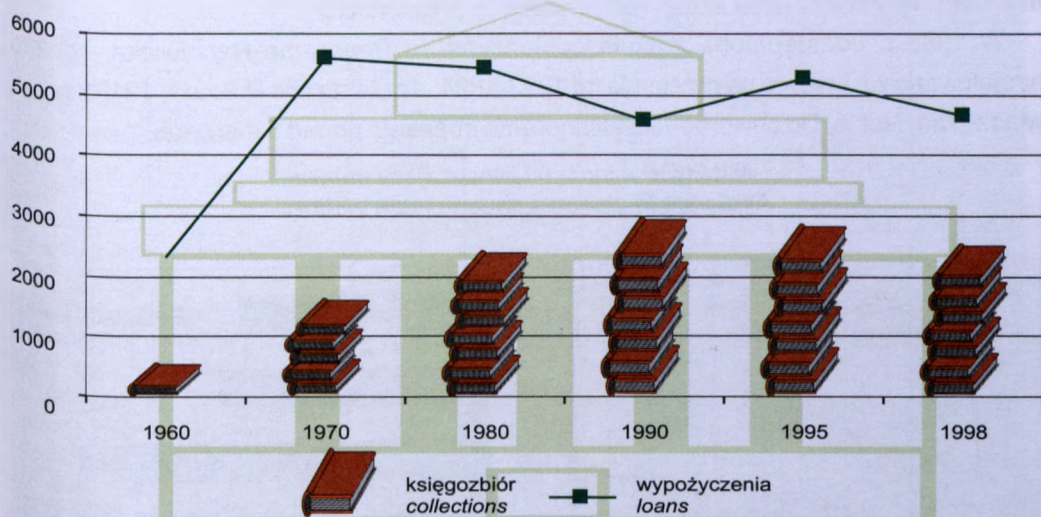
W 1958 r. uruchomiono na Ślęży stację telewizyjną, a w 1962 r. pierwszy program nadał Wrocławski Ośrodek Telewizyjny.

Dotkliwą bolączką życia kulturalnego w pierwszych powojennych miesiącach był brak książek i czasopism. Założeniem tworzenia publicznej sieci bibliotecznej była otwarta we wrześniu 1945 r. biblioteka zarządu miejskiego, która w grudniu 1947 r. przybrała nazwę Miejskiej Biblioteki Publicznej. W październiku 1948 r. otwarto we Wrocławiu, dysponującą własnym księgozbiorem, Wojewódzką Bibliotekę Publiczną.

Duże znaczenie dla odbudowy polskiego życia kulturalnego miała decyzja o umieszczeniu we Wrocławiu przywiezionych ze Lwowa zbiorów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (pierwsze egzemplarze w lipcu 1946 r.). Dzięki temu zasoby biblioteczne miasta wzbogaciły się o ponad 210 tys. książek (w tym 43 tys. starodruków) i ponad 7 tys. rękopisów. Rozwój ruchu wydawniczego rozpoczął się wraz z działalnością Wydawnictw „Ossolineum” i Państwowego Wydawnictwa Naukowego.

Pod koniec lat 50-tych dynamicznie zaczęło rozwijać się czytelnictwo we Wrocławiu; powiększał się krąg czytelników, księgozbiór oraz sieć bibliotek. Jednak tendencja ta uległa zahamowaniu w latach 90-tych.

Księgozbiór i wypożyczenia na 1000 ludności
Collections and loans in public libraries per 1000 population

Dobry okres dla rozwoju kultury we Wrocławiu przypadał na koniec lat 50-tych oraz lata 60-te.

Swoją pozycję w latach 60-tych ugruntowała, powołana do życia w 1954 r., Wytwórnia Filmów Fabularnych, w której to filmy kręcili najwybitniejsi twórcy polskiej szkoły, m.in. Andrzej Wajda, Kazimierz Kutz czy Sylwester Chęciński.

W tych latach szybciej odbudowywało się środowisko literackie, a w mniejszym stopniu środowisko plastyków. Jednak Wrocław zasłynął wówczas przede wszystkim dzięki teatrowi i muzyce. W drugiej połowie lat 60-tych czasy świetności zaczęły przeżywać Teatr Polski i Teatr Współczesny. Powstały słynne za granicą Teatr Pantomimy i Teatr Laboratorium.

Działało tu wówczas wielu znakomitych twórców, m.in. Jerzy Grotowski, Tadeusz Różewicz i Henryk Tomaszewski.

Powołano do życia festiwale, z których Wrocław słynie do dziś, m.in. organizowany od 1964 r. „Jazz nad Odrą” czy Międzynarodowy Festiwal „Wratiscavia Cantans” Muzyka i Sztuki Piękne, który po raz pierwszy odbył się w 1966 r.

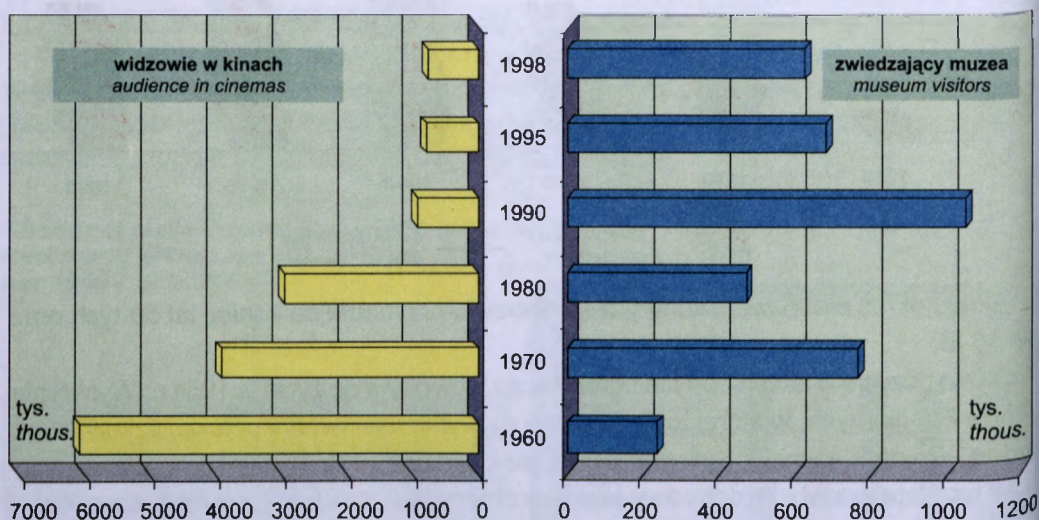
Powstały takie muzea jak: w 1956 r. Poczty i Telekomunikacji, kontynuujące tradycje muzeum powołanego w 1921 r. w Warszawie, a zniszczonego podczas wojny; w 1965 r. Muzeum Architektury oraz Sztuki Medalierskiej - jedyne tego rodzaju placówki w Polsce. Poważnie zniszczone wrocławskie muzea odbudowywano przez wiele lat; na cele muzealne adaptowano także budynki i pomieszczenia pełniące inne funkcje.

Szczególnie dużo środków i wysiłku pochłonęło częściowe odbudowanie dawnego zamku królewskiego, w którym mieści się Muzeum Archeologiczne obejmujące zasięgiem działania cały historyczny Śląsk. Największe Muzeum Śląskie uznane w 1970 r. za Muzeum Narodowe, dysponowało w tym czasie liczącymi się zbiorami m.in. śląskiej kultury średniowiecznej, grafiki i galerią malarstwa polskiego od XVII w.

W latach 80-tych wrocławska kultura przeżywała kryzys. Brak było premier teatralnych i dokonań literackich, częściej w pejzażu miasta zaczęły pojawiać się galerie będące miejscem sprzedaży dzieł sztuki i artystycznych prezentacji.

W 1985 r. udostępniona została społeczeństwu Panorama Racławicka - dzieło namalowane we Lwowie na przełomie lat 1893-1894, a przekazane Polsce w 1946 r. przez władze radzieckie. Do chwili obecnej Panoramę obejrzało ponad 5 mln osób.

Widzowie w kinach i zwiedzający muzea
Audience in cinemas and museum visitors

W 1998 r. we Wrocławiu funkcjonowało 12 muzeów, których bogate zbiory pozwalają na poznanie przeszłości polskiej kultury i sztuki ludowej.

Liczącymi się atutami wrocławskiej kultury w latach 90-tych pozostaje plastyka, bez większych zakłóceń toczy się życie muzyczne (2/3 wszystkich miejskich imprez to imprezy muzyczne).

Placówki kulturalne
Cultural institutions

Wyszczególnienie Specification	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Teatry i instytucje muzyczne ^{a/} <i>Theatres and music institutions</i>	8	9	9	10	10	13
przedstawienia i koncerty <i>performances and concerts</i>	2337	2824	2162	1855	1854	1740
widzowie w tys. <i>audience in thous.</i>	1074,5	1157,8	766,5	458,5	617,0	573,0
miejsca <i>seats</i>	3082	3264	4610	4402	4182	4120
Kina ^{a/b/} stałe <i>Cinemas^{a/b/}</i>	29	27	28	21	19	13
seanse <i>screenings</i>	25421	30109	23388	10151	16271	17837
widzowie w tys. <i>audience in thous.</i>	6086,1	3922,9	2959,1	933,0	801,9	777,3
miejsca <i>seats</i>	15200	10719	10729	8966	7796	4470
Abonenci ^{a/} w tys.: <i>Subscribers^{a/} in thous.:</i>						
radio <i>radio</i>	109,3	113,6	178,8	230,4	219,9	194,6
telewizji <i>television</i>	113,6	103,9	163,6	199,7	199,8	187,7
Biblioteki publiczne ^{a/} łącznie z filiami <i>Public libraries^{a/} (including branches)</i>	52	89	78	86	73	67
księgozbiór ^{a/} w tys. wol. <i>collections^{a/} in thous. of vol.</i>	234,7	857,4	1492,0	1928,0	1836,4	1638,6
czytelnicy w tys. <i>borrowers in thous.</i>	45,3	115,3	133,1	133,0	130,5	127,9
wypożyczenia w tys. wol. <i>loans in thous. of vol.</i>	1000,6	2920,4	3325,5	2948,5	3389,9	2980,7
Muzea ^{a/} <i>Museums^{a/}</i>	5	9	9	12	12	12
wystawy: <i>exhibitions:</i>	12	75	104	75	120	155
czasowe <i>temporary</i>	11	62	81	66	94	125
objazdowe <i>travelling</i>	1	13	23	9	26	30
zwiedzający w tys. <i>visitors in thous.</i>	237	763	470,3	1047,8	678,5	623,4

^{a/} Stan w dniu 31 XII. ^{b/} Bez kin oświatowych i instruktażowych.
^{a/} As of 31 XII. ^{b/} Excluding instruction and education cinemas.

Turystyka

Tourism

Wrocław już w X w. był centrum produkcji i handlu, musiały więc istnieć wówczas karczmy i zajazdy, w których mogliby zatrzymywać się podróżni, głównie kupcy. W XIII w. Henryk Brodaty założył dla przybyszów Dom Kupiecki. W początkach XV w. karczmy i zajazdy, oferujące pod jednym dachem noclegi oraz wyżywienie, skupiały się przy ulicach wylotowych (Ruska, Świdnicka, Oławska). Przy ul. Kuźniczej znajdowały się takie zajazdy, jak Pod Dwoma Polakami, Pod Czerwonym Polakiem, Stadt Warschau i Pod Złotym Berłem, przy ul. Oławskiej Pod Białym Orłem i Pod Niebieskim Jeleniem, a przy dzisiejszej ul. Ofiar Oświęcimskich słynny zajazd Pod Złotą Gęsią. Przy ul. Ruskiej od średniowiecza zatrzymywali się kupcy z Rusi i Małopolski. W późnym średniowieczu centrum północnego przedmieścia na Ołbinie stanowiła karczma. Usytuowana ona była przy starej przeprawie przez Odrę, na końcu ciągu mostów na rzece, w rejonie obecnej ul. Kilińskiego. Także w tym czasie w zabudowie ulic łączących rynek z bramami w murach obronnych wyróżniały się okazałe domy narożne, pełniące prawdopodobnie rolę karczem.

W czasach nowożytnych z licznych karczem słynęła ul. Świdnicka. Zapewne również w tym rejonie zatrzymywała się w XVI w. przybywająca na targi szlachta polska wraz z czeladzią. Przez miasto przemieszczały się grupy robotników sezonowych z Polski.

W 1612 r. zbudowano zajazd Pokoyhoff. Był to największy z czterech zajazdów (pozostałe to: Złote Koło, Złoty Jeleń, Szkoła Szermiercza), w których pozwolono zatrzymywać się kupcom żydowskiemu przybywającym z Rzeczypospolitej. Zgrupowane one były w dzielnicy zamieszkałej przez miejscowych Żydów.

W latach 1780-1784 książę Fryderyk Ludwik von Hohenlohe założył park na Szczytnikach. Dostępny publicznie, był bardzo popularny wśród wrocławian i przyjezdnych.

Okresowe ożywienie życia towarzyskiego następowało podczas rokrocznych (1756-1785) wizyt we Wrocławiu króla Prus Fryderyka II, który przybywał wraz ze swym dworem. Odbływały się wówczas rewie wojsk, przyjęcia i zabawy. Liczna publiczność odwiedzała codziennie otwarte kawiarnie, zajazdy, lokale rozrywkowe z tańcami, stały teatr "Kalte Asche" przy ul. Oławskiej.

Nowe perspektywy przed Wrocławiem otworzyła budowa i rozbudowa w tym rejonie linii kolejowych (po 1842 r.). Powstające wówczas dworce kolejowe nie tylko służyły turystom, ale były także miejscem spacerów i spotkań towarzyskich.

Konsekwencje pojawienia się nowego środka transportu i zintensyfikowania podróży były wyraźnie widoczne na przedmieściu Świdnickim. Tam koncentrowały się hotele powstające na potrzeby podróżnych. Goście z innych miast przybywali po wyprawy ślubne dla córek, inni zatrzymywali się przejazdem w drodze do karkonoskich wód, przybywali także artyści ze swoimi przedstawieniami i producenci z wyrobami.

W pierwszej połowie XIX stulecia na przyłączonych przedmieściach usytuowano zajazdy dla podróżnych. W 1860 r. było we Wrocławiu 100 hoteli, 200 restauracji, 26 winiarni, 30 piwiarni, 85 karczem i 40 szynków.

Pod koniec XIX w. powstały zachowane do dzisiaj hotele przy ul. Ogrodowej (dzisiejsza ul. Piłsudskiego). Obecnie noszą one nazwy: Grand, Europejski, Polonia. W latach 1891-1892 przy ul. Świdnickiej powstał hotel Monopol połączony architektonicznie z eleganckim domem towarowym. Była to nowatorska konstrukcja z zastosowaniem przeszkleń. W 1899 r. do Monopolu dobudowano hotel od strony obecnej ul. H. Modrzejewskiej. Miał on okazałe wnętrza, reprezentacyjny hall, salon książęcy, restaurację, winiarnię, pokoje dla kobiet, czytelnie, nowoczesne łazienki. W tym okresie hotele Monopol, Biały Jeleń (przy ul. Świdnickiej) i Residenz (przy obecnym pl. Kościuszki) cieszyły się dużą popularnością. Dla właścicieli hoteli i zajazdów bardzo ważną rolę odgrywała polska klientela, dlatego też systematycznie ogłaszali swe usługi w prasie warszawskiej, a także prenumerowali dzienniki polskie.

W 1910 r. w miejscu XVII-wiecznego zajazdu Pokoyhoff wzniesiono nowy budynek pełniący te same funkcje i pod tą samą nazwą.

W latach 20-tych XX w. Wrocław był miastem pełnym uroku, atrakcyjnym dla gości. Podziwiano dobrze utrzymane ulice, piękne reprezentacyjne budynki, stare kościoły, promenadę nad fosą, ogrodowe kawiarnie i piwiarnie. W tym czasie dużą popularnością cieszył się pałacyk usytuowany przy ówczesnej przystani Wilhelma, naprzeciw Wyspy Opatowickiej. Był to wówczas jeden z najpiękniejszych lokali gastronomicznych. Nad brzegiem Odry znajdowała się przystań wycieczkowego parowca i przeprawa promowa na Wyspę Opatowicką. Miejscowych i przyjezdnych klientów przyciągały - obok licznych funkcjonujących wcześniej placówek - otwarte w tych latach nowe wielkie domy towarowe (Petershof - obecnie Kameleon i Wertheim - obecnie Galeria Centrum).

W 1935 r. - już pod rządami nazistów - z okazji Wystawy Południowo-Wschodniej władze miasta i koła gospodarcze zainicjowały kampanię popularyzowania walorów gospodarczych i turystycznych Wrocławia ukazywanego jako ośrodek turystyki i skupisko wielu zabytków. Wskazywano także na znaczenie budowanej wówczas autostrady z Berlina.

Wrocław jest miastem o znaczeniu turystycznym międzynarodowym. Jego położenie na skrzyżowaniu pradawnych szlaków komunikacyjnych biegnących z zachodu na wschód i z południa na północ; bliska odległość od stolic - Berlina, Pragi, Bratysławy, Wiednia, Warszawy czynią Wrocław dogodnym punktem tranzytowym dla turystów krajowych i zagranicznych.

Wizytówką turystyczną stolicy Dolnego Śląska są pomniki tysiącletniej historii. Przed wszystkim zachowany z okresu XIII-XV w. układ urbanistyczny centrum miasta - Stare Miasto oraz najstarsza część miasta - Ostrów Tumski. Większość obiektów zabytkowych pochodzi z okresu gotyku i renesansu, w tym znaczna liczba zaklasyfikowana jest do klasy „1” a nawet „0”. Najstarszą budowlą we Wrocławiu jest do dziś użytkowany romański kościół św. Idziego, który powstał prawdopodobnie ok. 1100 r. z fundacji Piotra Włostowica.

Sercem miasta jest Rynek, jeden z największych w Polsce, a najcenniejszym zabytkiem - Ratusz, jedna z najokazalszych budowli gotyckich w Europie.

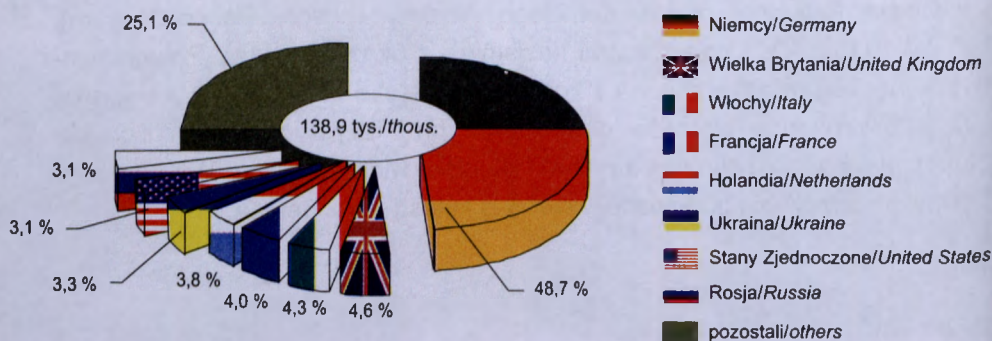
Atrakcją turystyczną Wrocławia jest także Panorama Racławicka, oryginalna w kształcie i konstrukcji rotunda, z wystawianym od 1985 r. obrazem polskich malarzy Jana Styki i Wojciecha Kossaka o wymiarach 120 na 15 metrów przedstawiającym bitwę pod Racławicami.

Wrocław jest również dumny ze swoich parków, zwłaszcza z największego w Polsce Parku Szczytnickiego (powierzchnia 116 ha), z jego egzotyczną częścią - Ogrodem Japońskim. Bardzo chętnie odwiedzanymi miejscami przez mieszkańców i gości Wrocławia są: Ogród Botaniczny (założony w 1865 r.) i Ogród Zoologiczny (z 1811 r.) oraz sąsiadująca z Parkiem Szczytnickim Hala Ludowa, jedna z pierwszych na świecie budowla żelbetonowa, powstała w 1913 r. Powierzchnia Hali Ludowej wynosi ok. 13 tys. m², a kopuła mierzy 42 m wysokości i 67 m średnicy. Obecnie odbywają się tam liczne imprezy sportowe, muzyczne a także targi.

Przed Halą Ludową stoi prawie 10 m Iglica, pamiątka po Wystawie Ziem Odzyskanych z 1948 r.

Miasto w 1998 r. dysponowało ponad 6,7 tys. miejsc noclegowych, w tym 3,2 tys. w hotelach.

Turyści zagraniczni korzystający z obiektów noclegowych turystyki (X 1997 r. - IX 1998 r.)
Foreign tourists utilising tourist accommodation facilities (X 1997 - IX 1998)

Baza noclegowa turystyki
Tourist accommodation establishments

Wyszczególnienie Specification	1946	1950	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Obiekty noclegowe ogółem ^{a/} Overnight accommodation facilities ^{a/}	.	.	.	14	19	23	47	49
w tym hotele of which hotels	2	4	6	7	.	9	16	24
Miejsca noclegowe ^{a/} Number of beds ^{a/}	.	.	.	3062	5888	4397	6117	6038
w tym w hotelach of which in hotels	256	737	1067	1224	2266	2017	2600	3232
Udzielone noclegi ^{b/c/} w tys. Accommodations provided ^{b/c/} in thous.	.	.	.	681	1357	760	x	661
w tym w hotelach of which in hotels	37	188	311	388	.	284	266	450
Korzystający ^{b/} z noclegów w tys. Tourists accommodated ^{b/} in thous.	.	.	.	.	346,0	265,7	426,5	379,0
w tym w hotelach of which in hotels	.	.	.	.	.	165,4	286,8	279,1

a/ Stan w dniu 31 VII; w latach 1946-70 stan w dniu 31 XII. b/ W ciągu roku, łącznie z pokojami gościnnymi; dane dla 1998 r. dotyczą roku turystycznego 1997/98 (X 1997 r. - IX 1998 r.). c/ W 1995 r. dla hoteli, moteli i pensjonatów - wynajęte pokoje, dla pozostałych obiektów - udzielone noclegi.

a/ As of 31 VII; data for 1946-70 as of 31 XII. b/ During the year, including rooms for rent; data for 1998 concerns tourist year 1997/98 (X 1997 - IX 1998). c/ In 1995 for hotels, motels and boarding houses - rented rooms, for other facilities - accommodations provided.

Ruch turystyczny obsługiwany jest przez liczne biura turystyczne, a także przewodników zrzeszonych w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym.

Przewodnicy turystyczni^{a/}
Tour guides^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1960	1970	1980	1985	1991	1995	1998
Ogółem Total	89	373	228	351	473	378	576
klasy: / class:							
I	6	54	27	38	.	.	.
II	15	54	74	76	.	.	.
III	68	265	127	237	.	.	.
górcy mountain	.	108	.	104	98	192	167
terenowi field	.	129	.	95	143	37	143
miejscy urban	.	101	.	135	189	149	265
zakładowi company	.	35	.	17	43	-	1
ze znajomością języków obcych with a knowledge of foreign languages	.	.	.	.	95	132	171

a/ Przewodnik może być wykazany kilkakrotnie w zależności od posiadanych uprawnień; stan w dniu 31 XII.

a/ A guide may be indicated more than once due to qualifications possessed; as of 31 XII.

Źródło: dane Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego.

Source: data of the Polish Tourist Country-Lover's Association.

Infrastruktura techniczna

Technical infrastructure

Najstarsze zachowane dokumenty informują o istnieniu urządzeń wodociagowych dopiero w 1386 r. Źródła pośrednie wskazują, że miasto korzystało z urządzeń czerpania i rozprowadzania wody co najmniej już w roku 1272, gdy książę Henryk IV Probus nadał miastu prawo poboru wody z Odry i Oławy. W XIV w. wodociąg składał się z wielkiego zbiornika połączonego z systemem drewnianych rur i kilkuset studzienek. Woźnice wjeżdżając w mury miasta musieli czyścić koła wozów z błota, a sprzątaniem ulic obarczono „wesole córę Koryntu”. W końcu XIV w. woda docierała drewnianymi rurami do 212 domów. W 1538 r. wybudowano - w miejsce drewnianej instalacji - wodociąg murowany, zaś rury drewniane wymieniono na żeliwne w latach 1785-1835.

W początkach XVIII w. starano się rygorystycznie przeprowadzać oczyszczanie miasta, co prawdopodobnie odbywało się z pewnymi przeszkodami, skoro ukazał się zakaz obrzucania kamieniami pracowników sanitarnych wywożących fekalia z miasta.

W połowie XVIII w. rozwijające się miasto, największe na Śląsku i jedno z bogatszych w monarchii habsburskiej, przyłączył do Prus Fryderyk II. W wyniku restrykcyjnej polityki fiskalnej Prus miasto podupadło, gnębił je nieład i brud, uszkodzone i nie remontowane wodociągi źle funkcjonowały, a ścieki kanalizacyjne płynęły strumieniami wzdłuż ulic. Stan taki trwał do początków XIX w.

Wraz z przyrostem liczby ludności i rozwojem przemysłu wzrastało zapotrzebowanie na wodę. W 1825 r. zastosowano maszynę parową do rozruchu urządzeń czerpiących wodę. Wobec niewydolności starych urządzeń w latach 1866-1871 uruchomiono przy dzisiejszej ulicy Na Grobli nowoczesny zakład wodociagowy zasilający miasto w wodę czerpaną z Odry (oczyszczaną następnie w filtrach piaskowych). Obok urządzeń czerpania wody i doprowadzania jej do odbiorców rozbudowano instalacje odprowadzania ścieków. Od połowy XIX w. stopniowo budowano kanały uliczne odprowadzające brudy do Odry i Oławy. W 1881 r. w rejonie Popowic uruchomiono stację pomp odprowadzającą ścieki na wielkie pola irygacyjne w północnej części miasta. W latach 1904-1906 zmieniono źródło czerpania wody, rezygnując z Odry i Oławy na rzecz ujęć wód gruntowych z terenów położonych nad Oławą.

Znamieniem wchodzenia miasta w epokę nowoczesności było stopniowe oświetlanie go, które rozpoczęto od rynku. Pierwsze latarnie olejowe zostały tam ustawione w 1703 r. Na te wygody cywilizacji, gdy zaproponowano ich rozmieszczenie w całym mieście, nie chcieli się zgodzić ci wszyscy, którym kazano płacić za oliwę. W roku 1792 miasto rozjaśniało już 1188 latarni. Pierwsza gazowa latarnia pojawiła się we Wrocławiu w 1846 r. Przełomem był rok 1847,

gdy przy dzisiejszej ulicy Tęczowej uruchomiono pierwszą gazownię (prywatną). W 1864 r. ruszył drugi zakład produkcji gazu, a kolejne w latach 1881 i 1906. Stopniowo też podłączano stopniowo dalsze gazowe latarnie, które przetrwały jeszcze do lat 60-tych XX wieku.

Wkrótce pojawiły się także zakłady produkcji energii elektrycznej. W 1891 r. uruchomiono pierwszą elektrownię miejską przy obecnej ul. Menniczej i w tymże roku w rynku stanęły pierwsze latarnie elektryczne. Drugą elektrownię wybudowano w roku 1903 przy ul. Łowieckiej. W 1939 r. oświetlenie elektryczne zdecydowanie przeważało nad liczbą punktów oświetlenia gazowego. Było to możliwe również dzięki uruchamianiu kolejnych elektrowni: w 1901 r., w latach 1909-1911, 1921-1924 (Południowa Odra) i 1924 (Północna Odra).

W 1881 r. pojawiły się pierwsze telefony (29 numerów), natomiast rozmównice publiczne - na początku XX w.

Na potrzeby ponad półmilionowego miasta (w 1914 r. - 542,6 tys.) i przyjezdnych rozbudowywano komunikację miejską. Od 1844 r. po ulicach Wrocławia jeździły dorożki. W latach 40-tych XIX w. kursował po Wrocławiu omnibus konny. Tramwaje konne, należące do związanego towarzystwa akcyjnego, ruszyły w roku 1877 (cztery lata wcześniej niż w Warszawie), zaś elektryczne w 1893 (15 lat wcześniej niż w Warszawie). Prowadzenie tramwajów elektrycznych też było zasługą prywatnej spółki, po której tuż po 1900 r. powstała druga tego rodzaju firma i ta uruchomiła 7 linii tramwajowych. W 1902 r. powstało miejskie przedsiębiorstwo tramwajowe i dzięki niemu Wrocław wzbogacił się o dalszych 5 linii. W latach 1913-1923 miasto wykupiło wspomniane przedsiębiorstwa prywatne, stając się monopolistą w zakresie komunikacji tramwajowej. W 1906 r. zaczęła we Wrocławiu kursować pierwsza taksówka, jednocześnie zlikwidowano tramwaje konne. W latach 1939-1945 w mieście czynnych było 25 linii tramwajowych i autobusowych.

Wrocław, położony na drodze z przemysłowego Śląska do stolicy Niemiec, Berlina, w ciągu XIX w. stał się poważnym węzłem kolejowym. W 1842 r. otwarto Dworzec Kolei Górnośląskiej przy obecnej ulicy Małachowskiego, w 1843 r. Dworzec Świebodzki, w 1844 r. Dworzec Dolnośląski, w 1856 r. Dworzec Główny, a w 1868 roku Dworzec Nadodrze.

Wobec położenia miasta na terenie poprzecinanym Odrą, jej kanałami i dopływami, jak też wobec rozbudowy węzła kolejowego, coraz większego znaczenia nabierały przeprawy mostowe. Powstawały one w dawnym Wrocławiu od początku jego dziejów, budowane najpierw z drewna, później również z kamienia. Jednak dopiero wiek XIX i XX zaowocował budową licznych przepraw. Przed wybuchem II wojny światowej było we Wrocławiu 108 mostów drogowych oraz 115 kolejowych.

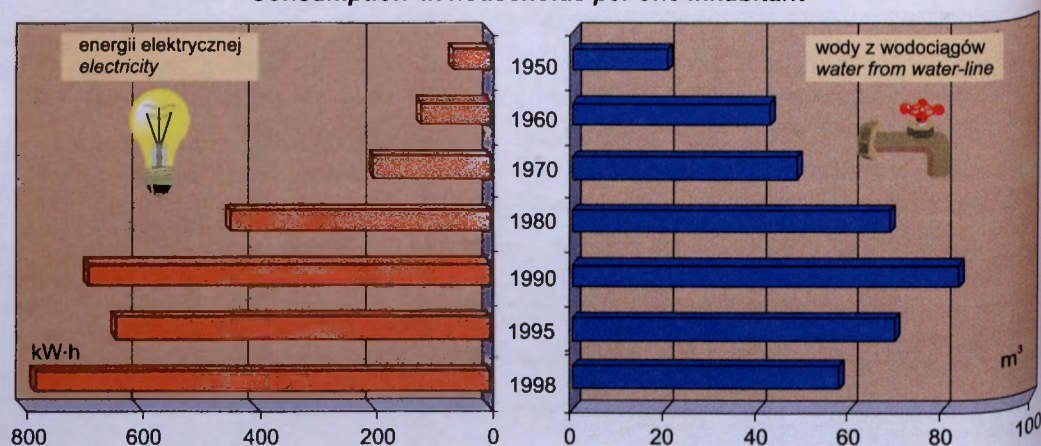
Urządzenia techniczne Wrocławia, które w 1945 r. zostały w większości zniszczone, odbudowywano w pierwszej kolejności. Już 15 maja 1945 r. popłynęła woda z ujęć fabrycznych w rejonie obecnej ul. Jedności Narodowej do pobliskich domów. Do końca 1945 r. uruchomiono częściowo zakład produkcji wody i stację pomp, naprawiono 225 km sieci wodociągowej, uruchomiono 4 pompownie i oczyszczalnię ścieków na Karłowicach. Na początku czerwca zaczęła funkcjonować gazownia miejska, zniszczona w 70%. Dzięki sprawnej odbudowie, długość sieci oraz wydajność urządzeń zaczęła szybko wzrastać. W ciągu ostatniego półwiecza blisko dwukrotnie zwiększyła się długość sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej.

Wodociągi, kanalizacja oraz sieć gazowa i ciepłownicza
Water-line, sewerage and gas and heating network

Wyszczególnienie Specification	1950	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Sieć ^{a/b/} w km: System ^{a/b/} in km:							
wodociągowa water-line distribution	569	663 ^{c/}	703 ^{c/}	769 ^{c/}	830 ^{c/}	1117 ^{c/}	1132 ^{c/}
kanalizacyjna sewerage	511	723	742	626	710	734,5	744,6
gazowa gas-line	652	579 ^{c/}	669 ^{c/}	958 ^{c/}	1111 ^{c/}	1226 ^{c/}	1264 ^{c/}
Zużycie w gosp. domowych: Consumption in households of:							
wody z wodociągów w hm ³ water from water-line in hm ³	5,9	18,4	25,3	42,2	53,6	44,7	36,7
energii elektrycznej w mln GW·h electricity in GW·h	19	51	105	277	448	413	498
gazu sieciowego w hm ³ gas from gas-line in hm ³	22,7	46,7	73,4	103,9	129,5	291,7	241,5

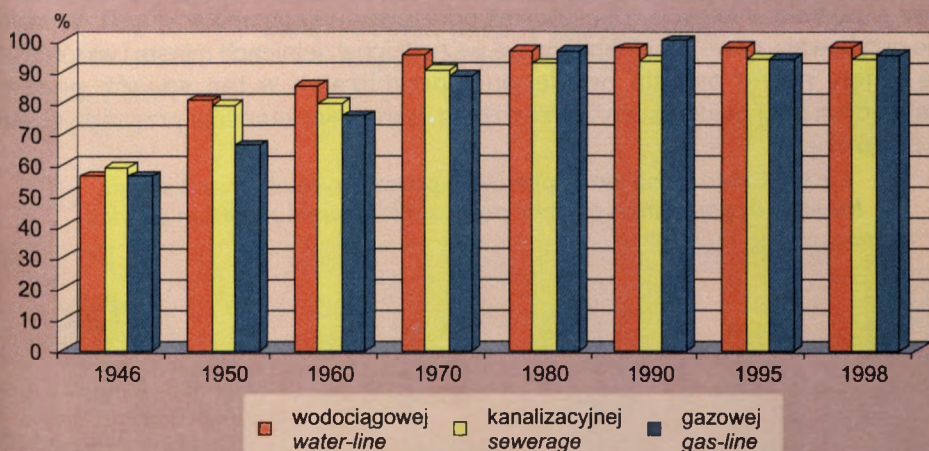
a/ Stan w dniu 31 XII. b/ Bez połączeń prowadzących do budynków i innych obiektów. c/ Rozdzielcza.
a/ As of 31 XII. b/ Excluding water connections to residential buildings. c/ Navigable - wild network.

Zużycie w gospodarstwach domowych na jednego mieszkańca
Consumption in households per one inhabitant

Systematycznie zwiększał się także odsetek ludności miasta korzystającej z urządzeń komunalnych.

Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej
Percentage of the population using water-line, sewerage and gas-line systems

Niemal całkowicie zniszczony tabor komunikacji miejskiej oraz torowiska i trakcję elektryczną udało się w znacznej części odbudować i uruchomić już w 1945 r. Od 4 czerwca kursował pierwszy autobus przewożący (w czerwcu i lipcu) urzędników Zarządu Miejskiego na trasie Karłowice-Podwale, a dwie stałe linie autobusowe (z napędem gazowym) i pierwszą tramwajową uruchomiono 22 sierpnia. Tramwaj nr 1 kursował na trasie Biskupin (osiedle uniwersyteckie) - plac Grunwaldzki (kliniki i Politechnika). W 1945 r. udało się uruchomić 83 wozy tramwajowe, które do końca grudnia przewiozły 4 mln pasażerów.

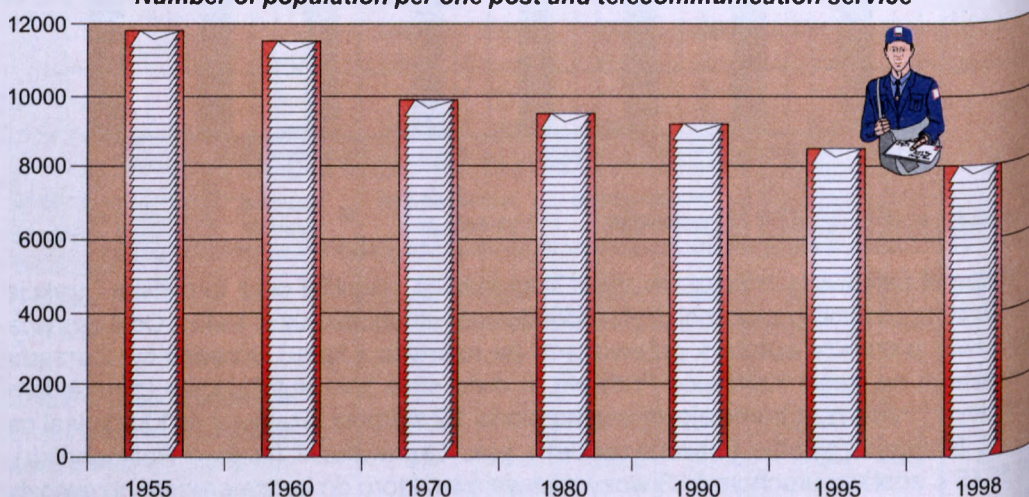
Komunikacja miejska
Urban transport

Wyszczególnienie Specification	1949	1950	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Czynne trasy w km: Active routes in km:								
tramwajowe trams	65	81	99	103	86	88	89	89
autobusowe buses	58	38	113	193	310	295	282	235
Tabor ^{a/} : Fleet ^{a/} :								
tramwaje trams	298	311	423	497	489	463	426	409
autobusy buses	34	32	77	227	418	461	393	361
Przewóz pasażerów (w ciągu roku) w tys. Transport of passengers (during the year) in thous.	137,7	172,4	245,5	280,2	354,2	353,0	331,7	285,6

a/ Stan w dniu 31 XII.
a/ As of 31 XII.

Po włączeniu miasta do Polski, pierwszy obwodowy urząd pocztowy Wrocław 1 przy ul. Jedności Narodowej uruchomiono w maju 1945 r. wśród gruzów starego urzędu i zdewastowanych w 87% centralach telefonicznych i w 93% urządzeniach radiotelegraficznych. Dalszym krokiem w organizacji służby łączności było przeniesienie w sierpniu 1945 r. Zarządu Dyrekcji Okręgu Poczty i Telegrafów z Legnicy do Wrocławia. W 1947 r. działało w mieście 13 placówek pocztowo-telekomunikacyjnych. W szybkim tempie przybywały nowe, uruchamiane we wszystkich dzielnicach miasta i wkrótce gęsta siecią objęły nawet osiedla peryferyjne, przybliżając w ten sposób pocztę do korzystających z jej usług i stale zmniejszając liczbę mieszkańców przypadających na jedną placówkę.

Liczba ludności na jedną placówkę pocztowo-telekomunikacyjną
Number of population per one post and telecommunication service

W latach 1955-98 liczba abonentów telefonicznych zwiększyła się blisko 20-krotnie, a liczba placówek pocztowo-telekomunikacyjnych wzrosła o 146,9%. Wyjątkowo dynamiczny wzrost liczby abonentów telefonicznych (o ponad 10% rocznie) obserwuje się w ostatnich pięciu latach.

Placówki pocztowo-telekomunikacyjne i abonenci telefoniczni a/
Post and telecommunication service offices and telephone subscribers a/

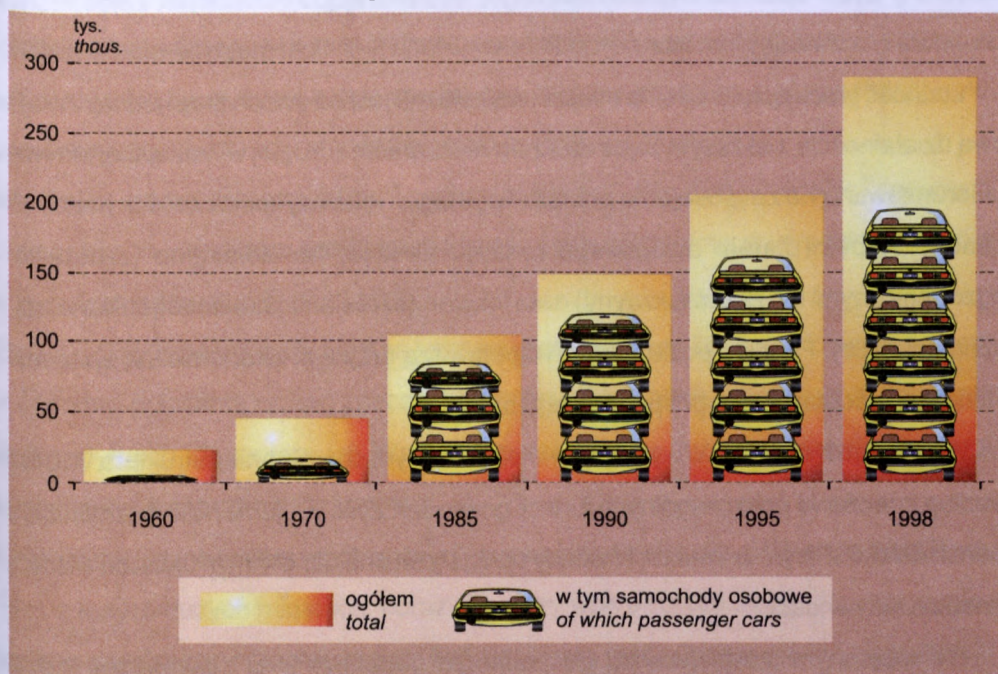
Wyszczególnienie Specification	1955	1960	1970	1980	1990	1995	1998
Placówki pocztowo-telekomunikacyjne: Post and telecommunication service offices:	32	38	53	65	70	75	79
na 10 tys. ludności per 10 thous. population	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2
na 100 km ² per 100 km ²	14,2	16,9	23,1	22,2	23,9	24,6	27,0
Abonenci telefonii przewodowej w tys.: Wire telephone subscribers in thous.:	5,8	12,4	37,9	70,3	102,7	148,2	216,6
na 1000 ludności per 1000 population	15,4	28,8	71,0	113,8	159,7	230,8	340,0

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Wrocław jest miastem o bardzo dynamicznym rozwoju motoryzacji. Liczba zarejestrowanych pojazdów samochodowych w latach 1960-98 zwiększyła się ponad 10-krotnie, w tym liczba samochodów osobowych ponad 40-krotnie. W końcu 1998 roku we Wrocławiu było zarejestrowanych 290,2 tys. pojazdów samochodowych, w tym 194,2 tys. samochodów osobowych i 53,8 tys. samochodów ciężarowych.

Zarejestrowane pojazdy samochodowe
Registered motor vehicles

Do lat 80-tych we Wrocławiu zwiększała się także znacznie liczba taksówek osobowych, lecz w latach 90-tych ich liczba zaczęła się zmniejszać, w 1998 r. było ich już mniej niż w 1980 r.

Taksówki osobowe^{a/}
Passenger taxis^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1957	1960	1970	1980	1985	1995	1998
Ogółem Total	414	676	1075	2492	3411	2913	2202

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Gospodarcze funkcje miasta

Economic functions of the city

Powstanie, funkcjonowanie i rozwój miasta determinowane są przez różnorodne dziedziny życia społeczno-gospodarczego, dostarczające rozmaitych zajęć ludności. Struktura tychże zajęć jest odzwierciedleniem układu funkcjonalnego ośrodków miejskich.

Ludność pracująca na terenie miasta przynależna jest do dwóch grup: jednej, związanej swą działalnością z bliższym bądź dalszym otoczeniem i drugiej wykazującej aktywność ukierunkowaną na zaspokojenie potrzeb i wymagań lokalnej społeczności. Każdy układ osadniczy pełni zatem dwojakiego rodzaju funkcje: ponadlokalne (zwane także egzogenicznymi lub podstawowymi) oraz lokalne (określane jako endogeniczne czy też uzupełniające). Funkcje podstawowe współtworzą przy tym ekonomiczną bazę miasta stanowiąc podstawy jego gospodarczego bytu.

Wrocław jest miastem o wyrażnie wielofunkcyjnym charakterze. Struktura Wrocławia według znaczenia poszczególnych funkcji gospodarczych w ujęciu historycznym ulegała jednak daleko idącym zmianom. Niekiedy polegały one na odmiennym układzie wiodących dziedzin aktywności.

We wczesnym średniowieczu gospodarcze podstawy bytu zawdzięczał Wrocław rozwijającej się funkcji handlowej, rzemieślniczej i komunikacyjnej. W okresie późniejszym struktura funkcjonalna miasta uzupełniona została przez funkcję administracyjną.

W XIV-XVI w. we Wrocławiu nastąpił znaczący rozwój rzemiosła i handlu oraz wspomagającej go funkcji komunikacyjnej. W okresie tym wzmożona została także aktywność ludności miasta w dziedzinie nauki i kultury.

Wiek XVIII wiąże się z dalszym umacnianiem bazy ekonomicznej miasta, w tym z rozszerzeniem zasięgu oddziaływania funkcji administracyjnej Wrocławia, który w tym czasie stał się stolicą prowincji śląskiej i regencji wrocławskiej. Począwszy zaś od drugiej połowy XIX wieku funkcją o rosnącym znaczeniu stawał się przemysł (m.in. włókienniczy i maszynowy). Jej uzupełnieniem był rozwój funkcji komunikacyjnej (w tym żeglugi na Odrze).

Współcześnie dominującą we Wrocławiu jest funkcja: przemysłowa oraz szeroko rozumiane ponadlokalne funkcje usługowe. Rola funkcji przemysłowej Wrocławia, podobnie

jak innych dużych miast, stopniowo się jednak zmniejsza na rzecz rosnącej roli funkcji usługowych. Wśród nich wskazać należy:

- funkcję administracyjną związaną z pełnieniem przez Wrocław roli ośrodka stołecznego województwa dolnośląskiego,
- funkcję ośrodka nauki i szkolnictwa wyznaczoną przez lokalizację licznych placówek szkolnictwa wyższego i wyspecjalizowanego szkolnictwa ponadpodstawowego,
- funkcję ośrodka kultury i sztuki wynikającą przede wszystkim z koncentracji wielu instytucji artystycznych, placówek sztuki teatralnej i muzycznej,
- funkcję ośrodka ochrony zdrowia mającą podstawy w licznych wyspecjalizowanych placówkach leczenia zamkniętego i ambulatoryjnego oraz w wysokim poziomie świadczonych usług medycznych.

Ponadto rozbudowana infrastruktura transportowa (drogowa, kolejowa, lotnicza, wodna) oraz dogodne położenie wobec znaczących krajowych i międzynarodowych korytarzy komunikacyjnych sprawiają, iż Wrocław pełni istotną funkcję ośrodka obsługi komunikacyjnej o znaczeniu krajowym.

Charakterystyczną cechą współczesnych procesów urbanizacyjnych jest we Wrocławiu, tak jak i w innych dużych miastach, coraz silniejszy wpływ na otoczenie, które w wyniku tego ulega stopniowym przeobrażeniom funkcjonalnym i przestrzennym. Mniejsze miasta i miejscowości wiejskie położone w zasięgu bezpośredniego oddziaływania miasta coraz silniej się z nim zespalają kształtując tym samym układ osadniczy typu aglomeracyjnego, którego ośrodkiem centralnym jest Wrocław.

Strategia rozwoju miasta Wrocławia "Strategia - Wrocław 2000 Plus" przyjęta przez Radę Miejską Wrocławia zakłada przede wszystkim dążenie do osiągnięcia sześciu zasadniczych celów z różnych obszarów życia, tj.: rozwoju funkcji miejskich Wrocławia jako metropolii regionalnej oraz centrum spotkania i wymiany o znaczeniu europejskim; budowy tożsamości Wrocławia i wzmacniania identyfikacji mieszkańców z miastem, szczególnie poprzez naukę i sztukę; stworzenia warunków dla szerszej gospodarczej, obywatelskiej i społecznej aktywności wrocławian; dostosowania struktur miejskich do aspiracji mieszkańców oraz specyfiki dzielnic i osiedli; rozwoju społecznej tkanki miasta i jej instytucjonalnej odbudowy; rozwoju infrastruktury technicznej miasta.

Podmioty gospodarcze

Economic units

Dogodnie położony na skrzyżowaniu głównych traktów handlowych Wrocław od zarania jego dziejów był liczącym się ośrodkiem rzemieślniczo-handlowym. Już w X w. we Wrocławiu funkcjonowały pracownie rzemieślnicze – kuźnie, zakłady szewsko-rymarsko-kuśnierskie, a także złotnicze. W 1300 r. w mieście działało 17 młynów, zaś w czterdzieści trzy lata później co najmniej 28. Niebagatelną rolę w gospodarce miasta odgrywały również browary – liczne, choć niewielkie. W XIII w. rozpoczął się proces kształtowania organizacji cechowej, która mogła powstawać w mieście od czasu przywilejów księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa. Do 1327 r. powstało 29 cechów. Licznie powstawały wówczas zakłady krawieckie, tkackie, kaletnicze, ślusarskie, bednarskie itp. Zestawienie rzemioł cechowych z 1389 r. obejmowało 34 zawody. Do specyfiki wrocławskiej należało równoległe istnienie trzech cechów sukienniczych: tkaczy staromiejskich, nowomiejskich i galijskich. Obok mistrzów członkami cechów, choć nie w pełni równoprawnymi, były wdowy, kierujące pracowniami przejętymi po zmarłych małżonkach. Uzupełnieniem cechów były bractwa czeladnicze. Dochody z działalności gospodarczej przedsiębiorstw stanowiły w XIV w. znaczący udział w budżecie miasta.

Na przełomie XV/XVI w. w mieście dał się odczuć kryzys ekonomiczny, spowodowany wojną handlową między Wrocławiem a miastami polskimi. Uwidoczniło się to poważnym zachwianiem liczby tutejszych podmiotów gospodarczych - liczba warsztatów rzemieślniczych zmniejszyła się o 1/5. Utracono dużą część możliwości produkowania na wymianę z Zachodem, załamał się także handel z Polską. Niemniej jednak niekorzystne zjawiska nie zdławiły aktywności gospodarczej mieszczan poszukujących nowych rynków zbytu. W XVI w. - dla rozładowania zatłoczonego rynku - część działalności handlowej przeniesiono na Pl. Solny i Nowy Targ.

W okresie ożywienia gospodarczego na przełomie XVII i XVIII w. liczba rzemieślników rosła szybciej niż mieszkańców. Szczególnie dynamicznie rozwijały się wówczas zakłady tekstylne. Bardzo znaczące w gospodarce miasta były również branże spożywcze. Osiemnastowieczna produkcja rzemieślnicza zaspokajała nie tylko rynek wewnętrzny, lecz także pozwalała na wysyłanie towarów na zewnątrz (tkactwo, sukiennictwo).

Zmierzch cechów nastąpił w początkach XVIII w., kiedy we Wrocławiu zaczęły powstawać manufaktury. Rozwijały się wówczas nowe zakłady, a stare – często o jeszcze średniowiecznym rodowodzie – unowocześniano. Zastępowano w nich pracę ręczną urządzeniami mechanicznymi opartymi o napęd wodny – były to mennica, folusze (zakłady spłiniające powierzchniowo tkaniny wełniane), szlifiernie i tartaki.

Włączenie Wrocławia (wraz ze Śląskiem) do Prus w drugiej połowie XVIII w. spowodowało przejściowe osłabienie kondycji ekonomicznej wrocławskich firm. Było to głównie wynikiem dotkliwych obciążeń fiskalnych wprowadzonych przez państwo pruskie. W okresie rządów Fryderyka II państwo zaangażowało się w tworzenie własnych przedsiębiorstw, np. handlu drewnem, węglem, zbożem. Absolutne rządy monarsze drobiazgowo kontrolowały produkcję coraz liczniejszych w mieście manufaktur i miały na względzie wyeliminowanie konkurencji z wytwórczością nowo powstałych manufaktur berlińskich faworyzowanych przez władzę.

W pierwszej połowie XIX w. powstawały liczne zakłady bawełniane produkujące drukowane perkale (produkcję tę rozpoczęto w 1807 r.). Na przedmieściach nad Odrą uruchamiano również wówczas wielkie składy drewna opałowego.

Otwarcie w połowie XIX w. linii kolejowych do Oławy, Świebodzic, Legnicy i Poznania uczyniło z Wrocławia jeden z pierwszych i największych w Europie węzłów kolejowych, ożywiając miejski handel wspomagany przez licznie powstające instytucje finansowo-ubezpieczeniowe. W drugiej połowie XIX w. we Wrocławiu, jako wielkim centrum przemysłowym i ośrodku handlu ze wschodem, powstało szereg akcyjnych towarzystw i spółek.

Przez długie lata utrzymywała się średniowieczna rejonizacja miasta – kupcy skupiali się w Rynku i przy głównych ulicach, rzemiosło w bocznych, a przy ulicach wylotowych koncentrowały się zajazdy, karczmy, warsztaty związane z obsługą trasy komunikacyjnej (kołodzieje, kowale). W okresach późniejszych pozycję centrum produkcyjno-handlowego zajmowała ul. Świdnicka, na której ulokowała się duża liczba browarów, karczem, piekarni oraz słodownia. W latach 40-tych XIX stulecia szczególnym powodzeniem cieszył się pl. Kościuszki. W tym czasie działki budowlane przy placu nabierały szybko wartości i powstały tutaj siedziby banków, domy towarowe i hotele.

Pozostałością po tradycji wieków poprzednich były budy rzemieślnicze we wschodniej części Rynku i stragany w części zachodniej. Pod koniec XIX w. miasto systematycznie wykupywało budy od ich właścicieli i likwidowało je.

Na początku XX w. charakterystyczne dla gospodarki miasta było egzystowanie obok siebie wielkiego przemysłu fabrycznego i małych wytwórni. Przed I wojną światową we Wrocławiu istniało ponad 36,0 tys. różnorodnych firm produkcyjnych. Ponad 50% z nich stanowiły zakłady jednoosobowe. Około 10% zatrudniało od 6 do 50 ludzi. Proporcje te nie zmieniły się zasadniczo również po 1918 r. W XX w. w mieście stopniowo wzrastała liczba zatrudnionych w usługach (handel, transport, komunikacja, budownictwo).

Jako pierwszy po zakończeniu wojny zorganizował się Cech Piekarzy (7 VII 1945 r.), następnie Cech Rzeźników i Wędliniarzy (14 VII 1945 r.) oraz Cech Kominiarzy (15 VII 1945 r.). Organizowanie się rzemieślników w cechy branżowe wówczas było wyrazem dynamiki rozwoju rzemiosła w tym okresie. W sierpniu 1945 r. rozpoczęła działalność Izba Rzemieślnicza we Wrocławiu, której ówczesne Ministerstwo Ziem Odzyskanych przyznało wyłączne prawo kierowania rzemieślników do wolnych warsztatów. Zorganizowana działalność Izby Rzemieślniczej przyczyniła się do uporządkowania wielu spraw w zakresie osadnictwa rzemieślniczego. Jeszcze w 1945 r. Izba zarejestrowała 1850 warsztatów z wyszczególnieniem istniejących urządzeń. Obok rzemiosła prywatnego rozwijało się także rzemiosło uspołecznione, którego działalność zapoczątkowała spółdzielczość rzemieślnicza. Już w 1946 r. zorganizowało się 16 rzemieślniczych spółdzielni pracy, wytwórczych i usługowych – fryzjerskich, fotograficznych, chemicznego czyszczenia odzieży itp. Rosnące wciąż zapotrzebowanie na usługi rzemieślnicze różnych specjalności, a także dążenie do upaństwowienia wszelkich form działalności gospodarczej, skłoniły państwowe i spółdzielcze przedsiębiorstwa i organizacje do podejmowania i rozwijania działalności typu rzemieślniczego.

W 1946 r. nastąpił zwiększony napływ do miasta kwalifikowanych rzemieślników z Polski centralnej. Lepiej zachowane warsztaty były obsadzone przez zdemobilizowanych wojskowych, natomiast bardziej zniszczone, których uruchomienie wymagało znacznych nakładów – przez przyjezdnych fachowców. Według stanu w końcu 1946 r. czynnych było we Wrocławiu 1645 warsztatów rzemieślniczych; 542 warsztaty objęli rzemieślnicy z terenów Polski centralnej, a 1103 warsztaty – repatrianci z kresów. Najliczniej reprezentowana była grupa rzemiosł spożywczych i metalowych, a w dalszej kolejności: odzieżowo-włókienniczych, skórzanym, budowlanych, drzewnych i papierniczo-poligraficznych.

W pierwszym 10-leciu swego istnienia rzemiosło nie miało sprzyjających warunków rozwoju. Impas w rozwoju, a nawet regres w stosunku do 1946 r., został przełamany dopiero w 1957 r. Wobec nienadążania za rosnącymi potrzebami rozwoju usług wykonywanych w jednostkach gospodarki uspołecznionej rzemiosłu prywatnemu stworzono sprzyjające warunki dla rozwoju, co szybko dało widoczne wyniki w postaci uruchomienia wielu nowych zakładów.

Zakłady rzemieślnicze^{a/}
Craft's establishments^{a/}

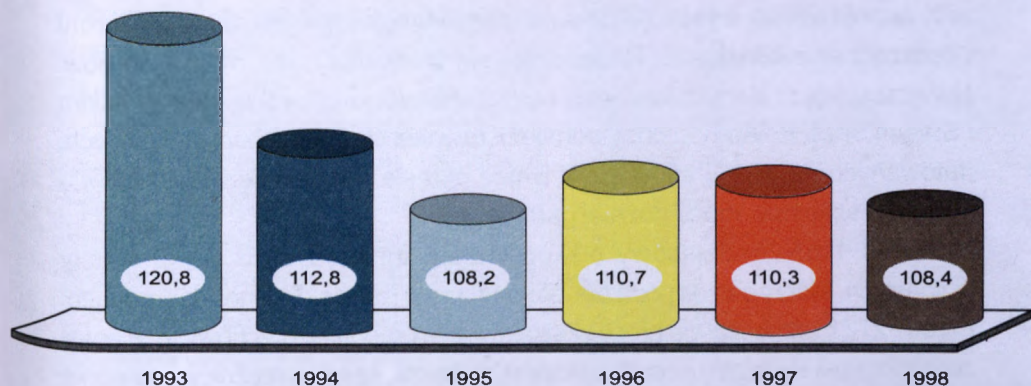
Zakłady <i>Establishments</i>	1945	1946	1956	1960	1970	1985
Ogółem <i>Total</i>	532	1645	924	1651	.	.
w tym prywatne <i>of which private</i>	.	.	767	1331	2103	6301

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Dynamiczne zmiany w liczbie i strukturze podmiotów gospodarczych nastąpiły na początku lat 90-tych. Systematycznie wzrastała liczba podmiotów prywatnych i jednocześnie zmniejszała się liczba jednostek sektora publicznego.

Dynamika liczby podmiotów gospodarczych w % (grudzień poprzedniego roku = 100)
Dynamics of number of economic units in % (December of previous year = 100)

Najliczniejszą grupę wśród wszystkich zarejestrowanych podmiotów stanowią zakłady osób fizycznych, a następnie spółki. W latach 90-tych uległa zmianie struktura podmiotów gospodarczych ze względu na ich formę prawną. W ogólnej liczbie zarejestrowanych podmiotów zmniejszył się udział zakładów osób fizycznych, przedsiębiorstw państwowych i spółdzielni, zwiększył się natomiast udział spółek.

Jednostki zarejestrowane w rejestrze KRUPGN-REGON^{a/} według szczególnej formy prawnej
Economic units registered in the KRUPGN-REGON register^{a/} by special legal form

Sekcje Sections	Ogółem Total	Sektor / Sector	
		publiczny public	prywatny private
Ogółem Total	82062	957	81105
Spółki akcyjne Joint stock companies	341	59	282
Spółki z o. o. Limited liability companies	4974	53	4921
Spółki jawne Unlimited partnerships companies	35	1	34
Spółki komandytowe Limited partnerships companies	16	-	16
Przedsiębiorstwa państwowe State owned enterprises	101	101	-
Spółdzielnie Cooperatives	412	-	412
Fundacje Foundations	154	-	154
Stowarzyszenia Associations	806	-	806

a/ Stan w końcu grudnia 1998 r.

a/ End of December 1998.

Przemysł *Industry*

Od początku założenia grodu dobrze rozwijało się w nim rzemiosło. Już w X w. pojawili się wyspecjalizowani rzemieślnicy - kowale, wytwórcy broni i oporządzenia końskiego. Rozpoczęła się produkcja noży, nożyc, sierpów. Najwcześniejsze ślady działalności hutniczej znaleziono na Ostrowiu Tumskim i Starym Mieście. Archeolodzy odnaleźli również ślady pracowni złotniczych, datowanych na XI-XIII stulecie. W tymże okresie rozwijał się we Wrocławiu przemysł szklarski, nieco później garncarski.

Około 1155 r. miejscowy biskup Walter sprowadził do grodu tkaczy walońskich, którzy osiedli poza obwałowaniami w rejonie obecnej ul. Traugutta. Przed 1273 r. rozpoczął się proces kształtowania organizacji cechowych. Pierwsi zorganizowali się przekupnie (kramarze), piekarze, szewcy, rzeźnicy, następnie tkacze. Na przełomie XIII/XIV w. można było wyróżnić co najmniej 29 grup zawodowych: kupcy sukienni, przekupnie, rzeźnicy, piekarze, karczmarze, słodkownicy, tkacze sukienniczy, kuśnierze, szewcy, płaszcze (łatacze ubrań), czerwonoskórnicy, złotnicy, kowale, czapkarze (kapelusznicy), prądkowie, krawcy, nożownicy, mieczownicy, siodlarze, handlarze solą, handlarze chmielem, poszewkarze, tkacze płóciennicy, kaletnicy, igielnicy, białoskórnicy, tkacze galijscy, rękawicznicy, rymarze, paśnicy. W 1389 r. w mieście funkcjonowały już ponad 34 grupy zawodowe. Wśród nich nowe zawody: ślusarze, konwisarze, stolarze, bednarze, malarze, różańczarze, drobni handlarze, grzebieniarze, rybacy, łaźiebnicy. Miasto rozwijało się prężnie.

W 1263 r. zostało lokowane Nowe Miasto jako odrębny od Wrocławia organizm miejski. Była to próba stworzenia nowego miejscowego centrum gospodarczego. Nie powiodła się. Nowe Miasto zostało włączone do Wrocławia dopiero w latach 1327-1329 i pełniło rolę centrum produkcji sukna. W sąsiedztwie, nad Odrą, rozwinęła się produkcja cegieł.

Wiek XVI to czas wzrostu gospodarczego na Śląsku, przybywało ludności, rosła produkcja. Po kryzysie gospodarczym na przełomie XVI/XVII w. nowy impuls dla ożywienia produkcji po wojnie trzydziestoletniej stanowiło otwarcie kanału łączącego Odrę ze Szprewą oraz zbudowanie portu z żurawiem na Kępie Mieszczańskiej i magazynów. W gospodarce miasta nadal dominowały struktury cechowe, szczególnie branża spożywcza. Przełom stuleci charakteryzował się dobrą koniunkturą we włókiennictwie. O ile w roku 1640 w mieście funkcjonowało 238 mistrzów rzemiosł tekstylnych, o tyle w 1732 r. już 689. Wytwórstwo tekstylii wydatnie powiększało swój udział w cechach wrocławskich - z 12% w 1544 r. do 31% w 1732 r., przy spadku znaczenia rzemiosł skórnich i metalowych.

W początkach XVIII w. zaczęły powstawać w mieście manufaktury. W 1707 r. w tkalni materiałów przetykanych srebrem i złotem pracowała duża (jak na te czasy) liczba 500 robotników. Tworzono nowe zakłady pracy, następowała modernizacja zakładów o często jeszcze średniowiecznym rodowodzie. Przemysłowy charakter otrzymała Kępa Mieszczańska. Powstały tam duże magazyny i wiele zakładów: papiernia, młyny, garbarnie. Później również rafineria cukru z trzciny cukrowej.

Mimo trudności gospodarczych z powodu wysokich podatków i ceł w II połowie XVIII w. powstawały coraz liczniejsze manufaktury zakładane przez wrocławskich kupców i bankierów - wytwórnia powozów, manufaktura lakiemcza, wyrobów metalowych (noży, igieł). Powstające firmy lokowały się na przedmieściach co podnosiło rangę tych terenów.

W końcu stulecia Wrocław nadal specjalizował się w sukiennictwie. Nowość stanowiły drukowane perkale.

Gdy na zachodzie Europa zaczęła w XIX w. przekształcać swoje rzemiosło w manufaktury, a te z kolei w nowoczesny przemysł, Wrocław pozostał w tyle. Złożyło się na to wiele przyczyn. Miasta zachodnich Niemiec szybciej rozwinęły swój potencjał i stały się silnym konkurentem. Brak baz surowcowych w najbliższym rejonie Wrocławia uzależniał rozwój przemysłu częściowo od dostaw z Niemiec i prowincji niemieckich zamieszkałych przez Polaków z Wielkopolski i Górnego Śląska. Władze niemieckie faworyzowały Berlin i nadreńsko-westfalski okręg przemysłowy.

Upadające po wojnach napoleońskich drukarnie perkali przejmowali nowi inwestorzy. Stare zakłady zmieniały właścicieli i zakres produkcji. Przetrwały tylko niektóre z nich. W 1841 r. założono fabrykę tkanin ręcznie tkanych. Po 1845 r. powstała odlewnia żeliwa i fabryka budowy maszyn. Impuls dla rozwoju przemysłu stanowiła budowa i rozbudowa kolei żelaznych.

Największe ekonomiczne sukcesy w tym okresie miasto posiadało w przemyśle maszynowym i odzieżowym oraz skórzanym—obuwniczym.

Około połowy XIX w. podjęto we Wrocławiu produkcję wagonów kolejowych. W 1871 r. nastąpiła fuzja dwóch firm produkujących tabor kolejowy. Powstała firma Linke-Hoffmann-Werke. Był to jeden z największych w Niemczech zakładów tego typu. W 1913 r. pracowało w nim około 6,5 tys. osób. W drugiej połowie XIX w. duże obroty notował produkujący śruby Archimedes, który swoją produkcję eksportował do Rosji, Afryki Południowej oraz na Bliski Wschód. W tym okresie nastąpił dynamiczny rozwój przemysłu ciężkiego.

W 1895 r. w mieście było zatrudnionych około 72 tys. robotników, w 1907 r. - ponad 97 tys. Około 25% robotników stanowili zatrudnieni w zakładach odzieżowych. Niemniej nadal duże znaczenie miała produkcja rzemieślnicza i drobnoprzemysłowa. Widoczny był tutaj przemysł konfekcyjny oparty

w znacznym stopniu na chałupnictwie wykonywanym przez kobiety. W mieście notowano największy w Niemczech odsetek pracujących kobiet.

Rozwój przemysłu na przełomie stuleci był również stymulowany regulacją Odry. W latach 1888-1890 zbudowano port Popowice, w latach 1897-1901 - port przy ul. Kleczkowskiej. W sąsiedztwie powstałych później kanałów powodziowego i nawigacyjnego (1913-1933) sytuowane były fabryki i stocznia rzeczna.

Lata I wojny światowej charakteryzowały się przeciwstawnymi tendencjami gospodarczymi. Wojna spowodowała zastój w wielu dziedzinach wytwórczości, co zaowocowało bezrobociem. Na początku wojny unieruchomiono wielką fabrykę tytoniową, 16 zakładów przemysłu drzewnego, liczne zakłady odzieżowe. A właśnie przemysł odzieżowy i spożywczy dawał pracę największej liczbie ludzi. W kategorii zakładów średnich liczba zatrudnionych spadła z 3362 w 1914 r. do 2252 w 1917 r. Jednocześnie zamówienia wojskowe napędzały koniunkturę w pewnych gałęziach wytwórczości, jednak wielkość produkcji hamowana była wojennym przeciążeniem transportu kolejowego. Z koniunktury skorzystały m.in. zakłady Linke-Hoffmann-Werke zatrudniające już w 1915 r. jako siłę roboczą 700 jeńców wojennych. Produkcję zintensyfikował również Archimedes.

Po zakończeniu wojny w Niemczech nastąpił kryzys gospodarczy. We Wrocławiu miał ostrzejszy charakter niż w wielu innych rejonach Rzeszy. Najbardziej dotknął robotników i rzemieślników, ponieważ warunki pracy i płace były znacznie gorsze niż w Berlinie i innych aglomeracjach przemysłowych. Słabość miasta tkwiła głównie w strukturze zakładów przemysłowych. Okres złej koniunktury mogły przetrwać tylko wielkie zakłady, których było niewiele. Produkcja nadal była rozproszona pomiędzy wiele drobnych firm.

Z początkiem XX stulecia przeważały w strukturze wrocławskiej produkcji przemysły: odzieżowy i spożywczy. Zatrudniały one około połowy wszystkich pracujących w przemyśle miasta. Przemysł odzieżowy był jednak bardzo rozdrobniony, jego park maszynowy przestarzały. Liczba zatrudnionych w przemyśle na 1000 mieszkańców zmieniała się z 175 osób w 1925 r. i 101 w 1933 r. do 139 pracujących w 1939 r.

W okresie II wojny światowej nastąpiły poważne zmiany - przestawienie się na produkcję zbrojeniową spowodowało demontaż i wywóz maszyn oraz urządzeń przemysłu lekkiego. Firma Linke-Hoffmann-Werke produkowała czołgi, pociągi pancerne, części do rakiet V-2. Firma Hydrometr w miejsce liczników gazu i wody rozpoczęła wytwarzanie zapalników do pocisków artyleryjskich.

Wrocław był największym na włączonych do Polski po II wojnie światowej miastem, którego obszar i warunki stwarzały możliwość powstania dużej aglomeracji przemysłowej.

W 1945 roku wrocławski przemysł właściwie nie istniał. Ani jeden zakład nie był zdolny do podjęcia produkcji w chwili przejęcia władzy w mieście przez administrację polską. Zniszczenia obiektów przemysłowych oraz maszyn przekraczały 64%. Jednym z pierwszych zakładów, które zaczęto odbudowywać był „Pafawag”. W styczniu 1946 r. wyprodukował pierwszych 100 wagonów towarowych do przewozu węgla. Do kwietnia 1946 r. odbudowano częściowo 53 zakłady, w których ruszyła produkcja.

Lata 1945-1946 wykorzystane były na porządkowanie i zabezpieczenie mniej uszkodzonych obiektów przemysłowych oraz dokonywanie niezbędnych remontów.

Lata 1947-1949 to okres odbudowy przemysłu wrocławskiego. W końcu 1949 r. we Wrocławiu działało 265 zakładów zatrudniających ponad 41 tys. pracowników, a produkowano wówczas m.in. wagony, silniki, obrabiarki, barki.

W latach 1950-1960 wrocławski przemysł stał się przemysłem bardziej nowoczesnym, systematycznie powiększał produkcję. Obok istniejących już zakładów, uruchomiono nowe. Po roku 1955 wybudowano m.in. Fabrykę Farb i Lakierów, Zakłady Elektroniczne Elwro (producent komputerów „Odra”), Zakłady Doświadczalne Przemysłu Instalacji Elektrycznej Dolam. W 1953 r. Pafawag oddał do użytku pierwszy polski elektrowóz, Dolmel wyprodukował pierwszy turbogenerator; w 1954 r. FAT rozpoczął produkcję tokarek; w 1957 r. Fadroma zaczęła produkować walce drogowe, a pierwsza partia chłodziarek opuściła Zakłady Metalowe (obecnie Polar S.A.).

W roku 1960 działały 493 zakłady zatrudniające 68 tys. pracowników.

Produkcja globalna i zatrudnienie w przemyśle uspołecznionym
Gross output and average paid employment in socialized industry

Miasta Cities	Produkcja globalna ^{a/} Gross output ^{a/}				Przeciętne zatrudnienie ^{b/} Average paid employment ^{b/}			
	1950	1960	1965	1970	1950	1960	1965	1970
	Polska = 100 Poland = 100							
Warszawa	2,4	5,5	6,3	6,7	3,5	5,7	6,0	5,6
Kraków	2,2	3,8	4,0	3,8	1,9	2,8	2,8	2,8
Łódź	7,4	6,1	5,1	4,5	10,5	6,5	5,9	5,3
Poznań	2,2	2,4	2,3	2,3	2,0	2,5	2,4	2,3
Wrocław	2,4	2,6	2,7	2,8	2,1	2,2	2,3	2,4

a/ Ceny porównywalne z 1960 r. b/ Bez uczniów.
a/ Comparative prices. b/ Excluding apprentices.

Lata 1961 - 1970 to dalszy wzrost produkcji przemysłowej i specjalizacja przemysłu oraz systematyczny wzrost zatrudnienia. Przemysł odgrywał dominującą rolę w strukturze zawodowej ludności miasta dając zatrudnienie 40% pracujących w mieście.

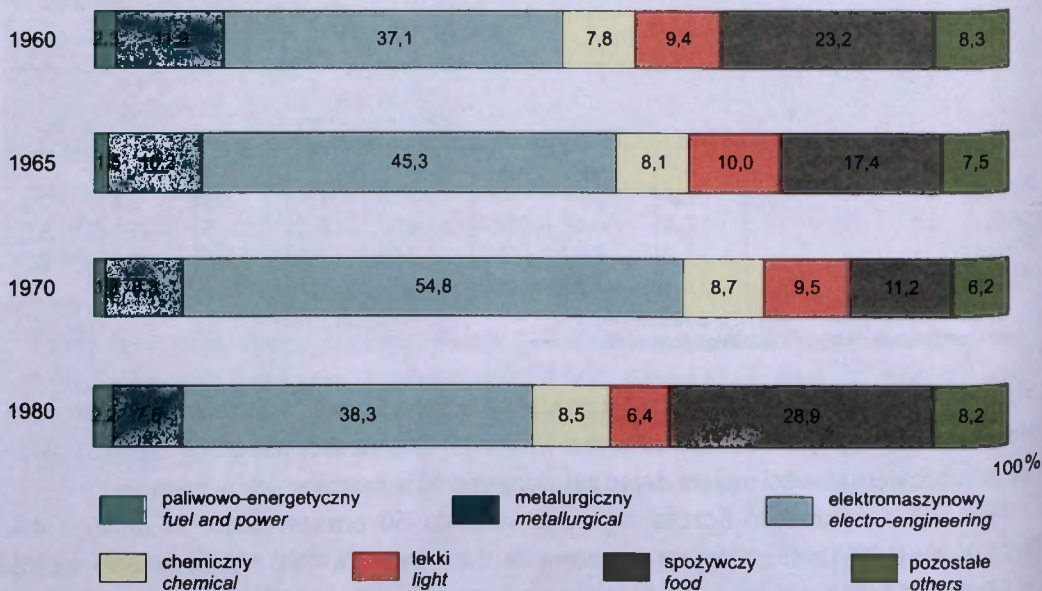
W 1965 r. zakłady o liczbie zatrudnionych do 50 pracowników skupiały 7,4% (w 1960 r. - 8,3%) zatrudnionych w przemyśle Wrocławia, 50-200 pracowników - 12,8% (w 1960 r. - 14,6%), a duże zakłady liczące ponad 200 osób - 79,7% (w 1960 r. - 77,1%).

Wrocławski przemysł w tym czasie dawał ok. 3% produkcji przemysłowej całego kraju; hutnictwo metali nieżelaznych stanowiło w 1969 r. 11% produkcji krajowej tej gałęzi, przemysł elektroniczny zajmował 6 miejsce w kraju (7%), odzieżowy - 8 miejsce (6%).

Struktura zatrudnienia w przemyśle uspołecznionym według grup gałęzi przemysłu
Structure of paid employment by groups of socialized industrial branches

Struktura produkcji przemysłu uspołecznionego według grup gałęzi przemysłu
Structure of sold production of socialized industry by groups of industrial branches

W latach 80-tych przemysł wrocławski był jedynym w kraju producentem m.in. pralek automatycznych, trójczłonowych elektrycznych zespołów przewodowych, generatorów dużej mocy i komputerów, urządzeń systemów do teletransmisji danych. Ponadto był znaczącym producentem: ładowarek kopalnianych, automatów tokarskich, wagonów ruchu pasażerskiego, kontenerów, opryskiwaczy ciągnikowych, urządzeń udojnych dla ferm hodowlanych.

Produkcja globalna i zatrudnienie w przemyśle^{a/}
Gross output and paid employment in industry^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1995	1998
Zakłady przemysłowe ^{b/} (stan w dniu 31 XII) <i>Industrial plants^{b/} (as of 31 XII)</i>	265	493	683	723	630	151	162	161
Produkcja sprzedana ^{c/} w mln zł <i>Sold production of industry^{c/} in 10⁶ zł</i>	0,4	1,3	2,8	7,9	26,3	1194,7	4393,2	6428,4
Przeciętne zatrudnienie: <i>Average paid employment:</i>								
w tys. <i>in thous.</i>	49,9	67,6	97,5	101,4	88,8	81,6	61,5	55,0
na 1000 mieszkańców <i>per 1000 population</i>	157	154	185	164	139	127	96	86

a/ Do 1990 r. dane dotyczą przemysłu uspołecznionego, tj. bez osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą; do 1985 r. grupowanie metodą zakładową, potem metodą przedsiębiorstw. Od 1995 r. dotyczy jednostek o liczbie pracujących powyżej 5 osób. b/ Dotyczy jednostek dużych. c/ W latach 1950-1970 w cenach stałych, od 1980 w bieżących cenach realizacji.

a/ Until 1990 data concerns public industry, i.e. without natural persons conducting economic activity; until 1985 grouped the plant method, later-the enterprise method. From 1995 concerns units which employ more 5 persons. b/ Concerns the large units. c/ During 1950-1970 in constant prices, from 1980 in current prices.

Wrocław wraz z całym województwem dolnośląskim zaliczany jest do regionów o wysokim poziomie uprzemysłowienia.

W latach 90-tych, w okresie przekształceń własnościowych, zakłady które trafnie rozpoznały potrzeby rynku i uwzględniły siłę nabywczą odbiorców oraz produkujące na eksport utrzymały się na rynku, pozostałe upadły. W rezultacie lista największych przedsiębiorstw znacznie się różni od tej sprzed lat.

W sumie na terenie miasta w końcu 1998 r. było zarejestrowanych ponad 8,4 tys. firm prowadzących działalność przemysłową, w tym 7,4 tys. zakładów osób fizycznych (ze spółkami cywilnymi), ponad 900 spółek prawa handlowego, ponad 300 spółek z udziałem kapitału zagranicznego.

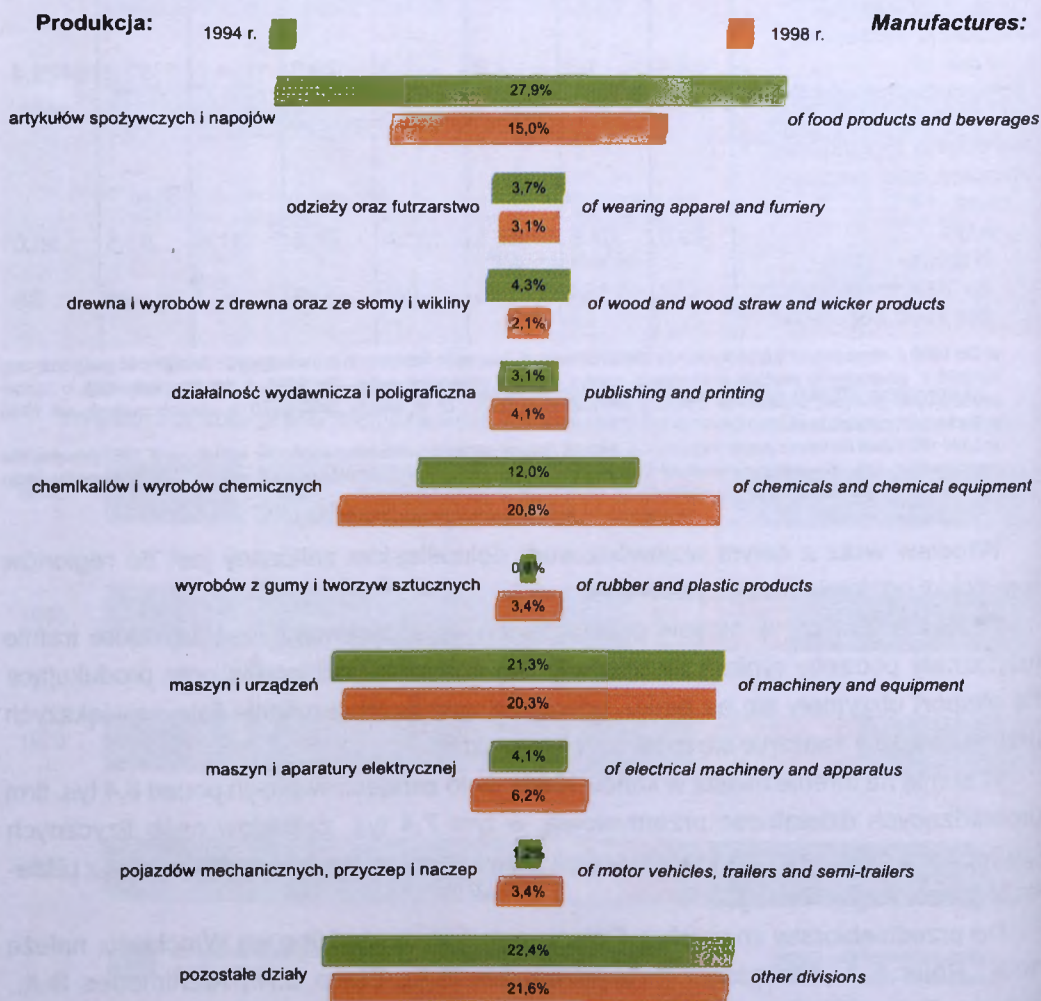
Do przedsiębiorstw znanych w Polsce, a mających siedzibę we Wrocławiu, należą m.in.: Polar S.A., Wrozamet S.A., Viscoplast S.A., Elwro S.A., Archimedes S.A., Hutmen S.A., JTT Computer S.A., Volvo Poland Spółka z o.o., Polifarb Cieszyń - Wrocław, Wroclavia S.A. (Polmos), Browary Dolnośląskie Piast S.A.

W 1998 r. przedsiębiorstwa przemysłowe osiągnęły przychody ze sprzedaży wyrobów i usług w wysokości 6,4 mld zł, tj. 26,5% produkcji województwa dolnośląskiego. Zatrudniały 55 tys. pracowników.

W strukturze przychodów z działalności przemysłowej przychody sekcji działalność produkcyjna stanowiły 88,2%, sekcji zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę - 10,9%, a pozostałe 0,9% to przychody sekcji górnictwo i kopalnictwo.

Udział sektora prywatnego w produkcji przemysłowej Wrocławia w 1998 r. wyniósł 81,6%, podczas gdy w produkcji przemysłowej województwa dolnośląskiego 60,5%. W zakładach sektora prywatnego zatrudnionych było przeciętnie 43,6 tys. osób, co stanowiło 79,3% ogółu zatrudnionych w zakładach przemysłowych Wrocławia.

**Struktura przychodów w sekcji działalność produkcyjna według działów
Europejskiej Klasyfikacji Działalności (EKD) ^{a/}
*Structure of sold production of manufacturing by NACE divisions ^{a/}***

a/ Dotyczy jednostek o liczbie pracujących powyżej 5 osób.
a/ Concerns unit which employ more 5 persons.

Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój przemysłu Wrocławia była działalność prężnego ośrodka naukowego, wyższych uczelni i instytutów oraz biur konstrukcyjnych i doświadczalnych.

Produkcja ważniejszych wyrobów^{a/}
Production of major products^{a/}

Wyroby Products	Jednostki miary Unit of measure	1955	1960	1970	1980	1990	1998
Obrabiarki skrawające do metali <i>Slicing machine tool for metals</i>	szt unit	1012	1530	2739	1061	.	238
Maszyny elektryczne- - wirujące <i>Electric centrifugal machines</i>	MW	161	565	2397	2151	572	2772
Kuchenki gazowe z piekarnikiem <i>Gas stores with ovens</i>	tys. szt thous. units	-	-	124	355	218	101
Chłodziarki i zamrażarki domowe <i>House hold refrigerators and freezers</i>	tys. szt thous. units	-	21	359	409	410	449
Automaty pralnicze <i>Automatic washing machines</i>	tys. szt thous. units	-	-	-	360	144	162
Wyroby lakiernicze <i>Lacquer products</i>	tys. t thous. t.	3,5	19,8	46,9	.	.	119
Nawozy fosforowe w przeliczeniu na czysty składnik <i>Artificial phosfatic in terms of pure ingredient</i>	tys. t. thous. t.	.	28,9	48,6	45,1	20,5	-
Środki do prania i mycia <i>Agents for washing and cleaning</i>	tys. t. thous. t.	5,8	10,5	21,4	30,4	28,3	89,1
Piwo <i>Beer</i>	tys. hl thous. hl	333	254	475	515	581	750

a/ Do 1990 r. dane dotyczą przemysłu uspołecznionego, tj. bez osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, w 1998 r. dotyczy jednostek o liczbie pracujących powyżej 5 osób.

a/ Until 1990 data concerns public industry, i.e. without natural persons conducting economic activity, in 1998 concerns unit which employ more 5 persons.

Handel *Trade*

W czasach, gdy nie istniała jeszcze osada zwana Wrocławiem, w pierwszych wiekach naszej ery, w rejonie dzisiejszego miasta przebiegał szlak bursztynowy umożliwiający (drogą wymiany towarowej) dostęp do produktów pochodzących z cesarstwa rzymskiego. Położenie Wrocławia na skrzyżowaniu dróg północ-południe i wschód-zachód stymulowało rozwój handlu.

Wyraźne wzmożenie wymiany nastąpiło po uzyskaniu praw miejskich (prawdopodobnie w 1241 r.). W drugiej połowie XIII w. w powstałych sukiennicach sprzedawano sukno. Opodal nich również wyroby żelazne i z innych metali, farby, żywność. Obok cukru także produkty egzotyczne: migdały, cynamon, figi, goździki.

Nadane miastu w 1272 r. prawo mili i w 1274 r. prawo składu stwarzały uprzywilejowaną pozycję na skrzyżowaniu szlaków handlowych. Przywilej mili oznaczał likwidację wszelkiej działalności produkcyjnej i usługowej w promieniu mili od obszaru miasta, natomiast prawo składu nakładało przymus kilkudniowego wystawiania na sprzedaż towarów wiezionych przez miasto.

Wiek XIV to dalszy rozwój handlu. Wrocław nadal pośredniczył w wymianie towarowej pomiędzy wschodem, zachodem i północą. Rozwijało się piwowarstwo i sprzedaż koni. Ożywione stosunki gospodarcze łączyły go z Polską, skąd przywożono sól, воск, skóry, wełnę, miody, konopie. Z Rusi i Litwy dostarczano żywe woły, z Gdańska i Szczecina śledzie i łososie, z Węgier miedź. Utrzymywano również stosunki z zachodnią Europą: Lubeką, Bawarią, Flandrią. Sukna florenckie i reńskie wędrowały - *via Wrocław* - na wschód. Do miasta importowano wina francuskie, włoskie, reńskie, austriackie, węgierskie, polskie. Z Krymu - przez Lwów i Kraków - dostarczano korzenie i inne "towary kolonialne": cukier, imbir, rodzyнки, gałkę muszkatołową.

Popyt lokalny koncentrował się początkowo w rynku i na Nowym Targu, a od połowy XIV w. prawie wyłącznie w rynku. Odbываły się tam targi, na których handlowano zbożem, chlebem, wełną i mięsem.

W 1335 r. Wrocław stał się częścią państwa czeskiego. Jego władcy również otaczali miejscowy handel opieką. Jan Luksemburski w 1337 r. nadał miastu prawo stanowienia nowego, obok dużo wcześniejszego świętojańskiego, jarmarku wiosennego w połowie Wielkiego Postu. W 1374 r. Karol IV nadał Wrocławowi prawo do organizowania trzeciego jarmarku w dniu św. Elżbiety.

Jarmarki stanowiły ważną pozycję w procesie funkcjonowania miejscowego i zamiejskowego handlu. Obok wymienionych wcześniej towarów, z Polski sprowadzano wówczas żywe woły, z Czech i Moraw sukna i sery, z Włoch

korzenie (również wina) i towary luksusowe, ze Skandynawii śledzie, z Niemiec głównie wyroby metalowe, z Flandrii i Francji sukna i jedwab, z Rusi futra, воск, kawior, herbatę.

W 1381 r. kupcy wrocławscy otrzymali przywilej wolnej od cła drogi do Wenecji przez Karyntię.

Na przełomie XV/XVI w. w mieście dał się odczuć kryzys gospodarczy, a handel skupiał się na rynkach lokalnych. Od XVI w. - dla rozładowania zatłoczonego rynku - część działalności handlowej została przeniesiona na Pl. Solny i na Nowy Targ. W latach 1502-1512 istniał dom handlowy rodziny von Popplau, zaś w latach 1515-1521 działała tu spółka bankierów norymberskich Fuggerów i miejscowych Turzonów. Od 1560 r. jej działalność poprowadził samodzielnie Jakub Fugger.

Przyjmuje się, że w 1675 r. Wrocław wyszedł z załamania ekonomicznego powstałego w wyniku wojny trzydziestoletniej (1618-1648). Odbudowano połączenia tranzytowe z zachodu na wschód. Z Flandrii sprowadzano sukno, z ziem niemieckich noże i kosy, z Lewantu - via Włochy - towary luksusowe. Towary te były sprzedawane do Polski, na Litwę, na Wołoszczyznę i do Rosji. Podobnie częściowo przesyłano dalej importowane futra, skóry, воск. Eksportowano również na wschód wytwarzane na miejscu sukna i wyroby metalowe.

W 1716 r., z udziałem kupców wrocławskich, powstało Kolegium Handlowe jako organ państwowy wspomagający handel i przemysł Śląska.

Kolejna zmiana przynależności państwowej - gdy miasto w wyniku wojen śląskich (toczonych z przerwami w latach 1740 - 1763) stało się częścią królestwa Prus - spowodowała, że Wrocław stracił wiele ze swego charakteru miasta kupieckiego żyjącego chwałą "republiki kupieckiej". Mimo nadania miastu przez Fryderyka II przywileju miasta targowego w 1742 roku i zainicjowaniu organizowania dwa razy do roku (w marcu i wrześniu) dwutygodniowych targów, nie miały one większego znaczenia i w 1749 r. sprowadzone zostały do roli zwykłych jarmarków.

Początek XIX w. i okres wojen napoleońskich oznaczały kolejne meandry koniunktury handlowej. Wprowadzona przez Napoleona blokada kontynentalna uwolniła miasto od konkurencji tańszych towarów angielskich. Zarazem oznaczała utratę kontaktów zamorskich. Dodatkowo istniejące bariery celne również dławili handel. Szczególnie ucierpiało tkactwo lniane i sukiennictwo. Jednocześnie w ciągu XIX w. bujny rozwój przeżywał handel wełną sprowadzaną ze Śląska, Węgier i Austrii. Odbywające się dwa razy w roku targi wełną osiągnęły swój szczyt w latach 60-tych. Przetrwały do 1905 r.

W ramach reformowania państwa pruskiego w 1818 r. wprowadzono swobodę handlu poprzez zniesienie ceł wewnętrznych. W XIX w. Wrocław zajmował drugie miejsce w Prusach w handlu cukrem wytwarzanym na Dolnym Śląsku. W tymże stuleciu w mieście przybywały liczne nowe sklepy

różnych branż, księgarnie, antykwariaty, kawiarnie, a nasilenie tego procesu przybrało na sile w II połowie stulecia.

W I połowie XIX w. ważną rolę w handlu śląskim i wrocławskim odgrywała wymiana z Wolnym Miastem Krakowem. Na swych granicach ustanowiły one bardzo niskie cła. W tym czasie (w latach 1815-1846) obroty jednego tylko wrocławskiego domu handlowego obliczano na niebagatelną sumę 900 tys. talarów.

Od 1852 r. istnieją tradycje wystawowe miasta. Odbyla się wtedy pierwsza wystawa przemysłowa. W latach 1857 i 1870 miały miejsce kolejne. W 1864 r. zainicjowano targi maszynami. Przetrwały one (z przerwami w latach 1866, 1914-1919 i 1929-1932) do roku 1941. W końcu stulecia i na początku następnego pojawiły się nowoczesne, wielkie domy handlowe. Zbudowano ich kilkadziesiąt. Największe z nich swoimi rozmiarami, architekturą i funkcjonowaniem - sięgającymi do ówczesnych wzorców amerykańskich - stanowiły w Europie novum. Największa koncentracja tego typu placówek handlowych nastąpiła na ciągach: ul. Świdnicka - ul. Kuźnicza i ul. Oławska - ul. Ruska. Na przełomie XIX/XX w. ul. Świdnicka stała się salonem Wrocławia grupującym liczne nowe, eleganckie sklepy i domy handlowe. Około 1905 r. zbudowano na niej 3 domy handlowe utrzymane w stylu secesji. Po 1910 r. powstały kolejne dwa.

Po 1870 r. targi wełną traciły stopniowo na znaczeniu, pojawiło się natomiast zapotrzebowanie na len i bawełnę, którą eksportowano również do Londynu i Liverpoolu. Dobrze sprzedawały się w Dreźnie i Berlinie bydło, trzoda chlewna, produkty zbożowe, spirytus i cukier. Od 1871 r. co kwartał odbywały się targi skórami zwierzęcymi, zaś corocznie targi miodem. Od 1875 r. miały miejsce doroczne targi maszyn rolniczych. W tym czasie rynek i jego okolice zaczęły nabierać cech wielkomiejskiego centrum.

W 1913 r. otwarto Halę Stulecia /Hala Ludowa/ o ogromnej powierzchni użytkowej 4 tys m², przeznaczoną tak dla celów wystawienniczych, jak i dla imprez masowych. Najbardziej jednak znaczącym jako salon wystawowy miasta był Pawilon Czterech Kopół zbudowany na obrzeżach Parku Szczytnickiego w latach 1912-1913. W 1913 r. w stulecie wojny wyzwoleniczej spod dominacji francuskiej we Wrocławiu odbyła się specjalna wystawa. W końcu I wojny światowej, w 1917 r., miejscowa izba handlowa zorganizowała Spółkę Akcyjną Wrocławskie Targi i Wystawy. W efekcie w 1919 r. Wrocław stał się członkiem ekskluzywnego Związku Miast Wystawowych. Po wojnie przywrócono dawne targi. W marcu i wrześniu odbywały się targi powszechne, zaś w maju targi urządzeń budowlanych i ogrodnich. W latach 1918-1941 kontynuowano targi maszyn.

Koniec działań zbrojnych to, mimo kryzysu powojennego, początek nowej orientacji w kontaktach handlowych, podjęcie prób odbudowania dawnych kontaktów, w tym z państwem polskim. O rozwoju handlu świadczy

zbudowanie w latach 1920/1930 przy ul. Świdnickiej trzech domów handlowych. W 1929 r. powstał nowoczesny, o niekonwencjonalnym kształcie, dom handlowy Petersdorf (obecnie Kameleon). W 1930 r. uruchomiono - zbudowany w 1929 r. - "Wertheim" (obecnie „Galeria Centrum”) - wielki dom handlowy klasy europejskiej (7 kondygnacji, powierzchnia całkowita 35, tys. m², kubatura 160 tys. m³). Jeszcze w latach 30-tych najnowsze domy handlowe budowano na Starym Mieście lub w jego pobliżu. Ta sięgająca średniowiecza tradycja zaowocowała dużym nasyceniem placówkami handlowymi rynku, ul. Świdnickiej i Ruskiej.

W okresie wielkiego kryzysu gospodarczego, po 1933 r. w centrum Wrocławia nie wznoszono nowych obiektów handlowych. Przykładano jednak dużą wagę dla propagandowego wydźwięku targów, szczególnie międzynarodowych. W latach 1933-1944 (faktycznie do 1941 r.) Spółka Akcyjna Targi i Wystawy organizowała na Szczytnikach Targi Wrocławskie połączone z Targami Maszyn Rolniczych. W 1937 r. Targom Wrocławskim nadano rangę ponadregionalną uznając je oficjalnie za międzynarodowe.

Konkurencją dla Targów Wrocławskich były tzw. targi brunatne. W latach 1933-1935, w październiku, odbywały się Wielkie Brunatne Targi Ziemi Śląskiej, które cieszyły się dużym zainteresowaniem - ponad 100 tys. zwiedzających (w 1933 r.). W grudniu 1933 r. na dzisiejszym pl. Wolności z sukcesem odbyły się Brunatne Targi Bożonarodzeniowe.

Należy dodać, że w 1934 r. odbyły się 60. Targi Maszyn Rolniczych wraz z towarzyszącymi im: 27. Prowincjonalną Wystawą Bydła i Koni, Targami Budowlanymi i Urządzeń Biurowych oraz Wystawą Chłopską. W tych cyklicznych targach kilkakrotnie uczestniczyła - wśród innych państw Europy południowo-wschodniej - Polska. Wystawę z 1934 r. zwiedziło około 90 tys. osób. W 1935 r. Targi Maszyn Rolniczych połączono z międzynarodową wystawą południowo-wschodnią prezentującą wyroby i surowce krajów Europy południowo-wschodniej, a także w tymże 1935 r. z Wystawą Chłopską. Zblokowane ekspozycje zwiedziło około 150 tys. osób. Podobna ilość osób zwiedziła te cykliczne ekspozycje w roku 1937. Pod wspólną nazwą Targi Wrocławskie (od 1937 r.) odbyła się wystawa w 1938 r. Kolejna, w maju 1939 r. - z udziałem Polski - przyciągnęła około 200 tys. zwiedzających.

Podczas II wojny światowej w maju 1940 r. odbyły się I Wojenne Targi Wrocławskie, na których przedstawiono (propagandowo) ekspozycje okupowanej Generalnej Guberni oraz Protektoratu Czech i Moraw. Osiągnięto rekordową frekwencję 300 tys. zwiedzających. W maju 1941 r. zorganizowano II Wojenne Targi Wrocławskie, nadal międzynarodowe, obejrzało je około 300 tys. osób. Kolejną imprezę zaplanowano na maj 1942 r. z okazji 200-lecia zorganizowania targów we Wrocławiu przez króla Prus Fryderyka II. Jednak nie odbyła się ona z powodu zawieszenia przez władze państwowe wszelkich imprez targowych w Niemczech.

Bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych powstanie pierwszych sklepów w poniemieckich lokalach, a także organizacja zaopatrzenia tych sklepów, były w głównej mierze dziełem ludzi przybyłych do Wrocławia z zamiarem osiedlenia się na stałe. Według danych Oddziału Handlowego b. Zarządu Miejskiego w końcu 1947 r. działało w mieście 2935 prywatnych punktów handlowych, w tym 2308 sklepów, przeważnie małych.

Placówki handlowe i gastronomiczne^{a/}
Trade and catering establishments^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Punkty sprzedaży detalicznej <i>Retail sales outlets</i>	1773	1928	2687	2599	2911	2947	3031	3357
w tym uspołecznione <i>of which state-owned</i>	898	1849	2009	2074	2258	2426	2478	2483
w tym sklepy <i>of which shops</i>	1417	1165	1728	1702	1723	1728	1789	1948
Zakłady gastronomiczne <i>Catering establishments</i>	91	84	109	145	197	277	437	447
w tym uspołecznione <i>of which socialized</i>	38	81	84	127	157	220	379	356

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Jednocześnie z rozwojem drobnego prywatnego handlu zaczęła organizować się spółdzielczość. Jako pierwsza zorganizowała się Powszechna Spółdzielnia we Wrocławiu, która rozpoczęła prace już we wrześniu 1945 r., w lipcu 1946 r. uruchomiono Spółdzielczy Dom Towarowy (obecnie Feniks). Rozwijał się także handel państwowy – w 1947 r. działało 15 państwowych przedsiębiorstw handlowych; popularny PDT (obecnie „Galeria Centrum”) rozpoczął działalność w lipcu 1947 r. Do użytku oddawano także hale targowe, w tym największą przy pl. Nankiera otwarto ponownie w październiku 1947 r. W drugiej połowie 1948 r. nastąpiło stopniowe ograniczenie sieci prywatnych sklepów i lokali gastronomicznych.

Dynamiczny rozwój sieci punktów sprzedaży został zahamowany na początku lat 60-tych, natomiast liczba zakładów gastronomicznych systematycznie się zwiększała.

Sklepy i stacje benzynowe^{a/}
Shops and petrol stations^{a/}

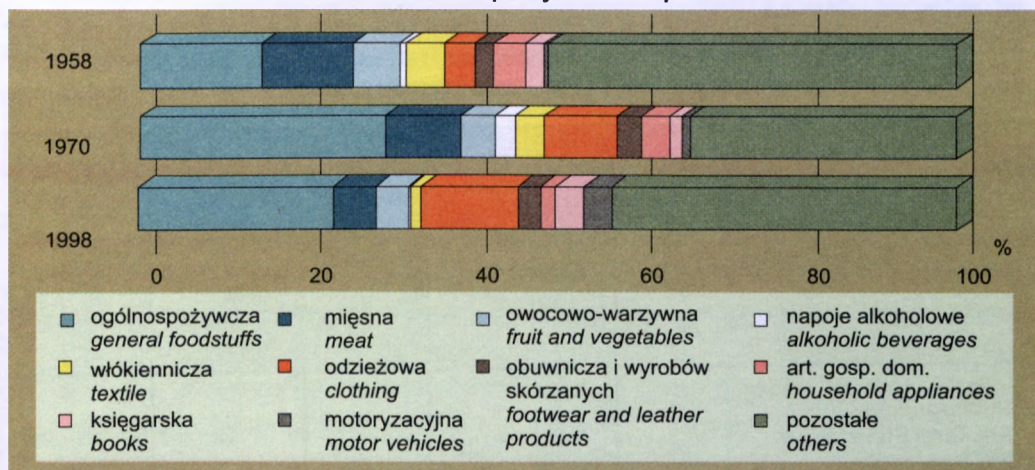
Wyszczególnienie Specification	1993	1994	1995 ^{b/}	1996	1997	1998
Sklepy ogółem <i>Shops total</i>	5652	6709	5300	6787	7238	7586
w tym prywatne <i>of which private</i>	.	6573	5157	6683	7180	7542
Stacje benzynowe <i>Petrol stations</i>	.	21	49	52	65	80
w tym prywatne <i>of which private</i>	.	17	21	25	38	.

a/ Stan w dniu 31 XII. b/ Dane nie obejmują kiosków.

a/ As of 31 XII. b/ Data doesn't cover kiosks.

Towary oferowane w placówkach handlowych do 1989 r. nie były zbyt urozmaicone. Przełom roku 1989/1990 spowodował otwarcie granic i żywiłowy rozwój handlu towarami przywożonymi z zagranicy, które znacznie wzbogaciły ofertę. W krótkim czasie rynek silnie się zróżnicował.

Struktura sklepów detalicznych według specjalizacji branżowej
Structure of retail shops by branch specialisation

Lata 90-te to także rozwój sklepów o dużej powierzchni sprzedażowej - hipermarketów i supermarketów. Tworzone są one z wyłącznym lub częściowym udziałem kapitału zagranicznego. Do powstałych w ostatnich latach zaliczyć można m. in. hipermarket HIT (Niemcy), BILLA (Austria, Niemcy) oraz nowo utworzone w 1999 roku z udziałem kapitału francuskiego GEANT, CARREFOUR, LECLERC. We Wrocławiu działa także Polskie Centrum Handlowe MARINO bazujące wyłącznie na rodzimym kapitale.

Stosunkowo nową formą handlu są także sklepy dyskontowe, oferujące ograniczony, wyselekcjonowany asortyment towarów o najszybszej rotacji. Pojawiały się one głównie dzięki inwestycjom modernizacyjnym i adaptacyjnym, rzadziej budowlanym, spółek z kapitałem niemieckim (Plus Discount, TiP Discount), norweskim (Rema 1000), a także z kapitałem rodzimym wspieranym przez inwestorów zagranicznych ("Biedronka").

W roku 1990 lawinowo powstawały targowiska, często nielegalne. W kolejnych latach podjęto, z różnym skutkiem, próby uporządkowania handlu ulicznego. Liczba targowisk, podobnie jak ich powierzchnia sprzedażowa, w latach 90-tych zmniejszała się systematycznie. W końcu 1998 r. we Wrocławiu było 17 legalnych targowisk stałych.

Targowiska stałe^{a/}
Fixed marketplaces^{a/}

Wyszczególnienie Specification	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ogółem Total	23	22	21	20	19	17
Powierzchnia w tys. m ² Area in thous. m ²	500,0	449,2	346,8	274,5	290,1	286,1
w tym sprzedażowa of which sale's			183,6	202,6	206,4	186,0

a/ Stan w dniu 31 XII.

a/ As of 31 XII.

Wrocław jest liczącym się ośrodkiem imprez wystawienniczych i targowych krajowych oraz międzynarodowych odbywających się w Hali Ludowej. Tradycje targowe Hali Ludowej sięgają lat przedwojennych. Pierwszą większą wystawę zorganizowaną po wojnie była Wystawa Ziem Odzyskanych w 1948 r., na której przedstawiono dorobek przemysłu lekkiego, spożywczego, rolnictwa oraz w zakresie usług. Jednak dopiero od 1990 r. targi i wystawy organizowane są tu systematycznie, a ich kalendarz jest coraz bogatszy.

Imprezy zorganizowane na terenie Hali Ludowej w 1998 r.
Events organized in the „Hala Ludowa” Hall in 1998

Nazwa imprezy <i>Events name</i>	Powierzchnia wystawiennicza w m ² <i>Exhibit area in m²</i>	Liczba / Number of		
		wystawców / exhibitors		zwiedzających w tys. visitors in thous.
		ogółem <i>total</i>	w tym zagranicznych of which foreign	
„Targopap-Zima '98” XIX Targi Papiernicze <i>XIXth Paper Fairs</i>	1428	143	-	2,1
„Taspol '98” VIII Targi Spożywcze <i>VIIIth Grocer Fairs</i>	1552	123	-	3,6
I Wrocławskie Spotkania Zdrowia, Wróżb i Niezwykłości <i>1 st Wrocław Meetings of Health, Pre- dictions and Unusuality</i>	384	124	-	5,0
„Tared '98” IV Dolnośląskie Prezentacje Edukacyjne <i>IV th Lower Silesian Education Presen- tation</i>	1284	180	-	26,7
„Tarbud - Wiosna '98” X Międzynarodo- we Targi Budownictwa <i>X th International Building Fairs</i>	13600	667	13	30,0
„Pro-Animali '98” V Międzynarodowe Targi Techniki, Technologii i Organi- zacji Weterynaryjnej <i>V th International Fairs of Veterinary Technies, Technology and Organization</i>	816	62	1	1,5
„Rekreacja '98” VII Targi Turystyki i Sportu <i>VII th Tourism and Sport Fairs</i>	714	100	5	4,5
„Tardrink '98” III Wrocławskie Targi Piwa i Napojów <i>III rd Wrocław Fairs of Beer and Beverages</i>	158	7	-	4,5

Imprezy zorganizowane na terenie Hali Ludowej w 1998 r. (dok.)
Events organized in the „Hala Ludowa” Hall in 1998 (cont.)

Nazwa imprezy <i>Events name</i>	Powierzchnia wystawiennicza w m ² <i>Exhibit area in m²</i>	Liczba / Number of		
		wystawców / exhibitors		zwiedza- jących w tys. visitors in thous.
		ogółem <i>total</i>	w tym zagranicz- nych <i>of which foreign</i>	
„Targopap - Wiosna '98" XX Targi Papiernicze <i>XX th Paper Fairs</i>	1874	193	-	2,1
„Intergra '98" VI Międzynarodowe Tar- gi Sprzętu Rehabilitacyjnego <i>VIth International Fairs of Rehabilitation Equipment</i>	500	50	5	7,0
„Auto Tour Market Inter Moto '98" VII Międzynarodowe Targi Motoryzacyjne <i>VII th International Motorization Fairs</i>	1972	180	-	15,0
„Taragra '98" VII Targi Ogrodnictwa Zie- leni Miejskiej i Rolnictwa <i>VII th Fairs of Gardening, Urban Greenery and Agriculture</i>	367	21	-	2,2
„Tarbud - Jesień '98" XI Międzynaro- dowe Targi Budownictwa <i>XI th International Building Fairs</i>	3151	186	2	10,0
„Targopap - Jesień '98" XXI Targi Papiernicze <i>XXI st Paper Fairs</i>	3500	154	1	1,7
„Tareł '98" IX Dolnośląskie Targi Techniki <i>IX th Lower Silesian Fairs of Technique</i>	1566	92	2	7,0
„MUSIC EXPO Intermedia '98" Międzynarodowe Targi Muzyczne <i>International Music Fairs</i>	1700	67	6	8,7
„Tarin '98" I Dolnośląskie Targi Nieru- chomości <i>I st Lower Silesian Fairs of Properties</i>	182	21	-	1,2
„Tarfin '98" II Dolnośląskie Forum Fin- ansowe <i>II nd Lower Silesian Financial Forum</i>	456	40	-	1,5

Bibliografia

Bibliography

- Z. Antkowiak, *Stare i nowe osiedla Wrocławia*, Wrocław 1973.
- Z. Antkowiak, *Wrocław od A do Z*, Wrocław 1997.
- Architektura Wrocławia*, pod red. J. Rozpędowskiego, t. 1 Dom, t. 2 Urbanistyka, Wrocław 1995-1997.
- I. Bińkowska, *Wrocław. Fotografie z przełomu XIX i XX wieku*, Wrocław 1993.
- Dolnośląski Rocznik Statystyczny - 1963 do 1966*, Wrocław.
- M. Goliński, *Podstawy gospodarcze mieszczaństwa wrocławskiego w XIII wieku*, Wrocław 1991.
- M. Goliński, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*, Wrocław 1997.
- Historia Wrocławia w datach*, pod red. R. Gellesa, Wrocław 1996.
- M. Kaczmarek, M. Goliński, T. Kulak, W. Suleja, *Wrocław. Dziedzictwo wieków*, Wrocław 1997.
- A. Kamiński, *Targi w nazistowskim Wrocławiu*, Rocznik Wrocławski, nr 4 z 1997.
- A. Kamiński, J. Tyszkiewicz, M. Wójcik, L. Ziátkowski, *Tysiąc lat powodzi we Wrocławiu*, Rocznik Wrocławski, nr 5 z 1998.
- M. Komarzyński, *Wrocław nowy i najnowszy*, Wrocław 1965.
- A. Konarski, *434 zagadki o Wrocławiu*, Wrocław 1999.
- T. Kulak, *Wrocław. Przewodnik historyczny*, Wrocław 1997.
- M. Łagiewski, *Mosty Wrocławia*, Wrocław 1989.
- M. Łagiewski, *Wrocławscy Żydzi 1850-1944*, Wrocław 1994.
- K. Maleczyński, *Dzieje Wrocławia. Część I. Do roku 1526*, Katowice-Wrocław 1948.
- Mały Rocznik Statystyczny 1971*, Warszawa 1972
- M. Pater, *Uniwersytet Wrocławski i jego polska przeszłość*, Wrocław 1986.
- M. Smolak, *Wrocław 1945. Album zniszczeń*, Wrocław 1995.
- T. Szumski, *500 zagadek o Wrocławiu*, Warszawa 1971.

- Targi wrocławskie w latach 1937-1939. Materiały źródłowe, opracowanie J. Tyszkiewicz, Rocznik Wrocławski, nr 3 z 1996.*
- Raport o stanie miasta Wrocław 1990-94. Perspektywa zmiany, pod red. J. Waszkiewicza, Wrocław 1994.*
- Rocznik Statystyczny Miasta Wrocławia - 1967 do 1973, 1986, 1992, 1996, 1998 Wrocław.*
- Rocznik Statystyczny Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia 1981, 1986, 1991, Wrocław.*
- Studia nad strategią miasta, Wrocław 1997*
- Wrocław. Jego dzieje i kultura, pod red. Z. Świechowskiego, Warszawa 1978.*
- Wrocławska kronika wielkiej wody, Wrocław 2000 Plus*
- Wrocław. Przewodnik po dawnym i współczesnym mieście, pod red. W. Roszkowskiej, Warszawa 1963.*
- Wrocław. Rozwój miasta w Polsce Ludowej, praca zbiorowa, Warszawa 1971.*
- XX lat Wrocławia, opracowanie J. Widomski, Wrocław 1964 r.*
- Wrocław w liczbach 1945-1973, Wrocław 1974.*
- Województwo dolnośląskie w 1998 roku. Ważniejsze dane o województwie, powiatach, gminach, Wrocław 1999.*
- M. Zwierz, K. i P. Kirschke, B. Grzegorzczak, Ulica Świdnicka we Wrocławiu, Wrocław 1995.*

O MIEŚCIE WROCŁAWIU

Z PLANU WYDAWNICZEGO

URZĘDU STATYSTYCZNEGO WE WROCŁAWIU

NA 2000 R.:

Seria ROCZNIKI STATYSTYCZNE:

ROCZNIK STATYSTYCZNY WROCŁAWIA 2000 R.

- październik

Seria INFORMACJE I OPRACOWANIA STATYSTYCZNE:

WROCŁAW. SYTUACJA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA

- kwartalnik

Poza seriami:

STATYSTYKA MIASTA WROCŁAWIA W LATACH 1945-1999

- czerwiec

1 100 726 125
22 234
260 780 7
2 152
22 275 11
22 678
4 308 46 51
8 66
689 224 521 22 200
9
700
5 344 22
01 479
777